

mu a . c a s . c z

Zpravodaj Masarykova ústavu
a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i.

2020

Editorial

Rozhovor s novým ředitelem

Z vědecké činnosti – řešené projekty, nejvýznamnější výstupy

Archivní činnost

Knihovna

Výběrová bibliografie

Časopisy a ediční řady

Obsah

Editorial.....	2
Rozhovor s novým ředitelem MÚA Rudolfem Kučerou.....	6
O uprchlících a hranicích za lockdownu	9
MÚA a Evropská infrastruktura pro výzkum holokaustu v ČR	11
„Náš projekt může sehrát pionýrskou úlohu“	12
Dva velké projekty – jedna společná databáze	15
Přátelství v kontextu politických a literárních zápasů: Tomáš Garrigue Masaryk a Josef Svatopluk Machar	17
„První rok vysněného grantu“	20
Sousedé: česko-rakouská kniha o dějinách	23
T. G. Masaryk a svět britského impéria	25
Po stopách T. G. Masaryka a popularizace masarykovského výzkumu	28
Dějiny ČSAVI (1952–1962)	30
Středověké rukopisy v kontextu tehdejší každodennosti	32
Knihověda.cz: Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800.....	34
Jistebnický kancionál – ohlasy na vydání druhého svazku kritické edice	36
Hornické vdovy: nominace na cenu Magnesia Litera v kategorii publicistika	38
MÚA ve výjimečném Týdnu vědy a techniky	39
Generační narativy českých vědců	40
Přehled výzkumných projektů	43
Archivní činnost	45
Knihovna.....	48
Ocenění	49
Rozhovor s prof. Janem Rychlíkem.....	50
Nekrolog: Za Janem Jankem (1943–2021).....	53
Výběrová bibliografie	54
Časopisy a ediční řady	65

Editorial

Rudolf Kučera

Poprvé po deseti letech se mění autor tohoto editoria-
lu. Jako nový ředitel MÚA bych proto rád poděkoval
svému předchůdci Luboši Velkovi za dekádu, po kte-
rou pracoviště úspěšně vedl, i za hladké předání veške-
ré agendy, když byl nucen ještě dalšího půl roku vydr-
žet úřadování ve funkci zástupce ředitele pro vědeckou
činnost. Atmosféru z jeho ředitelské rozlučky, jíž se
zúčastnila řada zástupců partnerských pracovišť i čle-
nové Akademické rady AV ČR včetně její předsedkyně,
ostatně přibližují doprovodné fotografie. Bohužel naše
každoroční „dvorní párty“, která tuto rozlučku důstoj-
ně zarámovala, byla během uplynulého roku spíše oje-
dinělou příležitostí k většímu vzájemnému setkání.

Luboš Velek mi předal ústav po všech stránkách
úspěšný, disponující moderním zázemím, pestrou
a dynamickou vědeckou činností a velmi přátelským
a kolegiálním kolektivem zaměstnanců. To vše nám
v uplynulém roce výrazně pomohlo přestát situaci,
kterou si předtím patrně nikdo neuměl ani představit.
Virus převrátil na ruby život na celém světě a pocho-
pitelně zásadně ovlivnil i chod MÚA. Již v první, jarní
vlně zvolilo naše pracoviště přístup, jenž omezil naši
činnost tam, kde to bylo nutné pro eliminaci nákazy,
zároveň však neparalyzoval veškerý provoz. Vyhýbali
jsme se proto setkávání, avšak snažili jsme se co nej-
déle udržet v chodu knihovnu i badatelnu, stejně jako
základní komunikaci v odděleních a výzkumných
týmech. Během podzimní vlny, která poprvé udeřila
s plnou silou i na českém území, jsem byl po několika

málo týdnech v nové roli ředitele nucen suplovat hygi-
enickou službu, trasovat kontakty nakažených kolegů
a kolegyně a izolovat je od ostatních často po poměrně
dlouhou dobu, než byla nákaza vyvrácena nebo potvr-
zena těžkopádným systémem veřejného testování.

Předchozí plány na další rozvoj ústavu musely jít
stranou, avšak ve výsledku se nám bez jakékoli pomoci
zvenčí podařilo minimalizovat ztráty na tom nejcen-
nějším, co máme – na lidském zdraví. Přestože někteří
kolegové a kolegyně, a ostatně i já sám, jsmecovidu-19
neunikli, během celého roku jsme nezaznamenali je-
diný přenos nákazy, který by se odehrál v prostorách
našeho pracoviště. Zároveň se nám podařilo udržet
v chodu základní infrastrukturu i výzkumné, katalogi-
zační a archivářské práce, a přestože pandemie samo-
zřejmě naši činnost omezila i zde, je velmi potěšitel-
né zjištění, že ji nikdy zcela nezastavila. Znovu jsme
si tak ověřili, jak důležité jsou naše vlastní knihovny
a archivní sbírky, které i v době dalekosáhlých uzavírek
umožňovaly alespoň omezeně pokračovat ve výzkum-
ných projektech. Za to je třeba vyslovit velký dík všem
zúčastněným.

Stejně jako se nezastavila řada každodenních úko-
lů, nemohla se zastavit ani nejdůležitější výzva uply-
nulého roku – pětileté hodnocení ústavů AV. Přestože
druhá fáze spočívající v návštěvách hodnotících ko-
misí byla neustále odkládána a nakonec uskutečně-
na v online podobě, první fáze proběhla podle plánu.
V součinnosti s vedoucími jednotlivých týmů jsme vy-

Střídání stráží
– Rudolf Kučera
a Luboš Velek

brali reprezentativní výstupy naší práce, které následně podstoupily mezinárodní peer-review hodnocení. Jeho výsledky jsou více než potěšitelné. V řadě případů sklidily naše monografie a odborné články na hodnotící škále nejvyšší uznání. Druhá polovina roku pak byla věnována přípravě obsáhlých podkladů pro druhou fázi hodnocení. Za příkladnou spolupráci a desítky hodin práce zde děkuji všem vedoucím výzkumných týmů. Konečné výsledky hodnocení budeme znát kolem poloviny roku 2021 a zpětnou vazbu komise chceme využít pro dopilování struktury výzkumu tak, aby se vědecké týmy po letech kvasu střednědobě stabilizovaly a mohly se již teď začít chystat na příští hodnocení v roce 2025.

I přes obtížnou pandemickou situaci jsme se i nadále snažili modernizovat pracoviště prostřednictvím větších investičních akcí. Za zmínku zde stojí zejména dokončení projektu klimatizace v budově A, který odstranil letní rozdíly v kvalitě pracovního prostředí způsobené „tepelným mostem“. Rizika spjatá s pandemickou situací nás rovněž donutila dále inovovat naši IT infrastrukturu a zavést doménové uspořádání vnitřní sítě, jež výrazně snížilo riziko případných hackerských útoků a z nich vzniklých škod. Přestože MÚA určitě nepatří mezi primární cíle mezinárodní kybernetické kriminality, byly během přetrvávající pandemické krize všechny ústavy AV vytipovány jako jeden z vysoce rizikových cílů hackerských pokusů, a posílení kybernetické bezpečnosti se tak stalo jednou z priorit celé AV.

Samotná výzkumná činnost MÚA byla sice omezena pandemickými opatřeními, ta však nemohla zabránit rozběhnutí některých nedávno získaných, a do budoucna jistě klíčových, projektů pracoviště, stejně tak jako přípravě projektů zcela nových. Za zmínku zde stojí především první plnohodnotný rok ERC projektu UNREF a první rok řešení projektu GA ČR EXPRO (ve spolupráci s Přírodovědeckou fakultou UK) – *Sociální mobilita elit ve středoevropských regionech (1861–1926) a tranzice imperiálních zkušeností a struktur v národních státech*. O obou projektech se můžete více dočíst na následujících stránkách. Rád bych zde však vyzdvihl, že tyto projekty nám umožnily přivítat v našich řadách více než deset zahraničních kolegů z mnoha zemí EU. Jejich začlenění do pracovního kolektivu asi nikdy nebude rovnocenné kolegům pobývajícím dlouhodobě v ČR, avšak „doba koronavirová“ přispěla k jejich digitálnímu propojení se zbytkem ústavu. Mezinárodní postavení našeho ústavu bylo během roku 2020 dále posíleno začleněním do Evropské infrastruktury pro výzkum holokaustu (EHRI) financované v rámci programu HORIZON 2020, kde se MÚA v konsorciu více než 25 institucí z EU, USA a Izraele podílí na transformaci této ústřední výzkumné infrastruktury v samostatný právní subjekt a tím i na její dlouhodobé udržitelnosti. Pracoviště se tak zařadilo do elitního ev-

Ředitelskou rozlučku, která se konala 25. června 2020, provázelo nejen příjemné letní počasí, ale i skvělá atmosféra. Akce se společně se vzácnými hosty z AV ČR zúčastnil široký kolektiv MÚA. Luboš Velkovi byl při této příležitosti předán děkovný list České akademie věd a umění (ČAVU) a také obraz od jeho uměleckého oblíbence – věhlasného malíře Adolfa Borna.

ropského klubu nejen, co se týká samotného výzkumu, ale i podílem na službách, které tato infrastruktura poskytuje mezinárodní badatelské veřejnosti.

Vedle dynamicky se rozvíjející internacionalizace personálního složení i vědecké činnosti jsme však nezaháleli ani na domácím poli. Velkou radost můžeme mít z nejnovějšího přírůstku do skupiny NAKI projektů, kam přibyl projekt zaměřený na korespondenční síť ústřední postavy české i evropské orientalistiky – Aloise Musila (ve spolupráci s Knihovnou AV a Památkem národního písemnictví). Projekt integrálně navazuje na náš dlouhodobý zájem o využití moderních přístupů digital humanities pro analýzu korespondenčních sítí a dále přispěje k rozvoji databáze HIKO, díky níž jsme se spolu s Knihovnou AV a Filozofickým ústavem AV stali spolunositeli ústřední národní platformy v této oblasti.

Další velký úspěch jsme zaznamenali v mimořádné výzvě TA ČR zaměřené na zmírňování společenských dopadů probíhající pandemie. V extrémně náročné soutěži s velmi malou úspěšností se nám podařilo získat nezanedbatelné finance na projekt rozvíjející možnosti vzdělávání seniorů v době plné restrikcí, které nepříjemně zasahují i do kvality života dříve narozených. Spolupráce s kreativním průmyslem a audiovizuálními médii by měla v následujících letech výrazně posunout náš ústav i v oblastech popularizace vědy a praktické aplikace již dříve získaných výsledků. V tomto případě se jedná zejména o naše excelentní výsledky ve výzkumu dějin meziválečného Československa, jež budou v rámci projektu převedeny do interaktivní vzdělávací formy.

Nezaháleli jsme ani v soutěžích GA ČR, kde jsme v minulém roce získali celkem pět projektů, a to i přes dramatický pokles celkové úspěšnosti u tohoto poskytovatele. Obzvláště potěšitelný je v tomto ohledu zejména zisk mezinárodního bilaterálního projektu zaměřeného na roli zásobování v ustavování postimperiálních řádů v Československu a na území dnešního Slovinska po roce 1918, který budeme řešit ve spolupráci s Univerzitou v Lublani. Naše pracoviště tak po prvním bilaterálním projektu s partnery z Univerzity v Salcburku pokračuje ve využívání rozšiřující se sítě mezinárodních partnerů GA ČR. V kontextu krátkých se prostředků určených na standardní granty budou do budoucna mezinárodní projekty dalším nepřehlédnutelným zdrojem financování a je potěšitelné vědět, že jsme takovýchto mezinárodních spoluprací opakovaně schopni.

K výraznému posunu dochází i v oblasti našich aktivit v rámci Strategie AV21. Původně doplňkový program se postupem času stal nedílnou součástí zdrojů financování a některé výstupy či konference bychom si dnes bez výzkumných programů Strategie AV21 nedovedli představit. V prostředí Strategie AV21 přítom

Po velkou část roku 2020 byla na pracovišti dodržována nejprísnejší hygienická opatření

v letech 2020 a 2021 dochází k zásadní změně. První generace programů postupně končí a je nahrazována programy novými. V roce 2021 se definitivně uzavře i program *Paměť v digitálním věku* koordinovaný naším ústavem a prostředky i spolupráce, které z něj plynuly, nebude lehké nahradit. Z nových programů jsme se prozatím zapojili do těchto dvou: *Odolná společnost*, *Voda pro život* a *Město: laboratoř změny*. Do budoucna bude důležité nezaspat ani v tomto ohledu a nalézat uplatnění pro aktivity jak již v nově vzniklých, tak i v právě vznikajících programech, které budou klást důraz na naše vědní obory.

V záplavě nejrůznějších projektových aktivit bychom však neměli zapomínat, že veškeré financování není samoúčelné, nýbrž slouží jako prostředek k jinému cíli. Tím je v případě našich vědeckých aktivit získávání nových poznatků a jejich adekvátní prezentace odborné i širší veřejnosti. Nemá na tomto místě samozřejmě smysl vyjmenovávat všechny dílčí publikace, konference a další výsledky naší práce. Ty nejdůležitější z nich jsou shrnuty v závěru Zpravodaje a o některých z nich si na následujících stranách můžete přečíst detailněji. Stojí však za to připomenout, že i v roce 2020 zaznamenaly některé naše výsledky mimořádný ohlas, místy spojený i s prestižními oceněními. Rád bych v tomto kontextu zmínil zejména monumentální souhrn dějin ČSAV v letech 1952–

1962, který je prvním výstupem několikaletého bádání směřujícího k celkové syntéze dějin nejdůležitější československé výzkumné instituce neuniverzitního typu. Zcela po právu byl autorský tým této publikace odměněn *Cenou předsedkyně AV ČR za mimořádné výsledky výzkumu, experimentálního vývoje a inovací* a jen probíhající pandemie zabránila ještě širšímu mediálnímu ohlasu tohoto počínu. Věřím, že i navazující svazky budou podobně úctyhodné a definitivně splatí dluh, jež české dějiny vědy mají nejen vůči AV, ale i vůči širší veřejnosti.

Druhým velkým úspěchem bylo dokončení popularizační česko-rakouské knihy o sdílených dějinách. Jednalo se o projekt iniciovaný Stálou konferencí českých a rakouských historiků (SKČRH), který byl za českou stranu koordinován naším pracovištěm a jehož hlavním výsledkem je obsáhlá kniha *Sousedé. Česko-rakouské dějiny* v české a německé jazykové verzi. Celkem 27 rakouských a českých autorů zde přináší interpretaci společných dějin 19. a 20. století a obě dvě jazykové mutace zaznamenaly značný mediální ohlas jak u nás, tak v Rakousku. Celý projekt se ostatně stal

i jedním z podstatných bodů oficiální diplomatické agendy mezi Prahou a Vídní a ukázal, že i pracoviště specializující se na historický výzkum může navázat spolupráci s orgány státní správy a být platným partnerem v řešení navýsost aktuálních problémů.

Můžeme tedy shrnout, že i přes nečekaně nepříznivé vnější okolnosti byl pro Masarykův ústav a Archiv AV ČR rok 2020 rokem úspěšným. V dubnu 2021, kdy píše tyto řádky, již víme, že nepříznivé vnější okolnosti nepominuly, spíše naopak. Omezení plynoucí z probíhající pandemie byla v prvních měsících roku 2021 stále citelnější a už nyní je zřejmé, že s následky pandemie a na ni reagujících opatření se bude celá Česká republika vyrovnávat poměrně dlouho. Akademie věd jistě nezůstane nepostižena, byť konkrétní dopady prozatím spíše jen odhadujeme. Krize však neznamena pouze útlum, ale i otevření nových příležitostí. Naše pracoviště již v minulosti prokázalo, že právě tento aspekt krizových situací umí využít. Doufám, že tomu tak bude i tentokrát. ■

Rozhovor s novým ředitelem MÚA Rudolfem Kučerou

V červenci 2020 jsi nastoupil do funkce ředitele Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Na úvod se zeptám poněkud tradičně – s jakými pocity jsi tento post přebíral?

Určitě s respektem. Naše pracoviště patří dle mého soudu mezi přední české výzkumné instituce v oboru moderních dějin a dějin vědy, poskytuje servisní činnosti ústavům AV ČR, zpřístupňuje jedinečné archivní i knihovní fondy a zároveň rozvíjí republikově kodikologickou specializaci i širěji pojatá medievistická studia. Ve všech těchto oblastech došlo v uplynulých deseti letech k dynamickému rozvoji ústavu. Mým hlavním pocitem byl proto právě respekt k vykonané práci a jistá úzkost z toho, že za pár let bude mé působení na ředitelském postu nutně viděno jako perioda, která na toto období rozkvětu navázala. Byl bych velmi rád, aby následující léta byla s odstupem vnímána jako organické pokračování v rozvoji pracoviště, nikoli jako ostrý předěl. Protože to by nevyhnutelně znamenalo, že by to musel být předěl k horšímu.

Pokud bys měl vyzdvihnout jeden z bodů tvé koncepce dalšího rozvoje pracoviště, který by to byl?

Naše pracoviště je unikátní ohromnou pestrostí svých činností. Základním bodem pro jeho další rozvoj tak

musí být zachování a další rozvíjení této pestrosti, díky které pronikáme svými výsledky do řady sfér humanitních věd i širšího veřejného prostoru. Zároveň jedinečná kombinace výzkumu a správy rozsáhlých archivních a knihovních fondů poskytuje velký potenciál pro zachycení současného trendu digital humanities. Náš ústav má skvělé předpoklady zapojit se do nastupující digitalizace výzkumu v podstatě ve všech směrech, které rozvíjí. Ostatně máme na tomto poli už první nezanedbatelné výsledky.

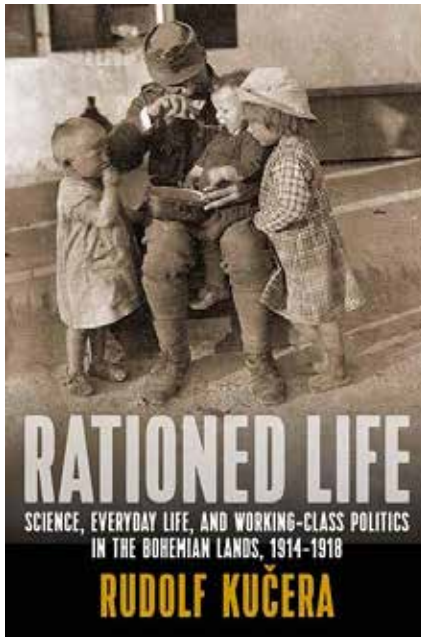
Máš za sebou řadu vědeckých úspěchů. Tvůj výzkum přesáhl hranice českého odborného prostředí, měl nemalý ohlas v zahraničí. Jakým způsobem si myslíš, že se takováto zkušenost bude promítat do tvého „ředitelování“?

Tam, kde to má smysl, chci zprostředkovávat kontakty na zahraniční partnery, kteří se zabývají obdobnými výzkumnými problémy. Rád bych poskytl i své zkušenosti s hodnocením národních, mezinárodních i evropských projektů a dál se podílel na směřování některých našich publikací do renomovaných mezinárodních časopisů a nakladatelství. Ostatně dynamicky se rozvíjející spolupráce ústředních českých poskytovatelů grantového financování se zahraničím ukazuje, že možnost získat na takové mezinárodní spolupráce finance v budoucnu poroste, a to dost možná i na úkor běžných, „národních“ grantů.

Na druhou stranu nesmíme zapomínat, že velmi důležité publikum máme i doma. Drtivá většina našich finančních prostředků pochází koneckonců z národních zdrojů. Všude zmiňovaná internacionalizace by tak neměla probíhat na úkor působení v národním kontextu. Ostatně i sám T. G. Masaryk byl sice výraznou postavou evropského myšlení a dění, avšak nejhmatatelnějších výsledků dosáhl doma.

Stanul jsi v čele pracoviště, které má v rámci Akademie věd specifické místo – nezaměřuje se totiž jen na vědecký výzkum, jeho součástí jsou i početná archivní a knihovnická oddělení. Jak reflektuješ tento výjimečný charakter MÚA?

MÚA má v současnosti po centrální Knihovně AV největší knihovnu v rámci celé třetí vědní oblasti a pravděpodobně jednu z největších knihoven v rámci pracovišť

AV vůbec. O archivním materiálu není třeba ani mluvit. Právě v roce 2020, kdy byl provoz řady knihoven a archivů drasticky omezen, se ukázalo, jak výrazně nám tyto vlastní sbírky pomáhají. Řada našich výzkumných projektů mohla, byť v omezenější formě, běžet dál. Nejen v ČR, ale i v mezinárodním kontextu není mnoho srovnatelných pracovišť, která by pod jednou střechou sdružovala excelentní výzkum a takto obsáhlé archivní a knihovní sbírky. Jejich zpřístupňování, jež pokračuje i ve ztížené době pandemických omezení, nás výrazně profiluje nejen v rámci AV, ale i v republikovém a mezinárodním kontextu. Odkaz T. G. Masaryka dělá pak z MÚA jeden z ústavů AV, který má přímo ve své podstatě vepsáno i výrazné veřejné působení za hranicemi úzeji vymezené akademické vědy.

Ředitelská funkce klade vysoké nároky na organizační, manažerskou i reprezentativní činnost. Přesto – myslíš, že se ti podaří alespoň rámcově pokračo-

vat i ve vědeckém výzkumu a skloubit už tak náročné povinnosti?

Doufám. S Otou Konrádem musíme pro Oxford University Press dokončit revidovanou verzi našich *Cest z apokalypsy*. S týmem českých a rakouských kolegů mě čeká finální shrnutí poznatků ze společného grantu věnujícího se československým a rakouským veteránům první světové války. Od nakladatelství Cambridge University Press jsem pak dostal nabídku podílet se na velkých, syntetických dějinách habsburské monarchie. Nerad bych cokoli z toho svým kolegům pokazil.

Už několik let pravidelně vyučuješ na vysoké škole. Jaké jsou tvé zkušenosti z této oblasti? Má česká historická věda v tomto ohledu adekvátní zázemí?

Vyučuji na Institutu mezinárodních studií FSV UK, který nepatří mezi hlavní pracoviště ve vzdělávání budoucích historiků, nicméně jistý profil v této oblasti má. Pokud se týká podmínek pro vlastní výuku, tam si myslím, že si není příliš na co stěžovat. V roce 2019 jsem přednášel jako hostující profesor na Vídeňské univerzitě a mohu říct, že podmínky pro vyučující byly srovnatelné. I v rámci aktuálních pandemických omezení se toto pracoviště s obtížnou situací vyrovnalo velmi dobře. Přímo historickému výzkumu se v magisterském a doktorském studiu věnuje sice menšina studentů, nicméně i tak odsud vzešla řada velmi kvalitních historiků. Někteří ostatně dnes působí i na MÚA. Větší problém vidím v širším kontextu českého univerzitního školství. To se v některých oborech dlouhodobě nepotkává s potřebami špičkového výzkumu. V našem prostředí je to nejzřetelnější v oboru dějin vědy, kde máme velké problémy najít v ČR kvalifikované kolegy, a musíme se proto poohlížet za hranicemi. Ještě horší je situace v kodikologii, která v českém univerzitním světě v podstatě zaniká.

Aktuální koronakrize citelně zasáhla takřka všechny oblasti života společnosti. Jakým způsobem podle tebe ovlivní právě akademické prostředí? Lze vedle celé řady omezení očekávat naopak i nové impulsy?

Myslím, že aktuální krize zesílí už tak velký důraz na digitalizaci nejen běžných agend, ale i samotného výzkumu. Všichni vidíme, kolik aktivit bylo kolem nás přeneseno do virtuálního prostoru. Po skončení pandemie určitě dojde k opětovné redukci. Možnosti, které moderní ICT technologie odhalily, tu ale zůstanou. Odborně se tak ještě více posílí trend výzkumu, jenž využívá nástroje digital humanities. To může do budoucna výrazně proměnit nejen dílčí výsledky, ale i podobu celých oborů včetně těch, které pěstujeme u nás.

Chtěl bys na závěr ještě něco vzkázat zaměstnancům MÚA i dalším čtenářům Zpravodaje?

Tento rozhovor vyjde ve Zpravodaji za rok 2020. My se spolu však bavíme v březnu 2021. Tedy v době, kdy jsme se během roku 2020 často domnívali, že už budeme žít normální život. První, na co stále musíme myslet, je překonání aktuální pandemie zejména na osobní, lidské rovině. Velmi doufám, že pandemii až do konce přestojíme tak, jak se nám to dařilo doposud – tedy s minimálními škodami na lidském zdraví. Vše ostatní je podružné. Až ale začne pandemie konečně odeznívat, byl bych rád, aby se rychle obnovil „ústavní život“. Mám na mysli všechno to, co v mých očích během minulých let dělalo náš ústav prostředím, kde se nejen dobře pracuje, ale kde se i dobře žije. Když to vše redukuji na jeden symbol – těším se, až se zase budu moci s kolegy a kolegyněmi vídat každé pondělí na dvoře při neustále se opakujících debatách, kam se půjde na oběd.

Rozhovor vedl Boris Moskovič

O uprchlících a hranicích za lockdownu

ERC projekt Unlikely refuge? www.unlikely-refuge.com

Mezinárodní výzkumný tým ERC Consolidator projektu *Unlikely refuge? Refugees and citizens in East-Central Europe in the 20th century*, jehož členové žijí a bádají v několika zemích, zasáhla aktuální pandemie více než citelně. Celý kolektiv se naposledy fyzicky sešel počátkem března 2020, těsně před prvním lockdownem, zatímco týdenní setkání v září 2020 bylo kvůli rychlému nárůstu případů onemocnění covidem-19 v České republice na poslední chvíli zrušeno. Za lockdownu se projektový tým pravidelně scházel prostřednictvím videokonferencí. Jeho členové kvůli zavřeným hranicím či badatelnám nemohli provádět archivní výzkum

a navštěvovat knihovny, nebo museli svůj výzkumný program přizpůsobit a flexibilně měnit.

Přesto jsme nezháleli. V interních workshopech jsme rozvíjeli metodologii výzkumu o uprchlících a usilovně jsme pracovali na člancích analyzujících state-of-the-art historiografie o uprchlících do Polska, Československa, Rakouska, Maďarska a Jugoslávie. Připravujeme tematický blok pro *Dějiny a současnost* k výročí konvence o uprchlících z roku 1951. Nahráli jsme první rozhovory s uprchlíky a pracovníky humanitárních organizací.

Michal Frankl

Anca Cretu (Vídeň, uprchlické tábory za první světové války)

„Formálně jsem se k projektu připojila v září 2020, tedy v době narůstající covidové krize. Ačkoliv jsem čas od času měla přístup do Státního archivu a Rakouské národní knihovny, většinou jsem čerpala z předchozího výzkumu. To mi pomohlo promýšlet nové výzkumné otázky a argumenty a připravit virtuální příspěvek na ASEES články o uprchlických táborech v Rakousko-Uhersku za první světové války. Ty jsou zaměřeny na pomoc dětem, zdravotnictví a *imobilitu* jako technologii managementu uprchlíků.“

Michal Frankl (Praha, řešitel projektu)

„Pandemie přináší jak praktické problémy, tak i obecnější zamyšlení nad podmínkami pro transnacionální výzkum. Nemožnost fyzického setkávání mě donutila přesunout setkání týmu pouze na online platformy a některé aktivity omezit. Pro analýzu state-of-the-art výzkumu o uprchlících jsme naštěstí měli již mnoho nasbíráno a vzájemně jsme si pomáhali. Uzavřené hranice mi také pomáhají promyslet a historizovat naši vlastní mobilitu, která je tak v kontrastu s imobilitou mnohých uprchlíků v historii i dnes.“

Maximilian Graf (Vídeň, uprchlíci do Rakouska po druhé světové válce)

„K projektu jsem se oficiálně připojil v březnu 2020, shodou okolností na začátku pandemie. Ta rozdělila

la můj akademický rok na jednotlivé monotónní fáze – pročitání materiálů na jaře, archivní výzkum v létě a psaní výstupů na podzim a v zimě. Na konferenci ASEES jsem cestoval pouze virtuálně a takto jsem i přednesl svůj příspěvek o rakouské uprchlické a migrační politice na konci studené války. I přes velmi živé virtuální schůzky mi chybí osobní kontakt a flexibilita našich akademických životů.“

Nikola Karasová (Praha, uprchlíci do Československa v době studené války)

„Omezení přístupu ke zdrojům i kontaktu s kolegy mi poskytlo víc prostoru k zamyšlení. Zkoumaná témata i již získané prameny dnes vidím v jiné perspektivě a dokážu je efektivněji a kreativněji využít. Ačkoli pro kvalitní výzkum není tato situace dlouhodobě udržitelná, z krátkodobého hlediska má i určitý přínos.“

Ágnes Kelemen (Budapešť, uprchlíci do Maďarska)

„První lockdown mě zasáhl, když jsem mapovala historiografii o maďarské uprchlické politice ve 20. století. Uzavření doma bylo svým způsobem požehnáním: umožnilo mi ponořit se do čtení a psaní. I před druhou vlnou jsem měla štěstí: v létě jsem stihla archivní výzkum v Brně. Ačkoli digitalizace mnoha knihoven a archivů usnadňuje práci, nemohu se dočkat jejich plného otevření.“

Karla Koutková (Brno, uprchlivci v devadesátých letech 20. století)

„Výzvou i příležitostí, kterou pandemická opatření přinesla, je nutnost realizovat orálněhistorické rozhovory online. Nebyla jsem si jistá, nakolik se na dálku podaří vybudovat důvěru a dosáhnout potřebné hloubky. Zatím však rozhovory fungují, a to i s lidmi, které jsem předtím osobně neznala. S technickou stránkou naštěstí velmi pomáhají děti nebo vnoučata pamětníků. Nemožnost vybudovat si s účastníky osobní vztah kompenzuje kvalita pořízených videozáznamů.“

Julia Reinke (Lipsko, uprchlíci do NDR a Polska v době studené války)

„Pandemie mě vytrhla z archivní práce a znemožnila mi další bádání v berlínském Spolkovém archivu. Naštěstí jsem mohla pokračovat alespoň v lokálních archivech v Sasku. Náš mezinárodní tým měl již zkušenost s videokonferencemi a pravidelné setkávání se nyní může konat častěji. Projektové metodologické semináře mi pomohly s výzkumem již nasbíraných pramenů.“

Francesca Rolandi (Milán, uprchlíci do Jugoslávie)

„Vlastní činnost v projektu jsem měla zahájit v prosinci 2020 archivním studiem v Bělehradu. Cestu jsem však

musela kvůli uzavření archivu nakonec zrušit. Byla jsem tak ihned konfrontována s obtížností transnacionálního bádání během pandemie. Přispívá k tomu nejen obtížné cestování, ale i dlouhé – až několikaměsíční – čekací lhůty v jednotlivých archivech.“

Jiří Tejkal (Praha, administrace projektu)

„Ukázalo se, že na dálku se dá vyřešit většina věcí, i když je v našem případě třeba komunikovat s úřady šesti různých zemí. Co ale nahradit nelze, je mezilidský kontakt a interakce s kolegy a přáteli.“

Lidia Zessin-Jurek (Frankfurt nad Odrou, uprchlíci do Polska)

„Práce na jednom místě mě donutila koncentrovat se na psaní a vyústila v několik recenzí a delších textů, včetně prvních dvou kapitol mé monografie o židovských uprchlících do Polska. To vše by – paradoxně – za ‚normálních‘ podmínek bylo mnohem obtížnější. Také jsem přivítala, že pandemie umožnila bohatší akademickou výměnu online.“

MÚA a Evropská infrastruktura pro výzkum holokaustu v ČR

Cílem Evropské výzkumné infrastruktury pro výzkum holokaustu (*European Holocaust Research Infrastructure*, EHRI) je usnadnění přístupu ke sbírkám o dějinách holokaustu a podpora transnacionální a interdisciplinární komunity výzkumníků, a to zejména v oblasti digitálních metod. EHRI pomáhá překonat rozptýlení pramenů, které vzniklo jako následek vyhlazování zkoumaných komunit, ničení dokladů a marginalizace holokaustu v národních státech. Při výzkumu badatelé překonávají také jazykové bariéry, chybějící metadata a rozdíly mezi archivními systémy. Od svého založení v roce 2010 vytvořilo konsorcium EHRI portál s daty o 63 zemích, více než dvou tisících archivech a zhruba 325 000 archivních jednotkách. Nabízí stipendia, školení a e-learning, *EHRI Document Blog*, nástroje pro digitální edice a další služby. Od roku 2018 je EHRI také zahrnuto na cestovní mapě *European Strategy Forum on Research Infrastructures* (ESFRI).

MÚA je partnerem hned ve dvou projektech: V rámci projektu EHRI-3 koordinuje pracovní balíček *Thematic layers across collections*, tedy rozvíjí zmíněný *EHRI Document Blog*, flexibilní prostor pro publikaci krátkých článků o nových, digitálních i jiných přístupech k dokumentaci holokaustu či EHRI platformu pro digitální edice. Plánujeme doplnit a rozvinout paletu geografických služeb umožňujících například zobrazení dat o holokaustu na interaktivních mapách. V rámci projektu EHRI *Preparatory Phase* spolupracuje MÚA na ustavení EHRI jako distribuované evropské výzkumné infrastruktury s centrálním uzlem v Nizozemí. MÚA také vede pracovní balíček *Sustainability*, který koordinuje vytváření národních konsorcií EHRI a podporuje jednání o politické a finanční podpoře v jednotlivých zemích.

MÚA je národním koordinátorem vznikajícího českého uzlu EHRI, v němž spolupůsobí Národní archiv jako největší česká archivní instituce, Památník Terežín jako muzeum a specializovaný archiv holokaustu a Institut Terežínské iniciativy, který se věnuje digitální dokumentaci holokaustu a vzdělávání o něm. Během

roku 2020 partnerské organizace i přes nemožnost osobních setkání kvůli lockdownu formulovaly pracovní program českého EHRI, jehož cílem je mj. propojovat a zpřístupňovat databáze obětí a archivních fondů, podporovat digitální služby umožňující nové pohledy, připravovat rozsáhlé soubory dokumentů a vypracovat jakousi geografii holokaustu. Do evaluace velkých výzkumných infrastruktur, jejíž termín pro odevzdání návrhů byl v prosinci 2020, jsme vstoupili v rámci konsorcia *Lindat/CLARIAH-CZ*, které sdružuje řadu aktivit a služeb z oblasti digitálních humanitních věd a aplikované lingvistiky. Pro takové propojení hovořila jak metodologická blízkost a z toho plynoucí vzájemné obohacení, tak i skutečnost, že *Lindat/CLARIAH-CZ* již nyní zpřístupňuje v Centru vizuální historie Malach rozsáhlý soubor orálněhistorických rozhovorů o holokaustu. Pokud bude návrh odbornou komisí, MŠMT a následně vládou ČR schválen, začne český uzel EHRI fungovat od roku 2023.

Michal Frankl

„Náš projekt může sehrát pionýrskou úlohu“

Senioři – nositelé historické paměti 20. století

Pandemie covidu-19 omezila či zcela zastavila vzdělávání seniorů na univerzitách třetího věku. Zatímco žáci a studenti mladšího věku se téměř okamžitě začali učit na dálku, pro seniory se alternativní forma vzdělávání teprve buduje. Jednou z prvních takových aktivit je projekt *Senioři – nositelé historické paměti 20. století* s podtitulem Distanční vzdělávání třetího věku v historických vědách v éře pandemie covidu-19, za nímž s podporou Technologické agentury ČR stojí tým MÚA vedený Martinem Jemelkou. Jeho řešení začalo 1. prosince 2020 a potrvá do 30. listopadu 2022.

Projekt se zaměří na historickou paměť a krizové okamžiky v dějinách 20. století. Historická a společenská témata patří u studentů staršího věku k velmi žádaným. Projekt tak spojuje vzdělávání v historických vědách a počítačové gramotnosti s podporou sociálních kontaktů seniorů a jejich kritického promýšlení minulosti. Klade si za cíl připomenout seniorům, že disponují bohatými zkušenostmi s překonáváním krizových momentů v životě člověka a společnosti, a že jsou tedy v určitém smyslu slova lépe vyzbrojeni i do boje se sociálními dopady aktuální pandemie.

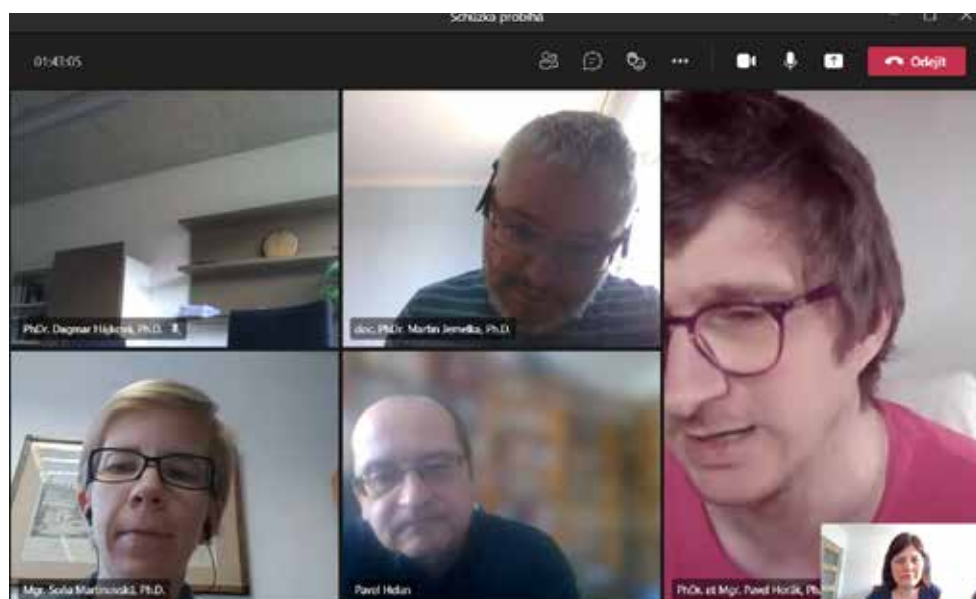
Studium na univerzitách třetího věku není podle zákona vysokoškolským studiem, formálně ho však velice připomíná. Jelikož projekt vychází z nyní již potvrze-

ného předpokladu, že pandemická situace se může opakovat, a vzdělávání seniorů na půdě univerzit třetího věku tak opět může být dlouhodobě ochromeno, obsah chystaného **webového portálu *Tohle jsme prožili***, kde budou prezentovány hlavní výstupy projektu, by měl seniorům nahradit jeden zameškaný semestr a nabídnout jim i možnost sociálního kontaktu.

Martin Jemelka představuje řešitelský tým:

„Přiznám se, že jsem řešitelský tým tvořil a kolegy oslovoval instinktivně. **Dagmar Hájkovou** a **Pavla Horáka** jsem ihned oslovil s nabídkou spolupráce jako úspěšné autory publikací a výstav a kolegy s velkou imaginací. Naším projektovým partnerem je Asociace univerzit třetího věku v ČR. Proto jsem se obrátil s nabídkou spolupráce na člena jejího předsednictva, historika Pavla Helana. A snadné rozhodování bylo v kontaktování kolegyně z archivářského prostředí a světa moderních médií, tedy **Soni Martinovské** a **Jitky Jindřiškové**. Neměl bych zapomenout na sociologa a režiséra Iva Bystřičana, s nímž spolupracujeme při tvorbě našich audiovizuálních výstupů, a Lucii Zormanovou, která je naší mentorkou v oblasti didaktiky.“

Martin Jemelka, Soňa Martinovská a Jitka Jindřišková zodpověděli i naše další zvědavé dotazy.

Jak se nápad pustit se do vzdělávacího portálu pro seniory zrodil?

MJ: U jeho zrodu stála zrušená přednáška pro studenty univerzity třetího věku Dopravní fakulty Jana Pernera Univerzity Pardubice v březnu 2020. Hledal jsem způsob, jak studentům přednášku nahradit. Nutno podotknout, že to bylo na samém počátku pandemie, kdy se ve výuce všech stupňů všeobecně tápalo a improvizovalo. Když byla v dubnu 2020 zveřejněna „covidová soutěž“ TA ČR, pro mě osobně bylo o tématu projektu rozhodnuto. První, na koho jsem pomyslel, byli mí pardubičtí studenti.

Ve které grantové výzvě projekt uspěl a jak si v konkurenci žádosti vedl?

MJ: Technologická agentura ČR reagovala na první vlnu pandemie covidu-19 v dubnu 2020 vyhlášením specifické a aktuální 4. veřejné soutěže programu ÉTA. Cílem této soutěže bylo podpořit projekty, které by využily znalostí, zkušeností a dat ze situace zapříčiněné pandemií covidu-19. Dvouleté projekty, které usilovaly o účelovou podporu, mají zvýšit společenskou odolnost vůči negativním dopadům této krize, případně obdobných krizí. Náš projekt se v grantové soutěži, které se zúčastnily více než tři stovky projektových návrhů z nejrůznějších oborů, umístil na 9.–12. hodnoceném místě z třiceti podpořených projektů. Tento úspěch nám udělal velkou radost.

Cílovou skupinou projektu jsou tedy senioři?

JJ: Ano, primárně senioři z řad aktuálních či potenciálních studentů univerzit třetího věku, jimž má digitální platforma sloužit jednak k online vzdělávání prostřednictvím krátkých filmů a filmových dokumentů, jednak je seznamovat s dostupnými databázemi a online zdroji historických údajů. Zásadním přínosem projektu by totiž mělo být metodické vedení seniorů k využívání online databází s historickým obsahem a vzájemné síťování domácích akademických pracovišť a institucí věnujících se vzdělávání seniorů. Webový portál bude ale sekundárně dostupný široké veřejnosti – videa a související materiály volně a diskuzní fórum po registraci a přihlášení.

Zmíněný webový portál je nejdůležitější součástí projektu. Existují už u nás podobné vzdělávací platformy?

SM: Velká většina vzdělávací webů o historii u nás i v zahraničí se zaměřuje na mladší generace, zejména na studenty základních či středních škol a na jejich pedagogy. Jako příklady těch zajímavých a dobře zpracovaných bych uvedla projekt *Sto studentských (r)evolucí* Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, který formou videí zprostředkovává orálněhistorické výpovědi stovky bývalých vysokoškolských studentů z roku 1989, nebo

portál *My jsme to nevzdali* vytvořený sdružením Post Bellum, kde lze najít vzdělávací pracovní listy, dobové fotografie, archivní klipy a audiovýpovědi pamětníků pokrývající období od druhé světové války až po sametovou revoluci. Post Bellum stojí i za rozsáhlou internetovou sbírkou *Paměť národa*, v níž uchovává a uveřejňuje svědectví pamětníků 20. století.

A jak to vypadá s nabídkou webových stránek zaměřených pro seniory?

SM: Webů specializujících se přímo na distanční vzdělávání s ohledem na potřeby seniorů zůstává stále poskrovnu. Suplují je zpravidla online přednášky a kurzy pořádané U3V a organizacemi podporujícími aktivní život seniorů, mezi které patří například organizace *Elpida* aktuálně s projektem *Elpida do domu* nebo *ŽIVOT 90 s Online kafičky*, které mají seniory propojit s okolním světem. Historické vědy však v jejich programech zpravidla nemají vysoké zastoupení.

Jak si MÚA vede v oblasti popularizace vědy?

MJ: Popularizace vědy a našich vědeckých výstupů je podle mého názoru silnou stránkou našeho ústavu. V rozhlasových a televizních studiích jsou kolegové pravidelnými hosty. Totéž platí o denním tisku. Přesto si myslím, že jsou ještě vody, do nichž jsme nevstoupili oběma nohama, a v tomto směru by náš projekt měl a mohl sehrát pionýrskou úlohu. Není vždy komfortní vystoupit z vlastní laboratoře či učenecké komnaty, ale komunikace se širokou veřejností a sdílení odborného poznání je nutnou součástí našeho profesního života a hraje velmi důležitou roli.

Hlavním obsahem chystaného webového portálu budou videa. Jak probíhá práce na jejich přípravě?

MJ: Tvoříme dva druhy audiovizuálních výstupů – čtve-

řici dokumentárních filmů a stejný počet didaktických videí. Je to ta pravá kolektivní práce postavená na sdílení nápadů, připomínkování, vzájemném korigování. Jediné, co jí nepřeje, jsou epidemiologická opatření. Raději bych tento tvůrčí proces zažíval u společného stolu a krbu než u počítačové obrazovky. Na konci letních prázdnin 2021 nás pak čeká první série natáčení v terénu, a to po celé republice. Lokality pečlivě vybíráme s ohledem na náš rozpočet a jejich výpovědní hodnotu.

Didaktická videa představí vybrané historické prameny. Jaké výzvy pro práci s prameny přináší digitální prostředí?

SM: Již dlouho je jasné, že digitalizace se nevyhne ani prostředí historických věd, a archivy a další paměťové instituce si to dobře uvědomují. Zpřístupňování s se-

bou ovšem nese i zádrhely. Výborným příkladem jsou matriky, jeden z námi zvolených pramenů. Z pohledu badatelů se jedná o žádaný pramen, který se již z velké části podařilo zdigitalizovat. Zájemci však narážejí například na skutečnost, že zpravidla každý archiv nabízí matriky na své digitální platformě, odlišné od jiných. Prostřednictvím našeho webového portálu bychom chtěli seniorům pomoci se v digitálním světě zorientovat, poradit jim a motivovat je k dalším aktivitám, a proto plánujeme také shromáždit na jednom místě třeba užitečné odkazy a poskytnout uživatelům prostor pro diskuzi.

Kdy se tedy můžeme těšit na zprovoznění webového portálu?

JJ: Na portálu už pilně pracujeme a v plné podobě by měl začít fungovat v polovině roku 2022.

Dva velké projekty – jedna společná databáze Průsečíky dějin parlamentarismu a sociální mobility elit

Projekt NAKI II *Vývoj moderní parlamentní kultury v českých zemích a Československu*, mapující moderní parlamentní kulturu v letech 1848–1992, se v uplynulém roce dostal do třetího roku svého řešení. V jeho průběhu došlo k několika optimalizacím stěžejní infrastruktury. Tu představuje databáze, která je strukturována do více jak stovky datových polí sloužících k zadávání informací o soukromém, profesním a veřejném životě zákonodárců a jejich rodinných příslušníků. Rok 2020 byl zároveň prvním rokem řešení pětiletého projektu EXPRO zaměřeného na výzkum sociální mobility elit v Čechách a Sedmihradsku a bohužel již první rok bylo nutné částečně proměnit plánovaný rozvrh práce. Pandemie a především protiepidemická opatření, která v různé intenzitě stát během roku přijímal, nás ale nezasáhly natolik, aby to znemožnilo splnění prvních dílčích cílů projektu. Těch se nám i díky šťastné souhrě okolností nakonec podařilo dosáhnout.

Výstavba databáze pandemii navzdory

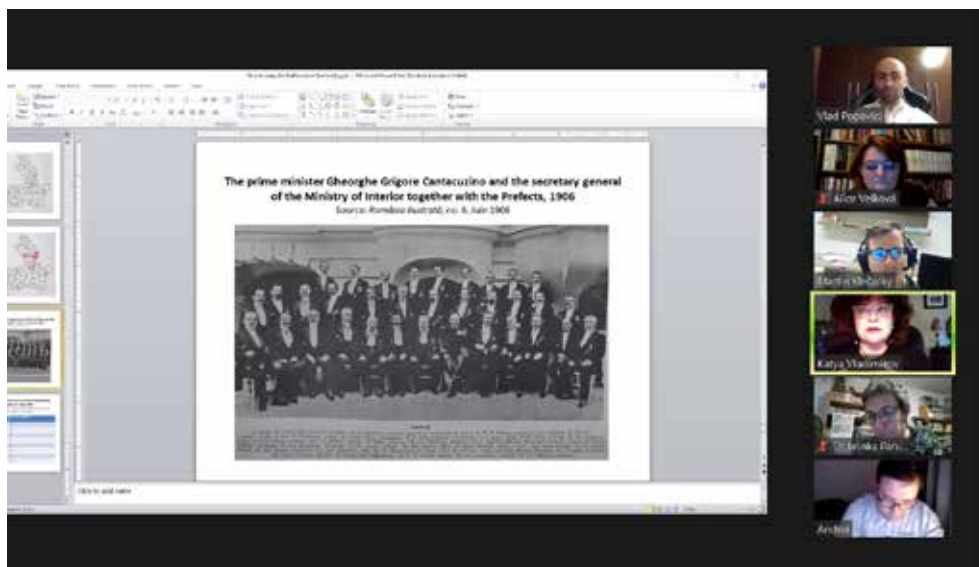
Klíčovým startovacím bodem projektu bylo vytvoření týmu řešeršistů, jejichž hlavním úkolem bylo postupné a systematické plnění databáze poslanců, kterou EXPRO sdílí s projektem NAKI. Tým proto tvořili členové obou projektů: z NAKI se rekonstrukci rodinných vztahů poslanců věnovali Eliška Švarná a Michal Kurz, v rámci EXPRO se na zpracování podílely Věra Slovácová a Hana Sedláčková. Řešitelka projektu **Alice Vělková** a další člen týmu **Martin Klečacký** pak souběžně s prací na rekonstrukci vztahových sítí jednotlivé záznamy revidovali a sjednocovali tak, aby byly do budoucna snadno čitelné při počítačovém vyhodnocení zadaných údajů.

Vzhledem k tomu, že se většina zahraničních cest neuskutečnila (jednak proto, že naplánované konference byly přesunuty, dále z důvodu, že cestování přes hranice bylo na jaře nejdříve zakázáno a později různě omezeno), rozhodli jsme se většinu prostředků původně alokovaných na cestovní náklady využít ve prospěch rychlejší výstavby databáze. Díky těmto „novým“ financím jsme navázali spolupráci s dalšími kolegy historiky, kteří se postupně zapojili do činnosti řešeršního týmu. Velkou výhodou projektu představuje jeho napojení na údaje obsažené v matričních knihách. Sbírkou matričních knih

totiž v rámci České republiky patří v zásadě k plně digitalizovaným archiváliím, k nimž je možný přístup online z jakéhokoli počítače a které jsou postupně doplňovány novými přírůstky tak, jak jednotlivé archivy přebírají již uzavřené knihy od matričních úřadů po celé zemi. Tato skutečnost byla v průběhu jarních i podzimních měsíců zásadní pro to, abychom mohli pokračovat v práci na projektu i v případě režimu „home office“, a nebyli tak závislí na omezených možnostech studia přímo v badatelných oblastních či okresních archívech.

Díky tomu se během uplynulého roku podařilo zpracovat celkem 238 osobností z politického života, poslanců českého sněmu a říšské rady, a dalších 162 vedoucích státních úředníků. Tyto počty jsou ovšem jen základní. Vzhledem k charakteru práce je v rámci databáze nutné ke každé z těchto „ústředních“ osob dohledat v matričních knihách či jiných pramenech (policejní přihlášky, úmrtní oznámení, nekrology) jejich nejbližší rodinu – rodiče, sourozence a jejich partnery a případně i jejich děti, manželky a jejich otce, děti a jejich partnery. Práce na jednom záznamu poslance či úředníka tedy představuje poměrně náročnou a velmi specializovanou rešerši. Naši zpracovatelé se v průběhu roku stali experty na genealogii stejně jako správní dějiny a jejich hledání se nezdálo měnit v téměř detektivní práci, především ve chvílích, kdy někteří z poslancových bratrů odešli z rodné obce a oženili se neznámo kde, či v případě rekonstrukce rodin státních úředníků, kteří ve své době patřili k nejmobilnějším vrstvám obyvatelstva.

Celkem tak v průběhu roku 2020 do databáze přibývalo více než 15 000 nových osob, které byly v příbuzenském vztahu k některým z dohledávaných elitních skupin, a postupně se již začínají ukazovat první „rodinné klany“, rozvětvené rodiny, jejichž vliv sahal od státních úřadů po parlamentní kuloáry. Tento počet se samozřejmě každý den zvyšuje a tím stoupá i pravděpodobnost, že některá z nově zakládaných osob již v databázi bude mít své vazby, či dokonce že tam bude založený i její záznam. Z tohoto důvodu, abychom se vyvarovali tvorbě duplicitních záznamů, byla databáze postupně upravena tak, že dokáže na základě různých proměnných identifikovat možné duplicity a zpracovatele na ně upozornit. Abychom mohli co nejdříve přikročit k prvním zkušebním analýzám získaných dat, zaměřovali jsme se dosud cíleně jen na ty elitní osoby naroze-

né v letech 1831–1860, které v rámci projektu považujeme za jednu generační kohortu. Nová data přibývala nejen k rodinám a kariérám poslanců, ale také k jejich parlamentnímu působení. Projektový tým NAKI v průběhu roku 2020 pokračoval ve vyhledávání a zadávání dat o poslancích působících v zemských a říšských legislativních sborech před rokem 1918 a celkem zanesl do databáze více než 34 000 datových jednotek.

Spolupráce: Čechy a Sedmihradsko

Poněkud odlišným způsobem mezitím postupoval sedmihradský tým, který vede spoluředitel projektu Vlad Popovici. Vzhledem k tomu, že matriční knihy nejsou v dnešních rumunských župních archivech digitalizované a špatný je nezřídka i stupeň jejich dochování, přistoupili kolegové v Sedmihradsku k extenzivnímu využití tamních bohatých sbírek úmrtních či sňatkových oznámení, která kombinovali s dalšími archivními prameny podle toho, jak byly příslušné komitátní archivy přístupné. Za účelem stanovení jednotné metodiky práce a definice klíčových osob, které jsou zásadní pro další analýzu, jsme na konci srpna zorganizovali setkání obou týmů – českého i sedmihradského – ve Vídni. Tato schůzka byla o to důležitější, že se neuskutečnila ani původně plánovaná setkání během mezinárodních konferencí v Leidenu a Poznani. Během několika dní se podařilo vypracovat jednotný „manuál“, který zaručí, že oba týmy i přes částečně odlišný způsob sběru dat budou moci využít srovnatelný způsob jejich analýzy, a dojdou tak k vzájemně porovnatelným výsledkům.

Jedním z přínosů setkání byla i dohoda na zřízení speciálních webových stránek projektu, které nám umožní prezentaci naší práce, dílčích výsledků a výstupů. Příprava stránek je již ve finální fázi a věřím, že se nám je podaří spustit v první polovině roku 2021.

Směrem k veřejnosti

Nakonec se navzdory nepříznivé situaci uskutečnila i mezinárodní konference naplánovaná na začátek listopadu, jejímž cílem bylo shromáždit příspěvky, které by na jedné straně představily jednotlivé projekty se zaměřením na výzkum parlamentních a administrativních elit, na druhé straně jsme se chtěli seznámit s různými metodologickými přístupy zpracování velkého množství dat, analýzy a grafického znázornění vztahových sítí či výběru vhodné pramenné základny. Konference *Political and Administrative Elites in Europe. Theory and Practice in Historical Perspective*, která proběhla ve dnech 10. až 12. listopadu 2020 „na zoomu“, tato naše očekávání splnila a vybrané příspěvky rozdělené do příslušných tematických celků bychom v dalším roce rádi připravili do tisku v některém ze zhran

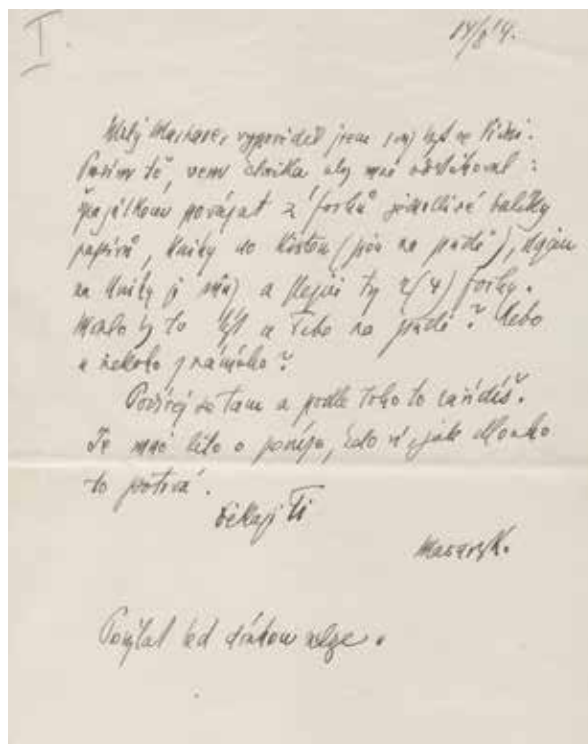
Současně s tím vedoucí projektu NAKI **Luboš Velek** spolu s **Pavlem Fabínem** participovali na přípravě webové aplikace, která získaná data postupně zpřístupní široké veřejnosti. Digitální mapy a další nástroje sloužící k vizualizaci získaných dat zobrazí formování a rozpad sociálních sítí existujících mezi příslušníky politické elity, proměny složení parlamentních sborů na základě stranického, profesního, náboženského nebo demografického klíče, ale rovněž geografickou a sociální mobilitu sledovaných osob. Část zjištěných poznatků o vývoji naší parlamentní kultury byla veřejnosti prezentována výstavou *Parlament!*, zahájenou v prosinci 2020 v prostorách Národního památníku na Vítkově. Připravena byla ve spolupráci s Národním muzeem, které je, stejně jako Ústav pro studium totalitních režimů, partnerskou institucí našeho projektu.

Martin Klečacký

Přátelství v kontextu politických a literárních zápasů: Tomáš Garrigue Masaryk a Josef Svatopluk Machar

Interdisciplinárně pojatý projekt podpořený Grantovou agenturou ČR se snaží zúročit významnou akvizici Památníku národního písemnictví, a to konvolut takřka **800 dopisů z let 1893–1932** mezi dvěma významnými osobnostmi, T. G. Masarykem a J. S. Macharem. Zabývá se však nejen zpřístupněním této unikátní a velmi cenné korespondence badatelům i širší čtenářské obci, ale také výzkumem kontextu dané doby. Přípravované edice metodicky navazují na knižní výstupy z grantu *Modernismus – Machar – Masaryk: myšlení, tvorba a jednání* (2013–2016), tedy na edici *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar. Svazek I. (1893–1895)* – editoři H. Kokešová, P. Kotyk, I. Kraitlová – a na publikaci vydanou v rámci projektu Strategie AV21: Paměť v digitálním věku *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar. Svazek II. (1896)*, kterou jako editorky **připravily** H. Kokešová a I. Kraitlová. Součástí první edice je obsáhlá monografická studie V. Doubka a L. Merhautové *Skepse a naděje. Formování základů reformního modernismu*. Řadu podnětů přinesly i studie v knize *Politici, umělci a vědci ve veřejném prostoru na přelomu 19. a 20. století* (ed. H. Kokešová). Ukázalo se, že zpřístupněný materiál mapující mj. vznik české moderny a následující diskuse skýtají řadu nových poznatků, dokonce že zpochybňují dosavadní paradigmaty výkladu literárního modernismu přelomu 19. a 20. století a otevírají pohled na různorodé problémy a mnohvrstevnaté sítě vztahů na literárním a kulturně-politickém poli.

Povzbuzení výsledky předchozí práce chceme v rámci tohoto projektu připravit nejen korespondenci z dalšího období, tedy z let 1897–1932, ale díky plánované monografii a dalším studiím nabídnout i její interpretaci v širších souvislostech. Na přípravě edice čítající na 500 dopisů se podílejí dva mezioborové řešitelské týmy složené z literárních historiků, historiků, politologa a editorů. Vzešly z osvědčené spolupráce MÚA s Literárním archivem Památníku národního písemnictví. Řešitelkou projektu je **Helena Kokešová**, která zároveň vede tým zaměřený na období 1897–1900 (cca 270 dopisů). Jejími odbornými spolupracovnicemi jsou **Irena Kraitlová** a **Miroslava Květová**, zapojila se také **Soňa Martinovská**. Činnost druhého týmu sleduje následující, delší období, tedy roky 1901–1932 (cca 240 dokumentů), které je náročnější na přípravu, neboť korespondence je rozptýlena v několika archivech – vedle fondů Literární-

Ze vzájemné korespondence (zdroj: MÚA, AÚTGM, fond Mafie, karton 5, T. G. Masaryk J. S. Macharovi 14. 8. 1914)

ho archivu Památníku národního písemnictví a fondů Masarykova ústavu a Archivu AV ČR se relevantní dokumenty nacházejí ve fondech Archivu Kanceláře prezidenta republiky, Archivu Národního muzea, Národním archivem a v Regionálním muzeu v Kolíně. Heuristiku v těchto fondech od počátku řešení projektu v roce 2020 výrazně narušují přetrvávající koronavirová opatření. O to více nabývá na významu spolupráce s Památníkem národního písemnictví, kde je uložena převážná většina dokumentů, které jsou postupně editovány. **Činnost druhého týmu koordinuje Richard Vašek** se spolupracovníky **Svatoplukem Hercem** a **Annou Jonákovou**. Na vědecký výzkum, který zhodnotí nově nabyté poznatky v monografii a samostatných studiích, se soustředí **Lucie Merhautová**, **Vratislav Doubek**, **Luboš Merhaut** a **Martin Klement**. Spoluřešitelský tým Památníku národního písemnictví vedený Petrem Kotykem má nenahraditelné místo v heuristickém výzkumu.

Ten se neomezuje pouze na fondy T. G. Masaryka a J. S. Machara, ale sleduje i další významné osobnosti daného období (např. J. Herbena, F. V. Krejčího, J. Vrchlického, J. Laichtra a dalších) a zajišťuje též skenování a přepisy dokumentů. Na této práci se podílejí Světlana Kotyková a Jiřina Fojtíková. Petr Kotyk se zároveň věnuje popularizaci projektu v médiích (Český rozhlas).

Oba týmy připravují texty k vydání podle standardních edičních zásad a doplňují je detailními komentáři. Navazujeme tak na zkušenosti z předchozích edičních projektů, v nichž byly stanoveny přesné kroky při kritickém vydávání různých typů korespondence, kdy je edice nejen spolehlivým pramenem, ale též promyšleným, systematicky uspořádaným celkem, v němž komentáře a odkazy vytvářejí souvztažnosti jak mezi jednotlivými dopisy, tak mezi dopisy a jinými dohledanými prameny, například periodickými i neperiodickými tiskovinami či manuskripty a opisy různých děl. Tyto informace osvětlují pozadí vzniku pramene, definují jeho pozici v kontextu korespondence a poukazují na další dobové dokumenty, s nimiž je daný dopis provázán.

Tyto nově zpřístupňované prameny nabízejí pro vědecký výzkum řadu atraktivních tematických okruhů, jak jsme upozornili již při zdůvodňování grantového návrhu:

Fenomén přátelství. Vzájemná korespondence T. G. Masaryka a J. S. Machara je unikátní nejen délkou trvání – stránky dopisů zrcadlí proměnu jejich vztahu trvajících bezmála čtyřicet let. Z původně pracovní spolupráce navázané v první polovině devadesátých let 19. století přerostl v důvěrné přátelství posilované literárními a politickými zápasy na přelomu století. Po euforii provázející vznik Československé republiky postupně došlo k jejich úplnému odcizení, které na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století vyvrcholilo otevřeným nepřátelstvím ze strany J. S. Machara. Důvěrným tónem (Machar

patřil k nemnoha vyvoleným, s nimiž si Masaryk tykal) a pestrá škála zájmů (literárních, výtvarných, politických ad.) se tento jedinečný celek odlišuje od jiných korespondencí T. G. M. (s Josefem Kaizlem, Antonínem Rezkem, Karlem Kramářem či Eduardem Albertem).

Kultura dopisování. Díky dlouhému časovému období lze na této relaci zkoumat dobová specifika a proměny v kultuře dopisování. Korespondence názorně dokládá, jaký úzus platil ve strukturování dopisů, o jakých tématech bylo běžné si psát, o čem se naopak mlčelo, co vše se k dopisům přikládalo či jaký jazyk byl volen k formulaci myšlenek. Dopisy sice odrážejí normy dobové komunikace podmíněné tehdejšími společenskými zvyklostmi, ale proměna vzájemného vztahu obou protagonistů odráží i určitou specifickou danou právě oním důvěrným tónem. Navíc frekvence a délka dopisů, otevřenost, vzájemná důvěra obou korespondentů činí z korespondence exkluzivní pramen, díky němuž lze studovat síť konexí obou protagonistů a jejich využívání pro vlastní politické, literární a jiné cíle. Z dopisů například vyplývá, jaké strategie byly voleny k navazování nových kontaktů, kdo všechno do okruhu Macharových a Masarykových známých patřil i jak často a za jakým účelem se tito lidé setkávali. Nebo naopak, kdo byl z těchto kruhů vyloučen či vytlačován a podobně. Náš projekt se tak částečně prolíná s NAKI projektem Korespondenční síť T. G. Masaryka, který může případně využít námi získaná metadata.

Média. Machara i Masaryka spojoval zpočátku společný cíl – publikovat kritické články, které by podnítily hlubší reflexi vývojových tendencí české literatury a historie. Masaryk, patrně zaujat básníkovou břitkou kritičností, oslovil Machara a velkoryse mu poskytl publikační platformu, Machar zase nabídl vhodné příspěvky pro vědeckou revui *Naše doba*. Společně pak plánovali obsah různých rubrik, tedy co ve kterém čísle uveřejní

T. G. Masaryk jde do parlamentu k druhé volbě prezidentem 27. 5. 1920. S ním gen. M. Pellé a gen. inspektor J. S. Machar (zdroj: MÚA, AÚTGM, f. Ústav T. G. Masaryka, sign. 2877)

T. G. Masaryk na svatbě
Sylvy Macharové-Nováčkové
v prosinci 1930. Na záběru
T. G. Masaryk, Hedvika Macharová,
Josef Svatopluk Machar,
Alice Masaryková aj.
(zdroj: MÚA, AÚTGM,
f. T. G. Masaryk,
sign. 1930-6-38)

a jakou formu to bude mít, to vše představovalo ústřední téma korespondence. Navzájem si také svěřovali, na čem právě pracují, dokonce v určitém období části dopisů přecházely do statí či knih. Rozborem dopisů tak lze odhalit, jak vznikl obsah některých nejen českých, ale i německojazyčných periodik (kromě *Naší doby* především *Čas* redigovaný Janem Herbenem, vídeňský týdeník *Die Zeit*) – což kromě literárních historiků jistě přivítají i odborníci z oblasti mediálních studií.

Literární a politické dějiny. Pro výzkum souvztahů mezi politikou a literaturou poskytuje korespondence velmi bohatý materiál. Oba pisatelé nejen bedlivě sledovali českou i zahraniční literární produkci a sami ji obohacovali vlastními příspěvky, účastí v polemikách apod., ale zároveň se oba angažovali v dobovém politickém dění. Literatura tak nabývala politických funkcí a naopak politika měla být podle Masaryka tvůrčí disciplínou, která se uměním inspiroje.

Praha a Vídeň (do roku 1914). V předválečném období Masaryk působil více v Praze, ale Vídeň dobře znal a měl tam mnoho kontaktů. Machar se naopak se svou rodinou do Vídně přestěhoval v roce 1893 a žil tam až do roku 1917. Obě metropole byly přirozeným centrem dění politického i kulturního, není tedy divu, že vzájemné informování, komentování i snaha do tohoto dění zasahovat tvoří součást dopisů obou osobností, přičemž je na něj pohlíženo ze specifické „realistické“ perspektivy. V rámci tohoto „realistického“ vidění světa jsou chápány různé fenomény jako antisemitismus, nacionalismus, problematika menšin spojená se školskou a vzdělávací otázkou a v neposlední řadě otázka česko-německého vyrovnání.

Ideová výměna a vzájemná inspirace. Masaryk i Machar byli původci mnoha originálních idejí týkajících se literatury, české společnosti a politiky. Z korespondence lze vyčíst, jak si tyto své ideje třbili a jak se recipročně ovlivňovali. Lze doložit, že některé z těchto idejí pronikly dále do jejich děl, odkud měly potenci

oslovit široké čtenářské vrstvy. Dějiny idejí nabízejí možnost přistoupit k dopisům jako k prameni, v němž lze analyzovat genezi a následnou multiplikaci určitých myšlenek.

Rodinná historie a genderové aspekty. Názory na ženu, na sociální a psychologické aspekty ženské otázky, na dobově palčivou otázku pohlaví se promítají do korespondence i díla obou protagonistů; díky důvěrnému charakteru dopisů můžeme dokonce sledovat, jak se teoretická rovina odrážela v praktickém chodu jejich manželství a domácnosti, i výchovy dětí. To, jak o ženách píšou, respektive nepíšou, vypovídá mnohé o dobovém mužském pojetí maskulinity a feminity.

Z dalších témat se jako zajímavá jeví tvůrčí proces, sociální otázka (dělnická otázka), vztah k náboženství, psychologie osobnosti ad.

Masarykova a Macharova korespondence je inspirací pro další projekty a dílčí výstupy. Dokazuje to např. článek Jitky Jindřiškové v čísle 2/2020 *Prací z dějin Akademie věd*, který se zabývá korespondencí T. G. Masaryka a norského spisovatele Arneho Garborga, o jehož tvorbě a myšlenkách si Masaryk s Macharem dopisoval. Některé nově dohledané dopisy Machara a Masaryka z počátku třicátých let pak nejen doplní chronologickou korespondenční řadu, ale mohou i zpřesnit pohled na rozpad dlouholetého přátelství obou mužů a lépe osvětlit Macharův kritický postoj.

Edice korespondence, Spisy TGM a vědecké monografie tvoří celek, který umožňuje detailně poznat podstatnou část české i střeoevropské historie daného období. Např. aktuální téma hilsneriády obsahuje nejenom chystaný třetí svazek korespondence, ale též dvousvazková edice Masarykových textů z let 1898–1900 *Hilsneriáda* (ed. Luboš Merhaut, 2019), která vyšla jako 24. svazek Spisů TGM, tématu je také věnován nově připravovaný díl pořadu České televize *Historie.cs*.

Helena Kokešová

„První rok vysněného grantu“

Martin Franc o průběhu řešení projektu *Dějiny výživy a stravování v letech 1945–1970*

Kdo mě aspoň trochu lépe zná, ví, že výzkum zaměřený na dějiny výživy a stravování v letech 1945–1970 je mým vysněným projektem, a proto jsem se na práci na něm opravdu mimořádně těšil. Naplánoval jsem si několik studijních výprav do zahraničí, počítal jsem i s aktivní účastí na konferencích a také s archivním výzkumem dosud zcela neprobádaných fondů, které skrývají obrovský rezervoár pozoruhodných informací, jako je např. fond ministerstva vnitřního obchodu v Národním archivu.

Se začátkem roku 2020 se vše báječně rozeběhlo – se svými spolupracovníky **Jiřím Šoukalem** a **Kristýnou Kauckou** z našeho pracoviště, s doc. Lydií Petráňovou z Etnologického ústavu AV ČR a Zdeňkou Šmídovou z Výzkumného ústavu potravinářského průmyslu jsme dohodli témata dílčích přípravných studií pro první rok – role samozásobitelství ve spotřebě potravin v letech 1945–1970; téma epidemie způsobené infikovanými potravinami, které jsme chtěli zkoumat na příkladu tzv. rožňavské epidemie z roku 1951; potřeba

ovoce a zeleniny v padesátých a šedesátých letech; stravování o víkendech a dovolených; systém kontroly jakosti v Československu; počátky televizního vaření u nás (pořad *Vaří šéfkuchař*); role živočišných potravin v stravovacím systému ve sledovaném období a také nyní stále atraktivnější problematika tzv. paměti chuti. Jednalo se tedy o vskutku velmi široký a ambiciózní seznam.

Bylo ovšem nutné neotálet a pustit se s veškerým elánem do výzkumu – již na začátku února jsem absolvoval první veřejné vystoupení v rámci projektu, a to na 1. ročníku konference *Food technology, food quality. Nové trendy v úchově potravin*. Na tomto setkání, které pořádal Ústav konzervace potravin na Vysoké škole chemicko-technologické, jsem hovořil o vybraných problémech jakosti potravin v letech 1950–1970. Příspěvek se setkal s poměrně živým ohlasem a byl jsem osloven se žádostí o spolupráci jak představiteli potravinářského průmyslu, tak i zástupci ministerstva zemědělství a také odborníky v oblasti potravinářství.

Slibně se zároveň rozběhl archivní výzkum. Jako velice vstřícní se ukázali pracovníci archivu České televize, zejména pokud se jedná o dostupné díly již zmíněného pořadu *Vaří šéfkuchař*. Bohužel z původních několika stovek relací se zachoval jen nepatrný zlomek a i u těch mála dochovaných exemplářů chybí zvuk. Přes drobné počáteční obtíže se podařilo najít společnou řeč s Národním archivem, který umožnil bádání v dosud neuspořádaném fondu ministerstva vnitřního obchodu a jevil ochotu najít cestu i k výzkumu dalšího významného neuspořádaného fondu – Ústředního výzkumného ústavu potravinářského průmyslu. Podařilo se rovněž navázat perspektivní kontakty s některými regionálními archivy, např. SOKA v Nymburce se sídlem v Lysé nad Labem, SOKA Praha-Západ nebo se Zemským archivem v Opavě.

Našemu projektu ale záhy uštědřila těžký úder pandemie covidu-19, která nejenom že vedla k odložení a posléze zrušení Pardubického bienále konaného netradičně v Kutné Hoře, kde jsem měl hovořit o roli potravin živočišného původu ve stravovacím systému v letech 1945–1970, ale především prakticky znemožnila větší část zahraničních studijních cest. Pandemie také zásadně zkomplikovala bádání v archivech a ohrozila realizaci orálněhistorického výzkumu

na téma zahrádkářství a jeho role v samozásobitelství potravinami. Ale zmiňme i jeden pozitivní aspekt celé krizové situace – zpřístupnění digitálních fondů prostřednictvím Národní knihovny v Praze a Moravské zemské knihovny v Brně umožnilo rozšířit bádání o veřejném diskurzu ve výživě, tak jak ho můžeme sledovat v dobových publikacích, denním tisku i časopisech. Tento materiál ale bohužel nemůže nahradit výzkum z archivních fondů.

Letní přestávka, která zpomalila šíření nebezpečné choroby, trvala příliš krátce na to, aby se daly dohnat ztráty, a letní měsíce ani nejsou pro zahraniční studijní cesty vhodné. Nicméně alespoň Kristýna Kaucká absolvovala výpravu do archivů a knihoven na Slovensku a v Bratislavě, Košicích a v Rožňavě nashromáždila spoustu materiálů, které jí pomohly úspěšně dokončit již zmíněnou studii o tzv. rožňavské nemoci. Doufali jsme, že další cesty do Rakouska a Německa bude možné absolvovat na podzim, ale situace se zhoršovala natolik rychle, že jsme všechny plány na výjezdy museli opustit.

Navzdory přetrvávajícím omezením a komplikacím si zachováváme jistý optimismus. Již v září 2021 by se mělo uskutečnit sympozium *International Commission for Research into European Food History* (ICREFH) v Římě, a to na téma *Eating on the Move*, na nějž byl přijat můj příspěvek věnovaný slavné Čínské restauraci v Praze jako prostoru výprav do exotické gastronomie. Symposia ICREFH jsou přitom vždy příležitostí k navázání řady cenných kontaktů.

Celkově složité podmínky ovšem nezabránilly v pokračování výzkumu a přípravě již zmíněných dílčích studií, přestože se částečně musela pozměnit jejich pramenná základna. Část textů se již podařilo vydat – např. zmíněný příspěvek o vybraných problémech jakosti potravin v letech 1950–1970. Ten se dotýká především tří okruhů: používání různých potravinových náhražek, jejichž původ lze sledovat už ve specifické situaci v období nacistické okupace, v krizi v systému jakostních a technologických norem na potraviny a potravinářské produkty na počátku šedesátých let a také v systému hodnocení jakosti a jakostních kontrol v druhé polovině stejného desetiletí. Zjištění mají i určitý přesah do současnosti – ukázalo se totiž, že potraviny vyráběné podle československých státních norem, které patří mezi hlavní hity různých retro-akcí v hypermarketech, nezřídka nemají se skutečnou jakostí potravinářských produktů v minulosti mnoho společného. Normy představovaly spíše jakýsi ideál, od něhož se realita výrazně lišila. Ve vědeckém internetovém časopise Katedry historie Pedagogické fakulty UK v Bratislavě (*Verbum historiae*, č. 2/2020) pak Zuzana Šmídová uveřejnila rozsáhlou analytickou studii zaměřující se *Workshop zur Kriminalitätsgeschichte Zentraleuropas*, který pořádal MÚA a Collegium Carolinum (červen 2019)

na konzumaci čerstvého a zpracovaného ovoce, zeleniny, luštěnin a brambor v 50. a 60. letech 20. století v Československu. Upozornila v ní na skutečnost, že mimořádně nízká míra spotřeby ovoce a zeleniny zde nebyla důsledkem nějaké specifické výživové politiky prosazované komunistickou stranou, ale navazovala plynule na dosavadní trendy dané zejména českými gastronomickými tradicemi.

Další texty byly alespoň připraveny pro vydání v letošním roce – týká se to například již několikrát zmíněné studie Kristýny Kaucké *Neznámá nákaza aneb „rožňavská nemoc“ v Československu (1951)*, která byla přeložena do angličtiny a počítá se s jejím nabídnutím zahraničnímu odbornému periodiku. K jeho prosazení může přispět i skutečnost, že se dotýká nyní mimořádně aktuální problematiky epidemiologie a úlohy vědců při boji s nákazami. Jako kapitola v publikaci *Food History. A Feast of the Senses in Europe, 1750 to the Present* (eds. Sylvie Vabre, Martin Bruegel a Peter J. Atkins; London: Routledge, 2021) vyjde můj text *Full shelves of memories: sensory memory of food and nutrition in the Czech lands before 1989*, který se soustřeďuje na důležitou otázku paměti a současné komerční retro módy.

Do pomyslného finále míří také kapitola *Chefs with Tins. The Vaří šéfkuchař Show on Czechoslovak Television from 1963–1970*, která bude otištěna v publikaci *Food and Cooking on Early Television* (ed. Ana Tominc) a ve svém edičním plánu ho má opět londýnské nakladatelství Routledge. Show *Vaří šéfkuchař* byla nejstarším kuchařským pořadem Československé televize. Měla obrovský úspěch, přestože se ve skutečnosti jednalo pouze o několikaminutovou reklamní rubriku

ve zpravodajských Televizních novinách a na rozdíl od podobných pořadů neměla stálého protagonistu – jídla zde připravovali přední českoslovenští šéfkuchaři, později i různé známé osobnosti jako např. šansoniérka Hana Hegerová. Pořad, vysílaný v letech 1963–1970, je nesmírně pozoruhodnou kronikou trendů v české gastronomii 60. let. Editoři již mají v rukou také můj text *Na maso a na mléko! Role živočišných potravin v stravovacím systému v Československu v letech 1945–1970*, původně připravovaný jako příspěvek na výše uváděné Pardubické bienále. V něm jsem se pokusil analyzovat faktory, které ovlivňovaly pozici potravin živočišného původu ve výživě obyvatelstva, a zároveň jsem se snažil zjistit, zda přitom nějakou roli hrál i etický vztah k zvířatům.

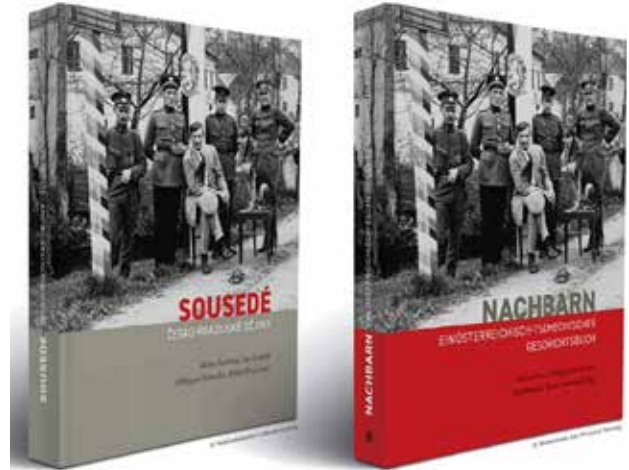
V letošním roce se soustředíme na přípravu dalších dílčích přípravných studií (mj. o již zmiňované Čínské restauraci v Praze, o potravinářské výstavě Ex Plzeň, k problematice spotřeby nápojů, struktury a pozici nutričních věd u nás, o samozásobitelství, k tématu stravy o dovolených a při turistických výletech ad.) a také závěrečné monografie, i když postup prací stále komplikuje nemožnost vycestovat. Snad aspoň v posledním roce řešení projektu bude možno se v klidu a bez jakýchkoliv omezení soustředit na přípravu tohoto hlavního výstupu. Doufám, že ani covid-19 nás nedokáže přes všechnu svou ničivou sílu a schopnost zákeřných mutací zastavit při badatelském úsilí. Zatím to naštěstí nesvedl.

Martin Franc

Sousedé: česko-rakouská kniha o dějinách

Spolupráce s rakouskými historiky a akademickými institucemi v oblasti historického výzkumu se počítá mezi základní osy zahraničních vědeckých vztahů MÚA. V rámci projektové činnosti patřil v minulých letech mezi veřejně nejvýraznější popularizační projekt Česko-rakouská kniha o dějinách realizovaný v letech 2015–2019. Odborně ho zaštiťovala Stálá konference českých a rakouských historiků ke společnému kulturnímu dědictví (SKČRH), která je společným orgánem českého a rakouského ministerstva zahraničních věcí. Institucionálně byl projekt zakotven na české straně na MÚA a na rakouské straně na někdejším Ústavu pro výzkum novověkých a soudobých dějin Rakouské akademie věd ve Vídni (dnes Ústav pro výzkum habsburské monarchie a balkánského prostoru). Za MÚA projekt koordinovali Ota Konrád a Václav Šmidrkal a mezi více než dvěma desítkami autorů byli z MÚA zastoupeni také Rudolf Kučera, Luboš Velek, Miroslav Kunštát, Michal Frankl a Ines Koeltzsch. Hlavním výsledkem projektu byla publikace *Sousedé. Česko-rakouské dějiny*. Ta vyšla nejdříve v roce 2019 v němčině pod názvem *Nachbarn. Ein österreichisch-tschechisches Geschichtsbuch* v nakladatelství Verlag Bibliothek der Provinz ve Vitorazi a na začátku roku 2020 v českém překladu v koedici Nakladatelství Lidové noviny a MÚA. Kniha měla za úkol nahlédnout společnou perspektivou moderní dějiny obou zemí a jejich společností a najít konsensuální pohled na minulost, která se často vyznačovala jak vzájemnými konflikty, tak i nezájmem. Na jejím základě vznikly také didaktické materiály pro základní a střední školy, dostupné v češtině i němčině online.

V Rakousku (a dalších německojazyčných zemích) se kniha od uvedení na trh na jaře 2019 těší velkému zájmu čtenářů, o čemž svědčí nejen početná účast publika na prezentačních akcích, ale i opakované dotisky a nakonec i příprava druhého vydání. Bohaté byly i mediální ohlasy, od regionálních novin a rozhlasových stanic, tradičních i digitálních, až po celostátní tisk a vysílací média. Novinářské recenze se mimo jiné objevily v rakouských celostátních denících *Die Presse* a *Der Standard*, v jihorakouském regionálním deníku *Kleine Zeitung*, v dolnorakouském deníku *Niederösterreichische Nachrichten* a v tyrolském deníku *Tiroler Tageszeitung*. O knize psal rakouský kulturní týdeník *Die Furche* nebo německý magazín *Kulturkorrespondenz östliches Europa*. Reportáž odvysílaly v různých pořadech a na různých kanálech rakouská veřej-

noprávní televize a rozhlas ORF. Novináři často připomínali, že publikace sice vznikala o něco déle, než se původně plánovalo, ale že se tato prodleva pozitivně projevila na výsledku. Většina novinářů také oceňovala zvolenou pracovní metodu, tedy práci českých a rakouských historiků na společném textu, v němž není patrné, co napsal Čech a co Rakušan. To představuje hlavní metodické novum oproti dosavadním edičním počínům, kdy autoři pracovali odděleně a jejich cílem nebylo vytvořit ucelenou společnou perspektivu.

Dosud patrně nejobsáhlejší odbornou recenzi napsal pro dolnorakouský historický časopis *Das Waldviertel* profesor rakouských dějin na Vídeňské univerzitě a odborník na novověké dějiny českých a rakouských zemí Thomas Winkelbauer. V recenzi obsírně představil obsah knihy, vytkl jí některé drobné nedostatky a pochybení, ale jeho celkový soud byl velmi pozitivní: „Svazek je nejen obsahově mimořádně bohatý, skvěle se čte a je vybaven početným a pečlivě vybraným obrazovým materiálem, který text nejen odlehčuje, ale také prohlubuje, navíc je dílo klenotem i svou vnější podobou.“ Recenzentem oceňovaná úprava je dílem grafika Ondřeje Huleše, jenž připravil jednotný grafický design pro německý originál i pro český překlad.

Po roce 2019, nabitým prezentacemi německojazyčného vydání knihy v Rakousku, byla na rok 2020 připravena prezentace české verze. Jeho uvedení však od poloviny března zkomplikovala, tak jako řadu jiných naplánovaných aktivit, pandemie a protipatření. Vůbec poprvé byl čerstvě vydaný český překlad zmíněn během bilaterálního setkání rakouského spolkového kancléře Sebastiana Kurze a českého předsedy vlády

Andreje Babiše při Kurzově návštěvě Prahy 16. ledna 2020, kam rakouský host přijel na jednání premiérů vlád zemí Visegrádské čtyřky.

V hlavní roli pak byl český překlad knihy během prezentace, která se uskutečnila na exteritoriálním území České republiky ve Vídni. Pro české krajany tam velvyslanectví České republiky uspořádalo 13. února 2020 v prostorách ambasády jeho vůbec první veřejnou prezentaci. Před plným sálem publikaci stručně představili a na otázky publika odpovídali Luboš Velek, Václav Šmidrkal a Ota Konrád. Historické písně z české Vídně zahrála kapela muzikologa, muzikanta a kolegy z MÚA Viktora Velka.

V Česku se pak stihla do začátku pandemie uskutečnit jen jedna z plánované série prezentací. Dne 2. března 2020 představili projekt a knihu v zaplněném sále Oblastní galerie Vysočiny Niklas Perzi (Ústav pro rurální dějiny, Sankt Pölten), Václav Šmidrkal a Ota Konrád. Úvodní slovo pronesl předseda Senátu Parlamentu České republiky a vysočinský rodák Miloš Vystrčil. Kraj Vysočina byl jedním z donátorů projektu, a po čtyřech letech od prezentace projektového záměru vysočinské veřejnosti v dubnu 2016 se tak do Jihlavy projekt vrátil se svými výsledky.

Pražská prezentace za účasti hostů z Rakouska byla naplánovaná do Rakouského kulturního fóra v Praze na 12. března 2020, den, kdy česká vláda vyhlásila nouzový stav a zakázala konání hromadných akcí. Opakované uspořádání této akce, stejně jako prezentace na Masarykově univerzitě v Brně ani další akce se do konce roku 2020 uskutečnit nepodařilo. Nedošlo ani na setkání s rakouským ministrem zahraničí Alexanderem Schallenbergem během jeho plánované návštěvy Prahy. Čeští editoři stihli knihu představit alespoň českému ministrovi zahraničí Tomáši Petříčkovi, který následně v děkovném dopise editorům napsal: „Přeji knize i autorům hodně úspěchů a vnímavé čtenáře; čtenářům i občanům potom hodně sil a inspirace do dalšího budování moderního, přátelského a konstruktivně zaměřeného česko-rakouského sousedství“

V letním okně, kdy načas polevilo šíření nákazy i protiopatření, se 17. července 2020 uskutečnila prezentace s diskusí na nádvoří Konviktu v Mikulově v rámci XXI. festivalu národů Podyjí. Nad sklenkou vína z jihomoravských a dolnorakouských sklepů zde knihu představili česko-rakouský publicista Přemysl Janýr v roli moderátora a za editory knihy Václav Šmidrkal a Hildegard Schmoller (Vídeňská univerzita). Také do Mikulova se editoři vraceli po několika letech od první prezentace projektu, aby zde veřejnost seznámili s výsledky své práce.

Kromě profesionálů zabývajících se odborně česko-rakouskou historií měla kniha ohlas v obou zemích především tam, kde česko-rakouské kontakty zosobňují žitou každodennost a vyvolávají přirozenou po-

Prezentace v Jihlavě se nakonec ukázala být poslední veřejnou akcí k vydání knihy během uplynulého roku (zleva Luboš Velek, Václav Šmidrkal a Ota Konrád)

ptávku po znalostech minulosti druhé země a jejího obyvatelstva. Taková místa byla především v česko-rakouském pohraničí, které od vstupu Česka do Evropské unie v roce 2004 a rozšíření schengenského prostoru v roce 2007 prorostlo v jeden region a kde státní hranice – až do března 2020 – nehrála významnou roli. Právě v tomto prostředí byly aktuální otázky po společném a rozdělujícím v minulosti a přítomnosti, po vysvětlení rakouských a českých specifik a vzájemných neuralgických bodů. Jeden z čtenářů, obyvatel Mikulova pohybující se podle svých slov pracovně bezmála 30 let mezi Čechy a Rakušany, napsal editorům v děkovném e-mailu toto: „Je vidět, že jste přemýšleli nad každým napsaným slovem, abyste situaci popsali korektně, bez zbytečných emocí, ale zároveň velmi lidsky a poutavě.“

Knihy je tak také odrazem dobré kvality česko-rakouských politických vztahů. Jak upozornil v rozhovoru pro *Tiroler Tageszeitung* jeden z rakouských editorů knihy a znalec nejnovějších česko-rakouských dějin Niklas Perzi, v době kolem roku 2000 by taková publikace bývala byla nemožná. Tehdy se vyostřovaly česko-rakouské politické konflikty kolem jaderné elektrárny Temelín a dekretů prezidenta republiky týkajících se nuceného vysídlení německojazyčného obyvatelstva z Československa po roce 1945. Kvůli nim se rakouská vláda snažila blokovat vstup České republiky do Evropské unie a vlády evropských států včetně Česka zase reagovaly na rakouskou spolkovou vládu složenou z koalice lidovců a svobodných protirakouskými sankcemi. O dvacet let později umožnila politika vznik této knihy a zároveň dala autorům plnou svobodu při naplňování cílů projektu. Namísto argumentů do politických bitev tak vzniklo dílo, které může přispět k česko-rakouské historické katarzi.

Václav Šmidrkal

T. G. Masaryk a svět britského impéria

Dagmar Hájková, Svatopluk Herc a Jitka Jindřišková o několikaleté přípravě prvního svazku *Korespondence T. G. Masaryk – Velká Británie*, jednoho z hlavních výstupů NAKI projektu *Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918*

Proč je vydání Masarykovy korespondence s Velkou Británií důležité?

DH: Překvapivě dosud nebyla Masarykovým kontaktům ve Velké Británii věnována systematická a komplexní pozornost. Samozřejmě nám okamžitě vytanou na mysli dvě jména: Robert William Seton-Watson a Henry Wickham Steed. Skotský historik a anglický žurnalista, kteří patřili ke stěžejním Masarykovým podporovatelům a blízkým přátelům za první světové války. Přestože Seton-Watson napsal o Masarykovi knihu a Steed svůj vztah k Masarykovi připomněl ve svých vzpomínkách *Třicet let novinářem*, dá se říct, že ucelený přehled o Masarykových vazbách k britskému impériu schází. Na základě skutečně širokého výzkumu v českých i zahraničních archivech jsme zjistili, jak byly bohaté.

Procházka k muzeu Sigmunda Freuda v londýnském Hampsteadu (zleva Richard Vašek, Jitka Jindřišková, Pavel Horák)

Co Masaryka na Velké Británii přitahovalo?

DH: Počátek Masarykova vykročení do anglického světa můžeme spatřovat v jeho odborném zaměření. Zajímal se o anglickou filozofii, a to již předtím, než ho s anglosaskou kulturou začala seznamovat Američanka Charlotta Garigge. On sám se posléze stal pro anglosaské prostředí tváří slovanského světa. Vedle filozofie a historie sledoval Masaryk po celý svůj život i anglickou literaturu; k jeho oblíbeným autorům patřily především autorky Jane Austenová a Charlotte Brontëová. Na samotných Angličanech obdivoval klid a rozvahu.

Co bylo největší výzvou projektu?

SH: Nejnáročnější bylo rekonstruovat Masarykovu korespondenční síť – dohledat a identifikovat osobnosti, se kterými si psal, včetně určení jejich britské národnosti.

DH: Příprava edice je vždy trochu detektivní práce, odkrývání dávno zapadaných stop. Myslím, že všechny tyto historické detaily, drobnosti, s nimiž jsme mnohdy strávili hodiny či dny, byly pro nás výzvami, odměnou pak krátkodobá radost z nálezu.

Jak jste si vůbec definovali výběr korespondentů?

SH: To byl trochu oříšek. Nakonec byly do edice zahrnuty nejen osoby, které se ve Velké Británii a jejich dominiích narodily, nýbrž i ti korespondenti, kteří tam dlouhodobě profesně působili či žili. Do edice tak byla například zařazena Masarykova korespondence s českými krajany nebo s belgickým filologem Charlesem Saroleou, jenž vyučoval francouzštinu na Edinburské univerzitě. Uvedený národnostně-geografický princip však nebyl aplikován zcela bezvýhradně. Kniha např. neobsahuje korespondenční výměnu T. G. Masaryka s rusko-britským medievalistou Pavlem Gavrilovičem Vinogradovem, dlouholetým profesorem Oxfordské univerzity, neboť ta již byla publikována v předchozích svazcích ediční řady.

Proč první svazek končí právě rokem 1915?

SH: Zvolený mezník není jen pragmatický, ale znamená důležitý předěl v Masarykově vztahu k anglosaskému světu. Koncem září 1915 se Masaryk přestěhoval do Londýna, kde začal přednášet na nově zřízené Škole slovanských studií na Londýnské univerzitě. Tehdy začal být všeobecně akceptován jako jeden z čelných reprezentantů slovanského světa, což mu otevřelo dal-

ší možnosti komunikace, především v anglosaském prostředí.

Předpokládám, že heuristika byla v tomto případě rozsáhlá?

JJ: Je to tak. Dokumenty pocházejí z celé řady domácích a zahraničních archivů a institucí. Z České republiky jsou to kromě MÚA, kde je pochopitelně uloženo nejvíce dokumentů, také Archiv města Plzně a Vojenský historický archiv. Zásadní pro edici bylo pátrání v zahraničí – spolu s Dagmar jsme navštívily archivy v Anglii, Skotsku, Irsku i USA, přičemž desítky dalších institucí jsme kontaktovali elektronicky. Takto jsme získali řadu dokumentů, jichž byl Masaryk pisatelem, sám si totiž opisy či kopie svých dopisů pořizoval jen zřídka.

Na kterou cestu obzvlášť rády vzpomínáte?

DH: Nejraději vzpomínám na srpnový studený Edinburgh, kam jsem přijela, protože se obvykle nedívám na předpovědi počasí, v letních šatech bez deštníku. Jedno z nejpříjemnějších měst vůbec, navíc s milými archiváři.

Na adrese 21, Royal Terrace, Edinburgh bydlel belgicko-britský filozof, konzul a editor časopisu Everyman Charles Sarolea

JJ: I mě si Edinburgh získal. Hodně se mi líbilo také v severní Anglii, kde jsme bádaly v archivu Lancasterse univerzity, ale především jsem ráda, že jsem díky projektu měla možnost důkladně poznat Londýn a tamní památky, knihovny i parky.

Je obecně známo, že Masaryk pobýval v britském exilu za první světové války. Kdy však navštívil Británii poprvé?

DH: Bylo to na jaře roku 1901, kdy mu bylo přes padesát let. Jeho třítydenní pobyt byl jistým způsobem útekem před částečnou společenskou izolací a četnými útoky, jimž musel v Čechách čelit za hilsneriády. Jel se

svou dcerou Alicí a čas v Londýně využil pro návštěvu muzeí, knihovny Britského muzea a k poznávání anglického života, zvláště pak sociální problematiky. Jeho program byl společensky nabitý, mimo jiné se scházel s předním historikem G. P. Goochem a novinářkou Edith Sellersovou, kteří jej již dříve navštívili v Praze.

Jaké bylo před první světovou válkou povědomí britských občanů o českých zemích?

DH: Směsice národů Rakouska-Uherska byla na britských ostrovech velkou neznámou, a to jak mezi veřejností, tak v oficiálních zahraničně-politických kruzích. Britové monarchii brali jako součást evropské rovnováhy, o níž doufali, že zabránuje šíření balkánských zmatků do střední Evropy, ale hlouběji se o ni nestarali. O Čechy se zajímala pouze hrstka intelektuálů.

Jak už bylo zmíněno výše, mezi intelektuály a významné korespondenty tohoto svazku patří H. W. Steed a R. W. Seton-Watson. Jak vzniklo jejich přátelství s Masarykem a jakou roli sehrálo ve vzniku Československa?

DH: S těmito dvěma muži se Masaryk blíže seznámil díky aférám let 1908–1910 spojeným s Jihoslovaný. Steed i Seton-Watson se stali jeho blízkými, doživotními přáteli a nejdůležitějšími spojkami k anglické společnosti. Je třeba dodat, že Masaryk si vážil úsudku celoživotní Steedovy přítelkyně, známé jako Madam Rose. Právě z korespondence můžeme vidět, že za první světové války mu zprostředkovali přístup na důležitá ministerstva, připomínkovali anglické texty i pomáhali s praktickými záležitostmi.

Jaký měl Masaryk za války vztah s českými krajaný usazenými v Anglii?

DH: Krajanická obec v Británii byla malá, většinou tvořená řemeslníky, přesto krajané vytvořili pro Masaryka prvotní podporu a zázemí. On pro ně představoval velkou a prakticky nezpochybnitelnou autoritu. Krajané byli nápomocní v praktických záležitostech: předseda London Czech Committee Jan Sýkora si vybudoval užitečné vazby v londýnské metropolitní policii a na ministerstvu vnitra. Jistým problémem byly limity jejich společenského dosahu. Dalším negativním aspektem byla jejich hádavost, vzájemné osočování z neschopnosti a donášení. O všem zmíněném výmluvně svědčí dopisy obsažené v naší edici.

Jaké další zajímavé korespondenty v edici najdeme?

JJ: Například přírodovědce Charlese Darwina, novinářku Rosalind Travers Hyndmanovou, rektora londýnské King's College Ronalda Montagu Burrowse nebo irskou historičku a aktivistku Alice Stopford Greenovou. Vlastně se edice zajímavými korespondenty jen hemží.

Skotsko je i v létě studené a větrné, ale okouzlující (Dagmar Hájková)

Pro Jitku a Svatopluka se jedná o první zpracovanou edici korespondence. Co vám tato zkušenost dala?

SH: Kromě osvojení si potřebných znalostí ediční práce a s tím související terminologie – rozšířil jsem si slovní zásobu o další významy slov jako sčítání, košilka a parchant – jsem si uvědomil, že příprava edice korespondence tohoto typu je velmi zdlouhavý proces. Je

třeba dbát na řadu detailů, jako je konzistentnost formální úpravy dokumentů napříč celou edicí, správný prepis dopisů apod. Nežřídka jsme si mysleli, že máme hotovo, ale pak se objevily další problémy, které bylo třeba vyřešit. Každopádně to byla ale příjemná zkušenost a vítaná změna v rutinně historické práce, která je většinou individuální – zde bylo nutné pracovat kolektivně. Na spolupráci s kolegyněmi budu rád vzpomínat. JJ: Naprosto souhlasím. Na edici korespondence je mnohem více práce, než by se mohlo zdát, a editor potřebuje především velkou porci trpělivosti a pečlivosti. A také se člověk notně pocvičí v luštění nečitelných rukopisů.

DH: Jitka i Sváta mají velké nadání pro ediční práci, smysl pro detail a jsou neúnavní. Radost s nimi pracovat.

Co bude obsahovat další chystaný svazek Masarykovy korespondence s Velkou Británií?

DH: Myslím, že se můžete těšit na rok 1916, to je taková Masarykova zákopová válka, kdy připravuje propagandistickou palbu v podobě časopisu *The New Europe*.

Po stopách T. G. Masaryka a popularizace masarykovského výzkumu

Rozhovor s Lucií Merhautovou a Jakubem Štofáníkem

V březnu 2020 uplynulo 170 let od narození T. G. Masaryka. Jak bylo výročí připomínáno na webu Po stopách T. G. Masaryka a prostřednictvím akcí a publikací?

LM: V lednu 2020 jsme vytvořili samostatnou stránku, která měla pod heslem „TGM 170“ informovat o všech akcích a publikacích spojených s výročím a T. G. Masarykem. Na začátku března jsme tak upozornili na publikaci *TGM v kostce*, již editorsky zaštili Dagmar Hájková, Pavel Horák a Lukáš Rous, nebo na nový svazek spisů *TGM Demokracie v politice* připravený Janou Malínskou. V MÚA se rovněž podařilo uspořádat Den otevřených dveří se studenty dvou pražských gymnázií, kteří měli možnost prohlédnout si depozitáře archivu a knihovny a zúčastnit se tematického workshopu věnovaného jednak Masarykovým pomníkům, jednak tzv. Washingtonské deklaraci z roku 1918. Materiály k exkurzi jsme zveřejnili na portálu. V záložce „Média“ zájemci najdou odkazy na různé pořady či texty věnované Masarykovi, na jejichž vzniku se podíleli kolegyně a kolegové z MÚA.

JŠ: Množstvo dalších připravovaných akcí se však muselo zrušit, odsunout nebo sa uskutočnili len v online priestore. Jednou z nich bola aj prednáška a diskusia

organizovaná v Trnave českým veľvyslanectvom na Slovensku a Právnickou fakultou Trnavskej univerzity. V rámci nej vystúpila kolegyňa Dagmar Hájková s príspevkom o oslavách 28. októbra naprieč 20. storočím, slovenský historik Dušan Kováč a ja sám s referátom o cestách T. G. Masaryka po Slovensku. Formát celého podujatia dovolil účasť skoro dvoch stoviek študentov. V polovici júna, keď bolo možné konať aj bežné prednášky, vystúpil v Hradci Králové na pozvanie Královéhradeckého kraja aj kolega Richard Vašek s prednáškou o domácich a zahraničných cestách T. G. Masaryka.

LM: Posunut a zkrácen musel být bohužel termín konání zajímavé výstavy *TGM na síti*, která byla uspořádána v rámci projektu NAKI *Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918* a která představila Masaryka v různých druzích komunikace, autory její koncepce byli Pavel Horák, Dagmar Hájková a Martin Jemelka. Výstava se nakonec konala od 1. června do 31. července 2020 v Galerii Věda a umění v hlavní budově Akademie věd ČR na Národní třídě. Vzhledem k první vlně pandemie nebylo možné uspořádat normální vernisáž ani plánované doprovodné akce, například opět s žáky základních či středních škol. Dobrá zpráva však je, že o tuto výstavu následně projevíly zájem i jiné instituce, a v tomto roce bude, doufáme, k vidění na Slovensku v Martině. Na portálu opět najdete odkazy na ohlasy výstavy v médiích. Uprostřed září 2020 proběhla v Knihovně Václava Havla debata s názvem *Masaryk ve vědě i v tvorbě*, která se ohlížela za výročími let 2017 a 2018 a zaměřila se

Studentská exkurze v prostorách MÚA

na inspiraci minulostí a Masarykem v různých uměleckých žánrech. Debatu moderoval Vratislav Doubek, byla živě vysílána přes facebookový „Havel Channel“ a zúčastnili se jí tvůrci, kteří Masarykův životní příběh, odkaz či jeho podobu ztvárnili ve svých dílech, konkrétně autor historických komiksů Zdeněk Ležák, spisovatel a scenárista Pavel Kosatík, sochařka Paulina Skavova a designér Maxim Velčovský.

Projekt „Po stopách TGM“ spočívá ve webové platformě, zasáhla ji také omezení způsobená pandemií?

JŠ: Na prvý pohľad sa môže zdať, že online priestor bol zasiahnutý minimálne. Nie je to tak úplne pravda, nakoľko obsah našich stránok vychádza zo zdrojov uložených v archívoch, knižniciach či miestnych kronikách. Ich zatvorenie výrazne skomplikovalo aj vytváranie a overovanie hesiel naším obvyklým i novým prispievateľom. Nejedná sa však o žiaden dlhodobý problém, ktorý by sme nevedeli prekonať.

Co zásadního vloni přibylo na webových stránkách?

LM: Kontinuálně je rozšiřována interaktivní mapa, doplňovány jsou informace k již stávajícím heslům a ve spolupráci s různými institucemi i jednotlivci přidáváme nová místa (mj. Dobruška, Svitavy, Litomyšl, Rožnov pod Radhoštěm, Polička, Jihlava ad.). Rozhodli jsme se také překročit hranice bývalé Československé republiky, v prvním kroku k Masarykově širší vlasti, Rakousko-Uhersku a konkrétně Vídni, která je zásadní z hlediska jeho akademického a politického působení i jeho rodinného a společenského života. Mapa nyní zachycuje kolem třiceti míst – nejen jednotlivá bydliště, univerzitu či budovu říšské rady, ale také nejrůznější kavárny, hostince, spolkové místnosti či tělocvičny Sokola, kam Masaryk docházel.

JŠ: V priebehu roka 2020 sme pristúpili ešte k jednej zásadnej zmene, ktorá síce nie je viditeľná, ale projekt *Po stopách TGM* by sa bez nej neobišiel. V spolupráci so Strediskom spoločných činností AV ČR došlo k technickej transformácii webu a transferu dát na nové úložiská. Tieto zmeny by mali prispieť jednak k zrýchleniu webu, ako aj k jeho väčšej bezpečnosti. *Jaké novinky pripravujete na rok 2021? Jakým směrem by se měl web rozvíjet?*

LM: Nadále se snažíme popularizovat masarykovský výzkum našeho ústavu. V tomto roce půjde zejména o publikace spojené s již zmíněným projektem NAKI, jenž je zaměřen na korespondenční síť, především na Masarykovu korespondenci s adresáty z Velké Británie a následně z Německa. Chtěli bychom také připomenout 50. výročí úmrtí Alice Masarykové a její záslužnou činnost především v sociální oblasti. JŠ: Začiatkom roku 2021 sme spustili anglickú verziu základného rozhrania webu. Ide o preklad hlavnej stránky a vysvetľujúcich textov na podstránkach. Pre-

klad troch stoviek aktuálnych miestopisných hesiel by bol extrémne časovo a finančne náročný. Takéto riešenie zaručí užívateľovi dostatočné zoznámenie sa s projektom. V prípade záujmu nás môže kontaktovať pre bližšie informácie. Tento rok sa chceme zamerať na spracovanie zahraničných ciest a pobytov T. G. Masaryka pred aj po roku 1918. Rovnako nás čakajú ešte menšie technické a grafické inovácie webu, ktoré sa uskutočnia aj vďaka podpore programu Strategie AV21.

Dějiny ČSAV I (1952–1962)

V závěru roku 2019 rozšířil publikační portfolio MÚA dlouho očekávaný první díl souhrnných *Dějin Československé akademie věd*. Spletitá čtyřicetiletá historie největší tuzemské vědecké instituce byla rozvržena celkem do čtyř dílů, přičemž úvodní z nich postihl zevrubně – na osmi stech stranách – počáteční desetiletí její existence, tj. období let 1952–1962. Tehdy se Československá akademie věd (ČSAV) zformovala a upevnila svou pozici ve vědním systému země. Druhý díl bude zaměřen na období šedesátých let, které vrcholilo pražským jarem a jeho následným potlačením, přičemž vědecký vývoj do značné míry korespondoval s tehdejší celospolečenským nastavením. Leitmotivem třetího dílu budou dopady tzv. normalizace na vědu a výzkum a závěrečný, čtvrtý díl vtáhne čtenáře do zákulisí snah o transformaci ČSAV, jež souběžně s rozpadem Československa dospěla ke svému zániku. Příhodným doplňkem tetralogie pak bude samostatná edice nejdůležitějších dokumentů k historii ČSAV z let 1946–1992.

Existence ČSAV byla završena již před téměř třiceti lety, což autorskému týmu knihy poskytlo (a i pro další díly poskytuje) dostatečný časový odstup podporující jeho snahu o maximálně objektivní interpretaci průvodních dějinných událostí i vnitroinstitucionálního akademického dění. Ostatně téměř celý kolektiv autorů sestává z badatelů střední a mladší generace, kteří již nejsou s ČSAV nikterak spjati. Naproti tomu není třicet let z historické perspektivy až tak propastným údobím, aby nebylo možné čerpat mj. i z osobních svědectví pamětníků, byť zrovna pro padesátá léta a počátek let šedesátých jsou řady přímých účastníků již sporé. Jejich vhléd však doplnil ne jeden důležitý detail či příhodně dotvořil funkcionalitu celkového obrazu některého z akademických pracovišť, popř. celé Akademie věd. Stejně jako pramennou základnu nicméně tvořily rozsáhlé archivní fondy, jež vznikly působností ČSAV, jejích jednotlivých pracovišť i předchůdcovských institucí a které jsou uloženy v Archivu AV ČR.

Jádro autorského týmu bylo složeno převážně z pracovníků MÚA (příslušejících k oddělení dějin Akademie věd a k oběma archivním oddělením), již byli doplněni jednak čtyřmi pracovníky z jiných ústavů Akademie věd (Ústavu pro soudobé dějiny a Filosofického ústavu) a jedním kmenovým pracovníkem Historického ústavu Slovenské akademie věd (SAV), který se ujal pasáží věnovaných vztahům mezi ČSAV a SAV. Vzhledem k tomu, že publikace pojednává o instituci

zaštiťující všechny vědní oblasti, bylo zapotřebí nahlédnout složitost jejich vývoje interdisciplinárně, tedy prizmatem metodologie historické vědy i oborů dalších. To v případě některých kapitol vyvolalo potřebu hlubšího studia mimo rámec vlastní vědecké specializace autorů a stalo se i předpokladem jejich kooptace do autorského kolektivu.

Publikace byla nazvána stručně a jednoznačně, bez podtitulu, pro někoho možná poněkud fádně. Domníváme se však, že u děl takto objemného a monotematického charakteru nemusí být vzletný či mnohaslovný název výhodou, může totiž svádět k domněnce, že jde jen o určitý výřez pojednávaného tématu, nikoli o jeho souhrnné zpracování, popř. může dokonce odkazovat k jinému žánru. Kniha však přináší vědecky uchopený mnohovrstevnatý pohled na činnost a fungování jedné z nejdůležitějších státních institucí na pozadí dobového politického, hospodářského i kulturního vývoje Československa, dotvářený množstvím pečlivě volených ilustrací.

Myšlenka na vznik centrální vědecké instituce se objevila již krátce po skončení druhé světové války a její realizace nabývala reálných kontur v průběhu roku 1952. K 1. lednu 1953 zahájila činnost první z jejích pracovišť, ačkoli v řadě případů šlo spíše o pokračování dosavadních aktivit institucí, nově začleněných do ČSAV. Příkladem mohou být ústavy předchůdcovské České akademie věd a umění (Ústav pro jazyk český, Ústav pro českou literaturu), Archeologický ústav (zřízený již roku 1919 jako Státní archeologický ústav), Fyzikální ústav navazující na meziválečný Fyzikální výzkum Škodových závodů či Ústav teoretické a aplikované mechaniky, jehož jádrem se stal dosavadní Kloknerův výzkumný a zkušební ústav hmot a konstrukcí stavebních ČVUT. Nejen na těchto, ale i na dalších pracovištích ČSAV lze pak vysledovat zřetelné personální propojení s dřívější strukturou vědy a výzkumu v Československu. Zejména právě touto skutečností v naší publikaci jednoznačně vyvracíme dlouhodobě rozšířený názor, že ČSAV vznikla neorganicky, bez vazeb na předchozí vědeckovýzkumný institucionální vývoj a osobnostní kontinuitu. Také přesvědčení o tom, že ČSAV byla zřízena a fungovala čistě v poplatnosti vůči naordinovanému sovětskému vzoru, náš úvodní díl uvádí na pravou míru: Nelze pochopitelně popřít jistý direktivně daný rámec, v jehož mezích bylo třeba se pohybovat, avšak respekt k již existujícím tradicím zde byl přítomen napříč vědními odvětvími. Navíc snaha

o co nejkvalitnější personální zabezpečení jednotlivých ústavů (popř. laboratoří, kabinetů, komisí a vědeckých společností při ČSAV) povětšinou převážila nad politickým a ideologickým hlediskem výběru členů ČSAV i dalších zaměstnanců Akademie, ačkoli zde v tomto ohledu panovaly značné rozdíly mezi technickými a přírodovědnými obory na straně jedné a humanitními a společenskými vědami na straně druhé.

Disproporcionalita přístupu vůči těmto dvěma skupinám vědních oblastí se přitom rovněž řadí k námitkám problematizujícím vznik a následnou existenci ČSAV. O tom, že se technickým a přírodním vědám přikládala v dané době vyšší priorita nežli oborům, které byly v meziválečném období z pohledu přidělovaných státních dotací preferovány (čelné místo mezi nimi zaujímal jazykověda), není pochyb. Stejně tak ovšem nelze pochybovat o tom, že šlo o trend celosvětový, podpořený jak prudkým vědeckotechnickým rozvojem za druhé světové války, tak úsilím obou světových táborů oddělených železnou oponou o hospodářskou dominanci. S tím pak úzce souvisela průběžně řešená, avšak nikdy přesvědčivě nedořešená otázka pojetí

a vztahu základního a aplikovaného výzkumu na tužemských pracovištích a jejich účinné pomoci státnímu hospodářství, vystavěného na nezdravých základech znárodnování, kolektivizace a shora diktované orientace na těžký průmysl.

Velmi důležitá role, již jsme se v prvním díle *Dějiny ČSAV* snažili zdůraznit, připadla Československé akademii věd při poskytování útočiště badatelům, jimž bylo z politických důvodů znemožněno působit na vysokých školách. Vysoké školy byly pro svůj významný vliv na mladou generaci vystaveny mnohem přísnějšímu ideologickému dohledu ze strany režimu, zatímco pracovny a laboratoře Akademie věd se nacházely v částečném závětrí. Nemálo z postižených vědců tak mohlo více či méně pokračovat ve své vědecké činnosti, což se týkalo kupř. chemika Otty Wichterleho nebo literárního vědce Václava Černého.

Proti výtce směřující ke zbytečné dvoj kolejnosti vědy a výzkumu, tj. na vysokých školách a v ČSAV, opakovaně se vynořující i v posametové době, stál již v padesátých letech argument komplexního zastoupení prakticky všech vědních disciplín v Akademii věd, jejich vzájemné provázanosti a spolupráce, jakými nedisponovaly vysoké školy ani někdejší učené společnosti, jež souběžně se vznikem ČSAV zanikly.

Naše kniha *Dějiny ČSAV I* a její chystaná pokračování hodlají ve svém prvotním záměru seznámit širší veřejnost se všemi motivy, okolnostmi i důsledky vzniku a vývoje přímé předchůdkyně dnešní Akademie věd ČR. Kolektiv autorů jejich prostřednictvím zprostředkovává výsledky svého mnohaletého bádání v oblasti dějin vědy, které přináší řadu nových dílčích i obecnějších zjištění. Zároveň si však publikace klade ambici přispět znalostí historické zkušenosti a jejího kritického zhodnocení do aktuálních diskuse o podobě a perspektivách vědního systému v České republice.

V červenci 2020 udělila předsedkyně AV ČR Eva Zažímalová *Dějínám ČSAV I* Cenu Akademie věd České republiky za mimořádný výsledek výzkumu, experimentálního vývoje a inovací, a to na základě návrhu MÚA, Komise pro udělení cen AV ČR a na doporučení Akademické rady AV ČR. Toto ocenění nás nesmírně těší a motivuje k práci na zbývajících třech pokračováních, jejichž vysoká vědecká i dobově vypovídající hodnota je pro nás cílem prvořadým.

Věra Dvořáčková

Středověké rukopisy v kontextu tehdejší každodennosti

Rozhovor s Ondřejem Vodičkou, vedoucím Oddělení pro soupis a studium rukopisů

V listopadu roku 2019 jste se stal vedoucím kodikologického oddělení MÚA, ve kterém jste již několik předchozích let pracoval na nejrůznějších projektech. Mohl byste se čtenářům krátce představit?

Jistě. Narodil jsem se a vyrůstal v Liberci, kde jsem také absolvoval všeobecné gymnázium. Nebyl jsem však ani v nejmenším studijní typ, mým jediným oblíbeným předmětem byl dějepis a ostatními jsem takřkajíc prolézal. Ilustruje to památný citát dědečka při pohledu na mé vysvědčení: „Ondro, s těmi čtyřkami musíš něco udělat. Alespoň je udržet.“ Podařilo se a studium historie na Masarykově univerzitě v Brně, v pozdějších fázích zaměřené na medievistiku, jsem absolvoval se znatelně lepším prospěchem. Díky nejrůznějším stipendijním programům jsem část studií strávil v Kostnici, Krakově a Würzburgu. Do Masarykova ústavu jsem nastoupil v roce 2013, nejprve coby zástup za kolegyni na mateřské dovolené, později jsem se podílel na několika projektech. V letech 2017–2019 jsem pracoval na vlastním grantovém projektu, na nějž navazuje i můj současný, čerstvě odstartovaný projekt.

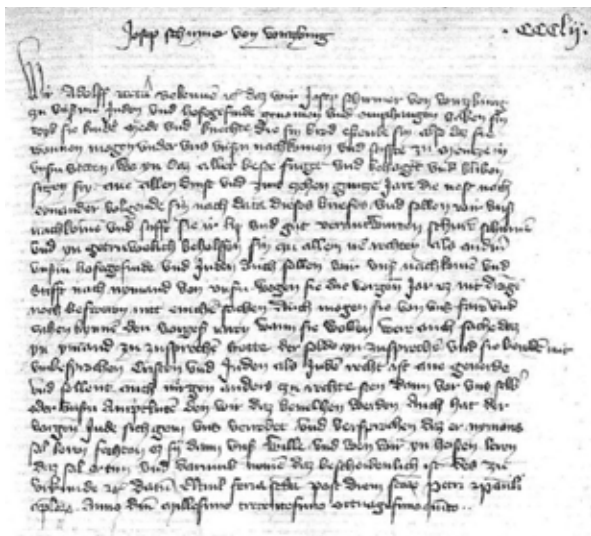
Jak byste laikovi vysvětlil pracovní náplň vašeho oddělení? Co je kodikologie a proč je i v moderním světě potřeba ji pěstovat?

Kodikologie je vedle o něco známější heraldiky či numismatiky jednou z pomocných věd historických. Zjednodušeně řečeno se zabývá studiem specifického typu pramene, a sice středověkých a raně novověkých rukopisů neúřední povahy, zpravidla vázaných do pevných desek. Odtud pochází i její název: latinské *caudex* (kmen stromu, kus dřeva) odkazuje na předchůdce knižních bloků ve formě spojených dřevěných tabulek s vrstvou vosku, do které se písmo rylo, respektive později na dřevěné desky vázané knihy – kodexu. Kodikologie je tedy nepostradatelná zejména pro první, heuristickou fázi zkoumání libovolného historického tématu, kdy se badatel snaží shromáždit veškeré dostupné prameny. Vedle samotné katalogizace, tedy evidence rukopisných knih podle určitých pravidel, která je tradičně jedním z jejích hlavních úkolů, však kodikologie přináší mnoho samostatných a často zásadních badatelských témat, jež v paralelách do jisté míry rezonují i dnes.

Jaká témata to jsou? Co kodikologie může přinést člověku v éře digitální revoluce?

Vzhledem k odlišné míře a povaze vzdělanosti předmoderní společnosti se kodikologie vedle fyzického popisu knih zabývá analýzou mechanismů šíření, ukládání a adaptace komplexních informačních celků – literárních děl. Zkoumá také informační síť, konstelace významných intelektuálních činitelů té které doby, a do určité míry tak vlastně rozkrývá obzory světa tehdejší elity společnosti. Kodikologie tedy přináší specifický náhled na témata, která jsou dodnes živá, jako je například problematika svobody (zapsaného) slova a cenzury. V dnešní době probíhající digitální revoluce se všemi jejími pozitivními a negativními důsledky pak mohou být pro veřejnost zajímavé také údaje o minulých informačních revolucích, z nichž dvě nejvýznamnější rámuje samotné jádro zájmu kodikologie. První z nich představuje přechod ze svitků na kodexy, druhou vynález a rozšíření knihtisku. Svěbytná koexistence dvou druhů médií, jako vedle sebe koncem středověku a v průběhu novověku fungovaly rukopis a tisk, nám není neznámá ani dnes, kdy se živě disku-

tuje a poněkud těžkopádněji zavádí například přechod státní správy z listinné do digitální formy.

Jak se na těchto úkolech podílí vaše oddělení?

Naše oddělení má dlouhou tradici v katalogizační činnosti a ve vydávání soupisů rukopisů uložených ve státních, církevních i soukromých knihovnách. Tato činnost se na přelomu tisíciletí transformovala ve vytváření jednotného katalogu formou online databáze, jejímž cílem je kompletní zprostředkování veškerých rukopisných sbírek na území České republiky a vybraných zahraničních bohemik. K tomuto velkému, dlouhodobému úkolu posléze přibýlo mnoho střednědobých a menších úkolů s tím, jak se celá vědecká veřejnost a zejména systém financování vědy přesouvají od časově neohrazených úkolů se stálým přísunem financí k projektovému financování s jasným časovým horizontem a s plněním předsevzatých výsledků. Tento systém přeje plnění úzce vymezených, spíše dílčích úkolů, které mohou být uzavřeny v rámci tříletého horizontu, jak je nastaven u standardních projektů poskytovaných GA ČR. Proto na našem oddělení vedle dlouhodobého rozvíjení generálního katalogu a databáze kodikologické literatury běží rovněž několik dílčích projektů, které se pohybují spíše na hranici kodikologie a dalších oborů.

Jak se vaše oddělení vyrovnává se zmíněným trendem digitalizace a tzv. digital humanities?

Vzhledem k tomu, že jako pracoviště samo o sobě nedisponujeme žádnými historickými fondy, jsme v první

řadě odkázáni na postupující digitalizaci v institucích takové fondy spravujících. V naší databázi se však snažíme propojit popisy a literaturu k rukopisům s externím odkazem na digitální faksimile, pokud existuje. Digitalizace a propojování doposud oddělených databází je v každém případě jedním z dalších polí, kam může náš obor expandovat. Ukázkou toho je například úspěšný, nedávno ukončený projekt Knihověda.cz, který kombinuje různé databáze s encyklopedií historické knižní produkce. Toto patrně bude cesta i pro další rozvoj katalogizační činnosti, pro niž standardní GA ČR projekty nejsou úplně vhodné. Uvažujeme o možnostech podání projektů u technologické agentury (TA ČR), založených na propojení vědecké práce, moderních technologií a na spolupráci se soukromou sférou.

Tím se dostáváme k Vaším plánům coby vedoucího oddělení do budoucna. Jakým směrem chcete oddělení vést? Jaké cíle jste si v této funkci vytyčil?

Jak jsem již zmínil, plně podporuji pokračující sledování nastaveného kurzu digitalizace a propojování našich výsledků s výsledky dalších rukopisně zaměřených institucí a týmů. Zároveň bych rád využil své kontakty na pracovníky v zahraničních knihovnách a dalších institucích, se kterými bychom se mohli ucházet o podporu mezinárodních projektů. V tomto duchu rovněž velmi vítám novou pracovníci našeho oddělení, germanistku Soňu Černou, jejíž pracovní náplň bude tvořit především zpracování německojazyčných rukopisů v českých sbírkách a německých bohemik v zahraničí. Stranou mého zájmu nezůstávají ani popularizační aktivity, protože mnohé středověké rukopisy obsahují texty věnující se světským tématům, která jsou na rozdíl od těch duchovních přitažlivá i pro soudobou laickou veřejnost a můžeme na nich lépe ukázat objekt zájmu a přínos našeho oboru. Jedním z mých osobních cílů proto jsou publikace a projekty zasazující středověké rukopisné památky do kontextu tehdejší každodennosti. Jako vedoucí oddělení bych si přál, aby za mnou při budoucím ohlédnutí zůstalo personálně stmelené oddělení udržující mezioborové a mezinárodní kontakty, napojené na vzdělávací instituce a popularizační iniciativy, a také modernizovaná databáze srovnatelná například s německými projekty *Manuscripta Mediaevalia* či *Handschriftencensus*.

Knihověda.cz: Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800

V roce 2020 byl dokončen pětiletý projekt programu NAKI II *Knihověda.cz: Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800*, na jehož řešení se společně s týmy z Knihovny AV ČR a Národní knihovny ČR podílel i tříčlenný tým z našeho ústavu (**Marta Hradilová, Martina Hrdinová a Marie Tošnerová**), který by vám rád tento projekt blíže představil.

Jaké byly cíle tohoto projektu?

Rozvoj výpočetní techniky otevřel zcela nové možnosti zpracování, uchování a zpřístupňování bibliografických dat shromažďovaných po dlouhá léta v paměťových institucích. K nesporným výhodám databázového zpracování patří rychlost vyhledávání, otevřenost a propojitelnost databázových částí i práce se slovníky. Postupem doby se však začaly ukazovat i jeho slabiny; různorodost databázových systémů, rozdílný přístup ke zpracování dat v různých institucích a řada dalších problémů, což limitovalo i výzkum knižní kultury, který sice disponuje velkým mezioborovým potenciálem, nicméně v českém prostředí stále zůstával spíše na okraji badatelského zájmu, mimo jiné i z důvodu absence kvalitní databázové infrastruktury. Cílem projektu se proto stalo vytvoření nového informačního zázemí pro studium

české knižní kultury – webového portálu *Knihověda.cz* s virtuálně integrovanými bibliografickými databázemi.

Jaké jednotlivé databáze jsou zahrnuté do portálu?

Databáze *Knihopis*, kterou spravuje a provozuje Národní knihovna, představuje elektronickou verzi Knihopisu českých a slovenských tisků. Databáze obsahuje bibliografické záznamy českojazyčných starých tisků vydaných v letech 1501–1800 a také bohemikálních inkunábulí, jež byly vytištěny na území Čech. Navazuje na svého předchůdce, databázi *Knihopis-Digital*, kterou založil a provozoval Kabinet pro klasická studia Filosofického ústavu AV ČR. V roce 2015 tuto databázi převzalo Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR.

Databáze *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků do roku 1800*, vytvářená Knihovědným oddělením Knihovny AV ČR, eviduje cizojazyčné tisky z tiskáren na území dnešní České republiky, bez ohledu na národnost autora a literární žánr, a zahraniční vydání cizojazyčných děl autorů pocházejících z území dnešní České republiky. Od roku 1993 byly nové bibliografické záznamy zpracovávány do speciálně vytvořené databáze v systému ISIS, z něhož byly později konvertovány do katalogizačního systému Clavius, a následně od roku 2014 online zpřístupňovány.

Databáze rukopisů a bibliografie kodikologické literatury, připravovaná v našem ústavu, představuje elektronickou formu Generálního katalogu rukopisů, ve které jsou postupně zveřejňovány popisy literárních rukopisů uložených ve fondech paměťových institucí v České republice a bohemikálních rukopisů v zahraničí, vznikající od druhé poloviny 20. století prací Oddělení pro soupis a studium rukopisů Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Pro potřeby databáze byl v roce 2005 pořízen a upraven knihovní systém Clavius, který umožnil doplnění a přizpůsobení databáze potřebám katalogizace rukopisů.

Tyto databáze doplňují dvě bibliografické databáze: *Knihovědná bibliografie*, zahrnující monografické studie a časopisecké články, které se zabývají dějinami knihy, knihtisku a knihoven v Čechách a na Moravě do poloviny 19. století, a *Databáze bibliografie kodikologické literatury*, úzce propojená s databází

rukopisů, obsahující literaturu, týkající se kodikologie obecně, rukopisných sbírek i konkrétních rukopisů.

Jakým způsobem proběhla integrace databází?

Za účelem integrace databází a sjednocení selekčních údajů byly ve všech integrovaných databázích přijaty jmenné národní autority a implementována hesla z nově vytvořeného společného hesláře předmětových a žánrových hesel, která pokrývají tematické a žánrové spektrum tiskařské produkce i bohemikálních rukopisů. Vyhledávací rozhraní bylo koncipováno tak, aby umožňovalo jak jednoduché komplexní rešerše, tak i sofistikované vyhledávání. Propojením jednotlivých databází do jednotného elektronického rozhraní umožňujícího vyhledávání z jednoho místa prostřednictvím knihovního rešeršního nástroje VuFind odpadla zejména v případě obou bibliografií tiskařské produkce nutnost separátního procházení fungujících

databází. Záznamy týkající se tiskařské produkce se staly podkladem pro interaktivní *Mapu tiskařské produkce Čech a Moravy do roku 1800*. Do portálu byla zařčleněna také internetová *Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku*.

Jak se v průběhu projektu rozvinula Databáze rukopisů a bibliografie kodikologické literatury?

Intenzivně se pracovalo na elektronickém zpřístupnění dalších rukopisných souborů (za zmínku stojí téměř 1 000 záznamů k rukopisům Františkova muzea v Brně, 400 záznamů k narativním pramenům k dějinám českých měst či zpřístupnění popisů rukopisů uložených ve Státním oblastním archivu v Třeboni). Pro databázi kodikologické literatury pokračovala excerpce a zpřístupňování současné i retrospektivní bibliografie a její propojování se záznamy jednotlivých rukopisů. Nové i starší záznamy v rukopisné a také bibliografické bázi byly opatřovány selekčními údaji. Nově byla vytvořena a zpřístupněna databáze paměťových institucí spravujících rukopisné historické fondy v České republice – *Digitální průvodce po rukopisných fondech* (více než 1 500 knihoven, archivů, zámeckých a církevních knihoven a fondů). Obsah této databáze vychází z podkladů shromážděných při přípravě pěti svazků *Průvodce po rukopisných fondech v České republice*, vydaných v letech 1995–2011, které byly zpřesněny, doplněny a aktualizovány. Převedení dat do elektronické podoby umožňuje k rukopisům okamžité doplňování nových zjištění a související literatury. Operativně lze také aktualizovat údaje v případě vlastnických změn u rukopisných fondů i jednotlivých rukopisů.

Seznamte se s novým portálem pro studium české knižní kultury na www.knihoveda.cz

Jistebnický kancionál – ohlasy na vydání druhého svazku kritické edice

Slavnostní prezentace druhého svazku kritické edice *Jistebnického kancionálu* s repertoárem husitských písní, jehož hlavní editorkou byla **Hana Vlhová-Wörner**, se uskutečnila 3. února 2020 v barokním refektáři kláštera u sv. Jiljí na Starém Městě. Za přítomnosti zástupců četných akademických ústavů a kulturních a vědeckých institucí v úvodu promluvili místopředseda AV ČR Pavel Baran, přední český historik Petr Čornej a za autorský tým Hana Vlhová-Wörner. Prezentaci doprovodily ukázky husitských písní v podání vokálního souboru Polyfonix. Jak zdůraznil brněnský muzikolog Stanislav Tesař, „prosazení a realizace projektu kritické edice *Jistebnického kancionálu* náleží k nejzávažnějším počínům české hudební medievistiky za posledních několik desetiletí“ (časopis *Hudební věda* 3/2020).

Jistebnický kancionál z dvacátých až třicátých let 15. století se řadí mezi nejvýznamnější hudební a literární památky pozdního středověku v Evropě. Vedle cenné sbírky husitských písní obsahuje především české překlady původně latinských zpěvů a textů určené pro sváteční liturgii v husitském kostele, jež tak představují unikátní pramen předreformační kultury evropského významu. I z tohoto důvodu se *Jistebnický kancionál* těší již od svého náhodného nálezů na faře v jihočeské Jistebnici výjimečné pozornosti českých muzikologů, především pak Zdeňka Nejedlého, který mu věnoval rozsáhlý třetí svazek svého pojednání o předhusitském a husitském zpěvu. Přes úsilí několika generací vědců zpracovat tento pramen v moderním kritickém prepisu se podařilo publikovat první dva tematické oddíly rukopisu až na počátku 21. století.

Současný projekt navazuje na přípravné práce koordinované od osmdesátých let 20. století katedrou muzikologie FF UK a v posledních desetiletích se na něm podílel široký mezioborový tým předních specialistů na středověkou hudbu, češtinu, latinskou literaturu, paleografii, kodikologii, knižní výzdobu a teologii. Současný ediční projekt je veden hlavními editory Davidem HOLETONEM a Hanou Vlhovou-Wörner a je ukotven u nakladatelství Luboš Marek (Brno/Chomutov). Jak uvedla Hana Vlhová-Wörner ve svém slavnostním proslovu, přípravu druhého svazku provázela neobvykle dlouhá řada úskalí a několik členů původního týmu se realizace druhého svazku nedožilo. Zvláště obtížným úkolem se ukázal překlad českých husitských písní

Vydání *Jistebnického kancionálu* se setkalo se živým zájmem odborníků i širší veřejnosti (únor 2020)

do angličtiny, ve kterém bylo potřeba skloubit hluboké porozumění smyslu středověkého textu a jeho vhodné vyjádření v soudobém cizím jazyce. Konečné vydání tohoto vzácného hudebního a literárního souboru se podařilo pouze díky vynikající spolupráci dalších odborníků z akademických ústavů a zázemí, jež edici poskytl projekt *Staré mýty, nová fakta: České země v centru hudebního dění 15. století* realizovaný při Masarykově ústavu a Archivu AV ČR (text celého proslovu je uveřejněn na webových stránkách projektu <http://www.smnf.cz>, jeho zkrácená verze vyšla v dubnovém čísle časopisu *Harmonie*).

Nové vydání husitských písní provázal živý zájem českých médií, z nichž lze zmínit především rozhovor o společném složitém hledání té nejvěrnější podoby husitských písní a o *Jistebnickém kancionálu* jako pozoruhodném historickém dokumentu, který poskytli v pořadu *Reflexe: Hudba!* hlavní autoři publikace muzikolog a filozof Jan Frei (FLÚ AV ČR), bohemista Petr Nejedlý (ÚJČ AV ČR) a Hana Vlhová-Wörner (stanice Vltava, 10. 2. 2020). Zájem médií se obrátil především k historické podobě proslulé husitské písně *Ktož sú boží bojovníci*, jež se v mnohém ohledu liší od dnes obecně rozšířeného znění, a také na původ *Jistebnického kancionálu*, kde nejnovější výzkum stále přesvědčivěji ukazuje na špičkové intelektuální kruhy ve středověké Praze.

Publikací svazku písní však celý projekt nekončí. Na svou realizaci čekají tři díly včetně objemného antifonáře/breviáře. V něm se skrývají například zatím nevydané překlady žalmů a jiných biblických částí, unikátní podoba velikonočních slavností, během kterých v nočních modlitbách zazněl namísto proslulého Jeremiášova pláče spor mezi Spravedlností a Milosrdenstvím u posledního soudu či husitská podoba zpěvů pro svátek Božího těla. Ty byly systematicky doplněny o zmínky přijímání kalicha a podobně. Stejně tak čeká stále na své vysvětlení osud, který provázal tento rukopis ve druhé polovině 15. století, kdy do něj byly příležitostně zapisovány nové zpěvy, a konečně

i v raném novověku, kdy byl pečlivě uchovávan ve skrytu na půdě jistebnické fary. V souladu s dynamickým rozvojem digital humanities v současné době ve spolupráci s odborníky z Ústavu českého jazyka AV ČR probíhá vývoj metodologie moderní interaktivní digitální edice antifonáře *Jistebnického kancionálu*, na němž se za MÚA podílejí Hana Vlhová-Wörner a Jan Hajič jr. Na mezinárodním workshopu v sérii *Digital Humanities and Early Music Research* pořádaném MÚA v březnu 2021 již mohl Jan Hajič představit vzorek digitální hudební edice na bázi softwaru OMMR4all, vyvinutého na univerzitě v německém Würzburgu, a první vzorový výstup lze očekávat už na podzim 2021.

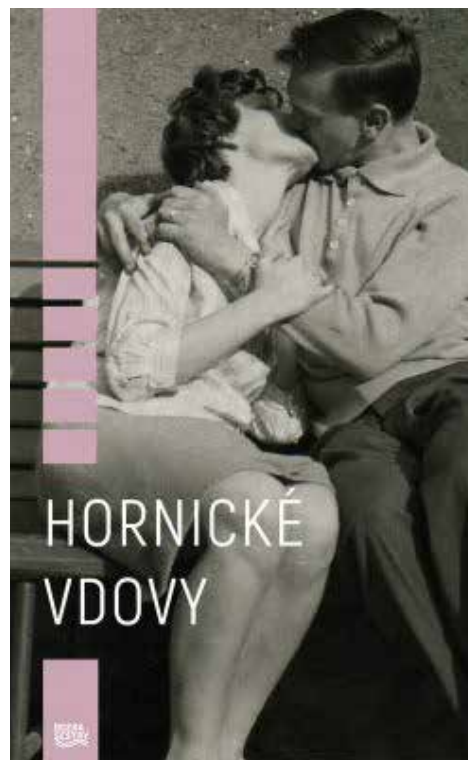
Hana Vlhová-Wörner

Hornické vdovy: nominace na cenu Magnesia Litera v kategorii publicistika

V pondělí 31. srpna 2020 se na Nové scéně Národního divadla v Praze odehrálo v přítomnosti kamer České televize tradiční udílení výročních knižních cen *Magnesia Litera 2020*. Mezi pozvanými hosty byl i zaměstnanec Masarykova ústavu a Archivu AV ČR **Martin Jemelka**, který se autorsky podílel na jedné z nominovaných publikací v kategorii Publicistika. Společně s knihou rozhovorů s katolickým knězem a ekologickým aktivistou Markem Orko Váchou a s publikací o obyvatelích horských a podhorských samot v Čechách, na Moravě a ve Slezsku byla totiž v této kategorii nominována i kniha nazvaná *Hornické vdovy* (Dcera sestry, 2019). Editorkou knižních rozhovorů s osmi hornickými vdovami z ostravsko-karvinského revíru je publicistka a nakladatelka Kamila Hladká, která ke spolupráci na historickém úvodu k publikaci na citlivé a dlouhodobě spíše přehlížené téma přizvala právě M. Jemelku jako odborníka na minulost ostravského dělnictva a rychle zanikajícího tradičního hornického prostředí. *Hornické vdovy* Kamily Hladké nakonec nominaci na cenu *Magnesia Litera* v první místo v příslušné kategorii neproměnily. Zaujaly však čtenářky a čtenáře a také rozhlasové posluchače, pro něž byla na vlnách Českého rozhlasu v říjnu a listopadu 2020 připravena sedmidílná rozhlasová četba na pokračování.

Vydání knižních rozhovorů *Hornické vdovy* doprovázel živý mediální zájem i příznivé ohlasy recenzentů. Ti přitom neopomněli zdůraznit význam Jemelkovy úvodní studie pro pochopení kontextu vývoje hornictví uhlí v ostravsko-karvinském revíru v posledních dvou stoletích. „Publikaci *Hornické vdovy* doplňuje zasvěceným úvodem historik revíru Martin Jemelka,“ napsal v recenzi pro internetový deník *Ostravan* (25. 3. 2019) básník a publicista Ivan Motýl. A pokračoval: „Člověk na pravém místě, jen si přečtete, jak svůj text začíná: ‚Mé mámě bylo deset let, a její mladší sestře dokonce jen pět let, když se v uzavřeném ostravském kamenouhelném dole Jindřich v Ostravě, který sloužil jako výdušná jáma sousedního velkodolu Vítězný únor (František, Generál Svoboda), utrl špatně bedněný strop vytěžené uhelné sloje. Pod masivem zbylého uhlí a kamení čekala smrt na mého třicetiletého dědečka Adolfa.“

Jak výstižně poznamenal Ivan Motýl, pro M. Jemelku byla autorská účast na čtenářsky úspěšných *Hornic-*

kých vdovách příležitostí nahlédnout i do vlastní rodinné paměti. „Dědečka Adolfa znám jen ze zažloutlých fotografií z rodinného alba. Byl to vysoký švihák s havraními vlasy, který východočeskou Proseč a práci v kamenolomu v nedaleké Skutči vyměnil během protektorátu za práci v ostravských dolech. Po necelých deseti letech v Ostravě, sňatku s mou babičkou Marií a narození dvou dcer se mu stala havířina osudnou,“ svěřil se M. Jemelka. „Bude to znít sentimentálně, ale úvod k *Hornickým vdovám* jsem psal začátkem letních prázdnin 2019 v Babiččině údolí u Ratibořic se vzpomínkami na mou mámu, babičku a všechny hornické vdovy, s nimiž jsem kdy v životě měl možnost hovořit jako s pamětnicemi zašlých časů ostravského hornictví uhlí. Snad se mi podařilo vystihnout alespoň něco podstatného z komplikovaného světa havířských žen a hornických matek, mlčenlivých hrdinek, po nichž jsem také úvod nazval.“

Martin Jemelka

MÚA ve výjimečném Týdnu vědy a techniky

Celosvětová pandemie covidu-19 zásadně ovlivnila nejen samotný vědecký výzkum, ale i způsob jeho prezentace. Zatímco během jara 2020 se většina akcí určených pro veřejnost termínově posouvala, až byla nakonec zcela zrušena, záhy se jejich organizátoři začali přizpůsobovat online formám prezentací a virtuálních setkání. Možnosti moderních technologií se ve spojení s mimořádným nasazením a elánem mnoha pracovníků Akademie věd ČR i dalších odborníků nakonec ukázaly jako velmi účinný a nápaditý způsob, jak i uprostřed prohlubující se pandemie pokračovat ve vědeckém životě a současně jej zprostředkovat širší veřejnosti. Zcela to potvrdil další ročník festivalu *Týden vědy a techniky* (TVT).

Online forma TVT vedla jeho organizátory k pečlivému výběru programových položek, které od 2. do 11. listopadu 2020 provázely diváky dvěma klíčovými tématy tohoto ročníku – „130 let historie neuniverzitního výzkumu v českých zemích“ a „Pracoviště AV ČR v boji s pandemií covid-19“. V ostré konkurenci námětů a nabídek jednotlivých pracovišť byly do programové nabídky zařazeny prezentace **Adély Jůnové Mackové** a **Pavla Žďárského** a přednáška **Kristýny Kaucké**.

Adéla Jůnová Macková

Nejprve přiblížila osobnost Aloise Musila (1868–1944), významného orientalisty, arabisty, teologa a cestovatele, ve své přednášce A. Jůnová Macková, a to společně s jedním z našich dalších kolegů, Pavlem Žďárským. Musil získal světovou proslulost především svými vědeckými cestami po orientálních zemích, které podnikl na přelomu 19. a 20. století. Přednáška seznámila online

návštěvníky s korespondencí A. Musila s významnými osobnostmi československé meziválečné politiky – T. G. Masarykem, Edvardem Benešem, Přemyslem Šámallem a dalšími, jejichž vliv na rozvoj orientalistiky v Československu byl zásadní.

Kristýna Kaucká (vpravo)

Následně seznámila K. Kaucká online návštěvníky s případem, který se sice odehrál už před sedmi dekadami na východním Slovensku, ale jehož aktuálnost a poučnost se projevila právě uprostřed probíhající koronakrizy. Na jaře roku 1951 se totiž okresní nemocnice v Rožňavě plnila nemocnými stížnými neznámou nákazou. Počet hospitalizovaných stále narůstal. Dle epidemiologického charakteru nemoci bylo jasné, že se lidé nakazili z jídla. Ovšem pro objasnění nemoci a jejího původu bylo potřeba zahájit vědeckou expedici. Došlo tak ke světovému objevu možnosti nákazy klíšťovou encefalitidou nepasterizovaným mlékem.

Online vysílání přednášky prostřednictvím různých komunikačních kanálů a možnost jejího zpětného přehrání zásadně rozšířily okruh potenciálních posluchačů. Jejich počet přitom v jednom momentu dosáhl kolem dvou tisíc, což je s podmínkami „klasických“ přednášek zcela nesrovnatelné. Je tak nabíledni, že čtenářům a posluchačům v online prostředí budou aktivity týmu v nejbližší budoucnosti adresovány stále častěji a systematictěji.

Generační narativy českých vědců

Reportáž psaná během rozhovorů s astronomem Lubošem Perkem

Náš kolega Tomáš W. Pavlíček se zabývá analýzou vědeckých sítí ve středoevropském kontextu. Výzkum paměti je postaven na akvizicích nových archivních dokumentů a na rozhovorech s pamětníky. Na těch se podílí i studentka z Katedry středoevropských studií FF UK Barbora Kulawiaková, toho času na stáži v MÚA AV ČR. V novém programu Strategie AV21: Odolná společnost se oba věnují generační zkušenosti vědců s krizemi a svou časosběrnou reportáží nás provedou napjatým rokem 2020.

Čím se formuje generační vědomí vědců, jejich sounáležitost a role ve společnosti? Otázky, které se v roce 2020 kvůli pandemickým opatřením vyskytly ve zcela nových souvislostech. My se v tomto kontextu věnujeme komunikaci s vědci v důchodu ve snaze přiblížit se ohrožené a nejvíce izolované skupině. Když se před třemi lety formuloval projekt GA ČR nazvaný *První poválečná generace českých astronomů, astrofyziků a matematiků*, bylo evidentní, že je nejvyšší čas zachytit narativ těchto vědců. Současný výzkum dějin vědy se méně soustřeďuje na dějiny (mocenských) institucí a vědeckých útvarů a více sleduje praktiky a návyky badatelské práce: komunikaci ve výzkumných týmech a atmosféru v laboratořích. Uvažuje se o navazování mezinárodní spolupráce coby transferu vědění.

Těmto výzvám čelí také archiváři při akvizici nových dokumentů. Kolik archiválií se ještě objeví v písemné podobě? A zachycují skutečně vědeckou práci v praxi? Vždyť o spolupráci mezi vědci už dlouho vypovídají e-maily a elektronické soubory. Hledáme způsoby, jak se v množství administrativních sdělení dobrat k tomu, na čem skutečně vyrůstalo lidské porozumění. Jedním ze způsobů je zachytit narativy vědců formou rozhovoru.

Reportáž z první návštěvy

Je úterý 25. února 2020 odpoledne. Po výuce a studiu vyrazíme navštívit doyena české astronomie doc. Luboše Perka (nar. 26. 7. 1919). Jedeme na Želivského, kde kousek od stanice metra bydlí. Cestou probíhá zasněžení: Perek studoval matematiku a astronomii na Přírodovědecké fakultě UK, ale závěrečné vysokých škol v roce 1939 ho zastihlo po první státnici. Ještě před uzamčením budov na Karlově si na nástěnce opsal po-

žadavky k druhé státnici, na niž se připravoval sám doma. Po válce tak zvládl rychle dokončit studium. Tehdy se šzil s mladšími studenty. Sdílel s nimi stejné generační vědomí. To jsou nové sociologické souvislosti: Generace není nutně dána lidmi narozenými ve stejné kohortě; společná zkušenost je důležitější. Ovšem jako nejstarší v této kohortě měl Perka rozhodující vliv na formování jejího vědomí.

Barbora Kulawiaková a Luboš Perka

Schody do 4. patra bereme po dvou, nač trápit výtah. Pan docent nás vítá ve dveřích s uznáním. Usazuje nás v obývacím pokoji pod portrétem svého dědečka, poslance Václava Perka. Vzpomíná, že po absolutoriu v roce 1946 netušil, jak si bude hledat práci: „No, to jsem absolutně nevěděl, protože jsem mohl uvažovat taky o nějaké ruské observatoři někde na Východě.“ Dostal se však do Brna jako asistent prof. Mohra a odtud na roční stáž do Leidenu k prof. Oortovi. To už bylo po Únoru 1948. Manželku Vlastu za ním nepustili. Měl tedy pádný důvod vrátit se. „Ale všechno dobře dopadlo, no a manželka to se mnou vydržela 62 let, zemřela v roce 2007. Od té doby jsem už tady vdovec a čekám, kdo mě navštíví.“ V tom je Perkův talent, propojit vzpo-

mínky se současností a posluchače vybědnout k rozhovoru. Motivovat ostatní k vědecké práci, ale také ke zvědavosti a opravdovosti. To dělal celý život. Jako ředitel Astronomického ústavu ČSAV i šéf Úřadu OSN pro vesmírné záležitosti.

V bytě, v němž bydlí od roku 1955, nám ukazuje svou knihovnu. Pouští nás také na terasu, odkud lze za tmy pozorovat bolidy. Při pohledu na jih vidíme Spořilov, kde je sídlo Astronomického ústavu AV ČR. Tam jsme Perka před pěti lety navštívili poprvé, když projevil zájem předat své písemnosti a korespondenci archivu. Tehdy v létě se ještě choďoval koupat do vodní nádrže před budovou ústavu.

Během rozhovoru se astronom omlouvá, že mu vynechává paměť. Ale je mu sto let a půl roku navrch. „Máte pravdu, od 26. ledna už abych to zaokrouhloval na 101. Jestli se to uskuteční, to nevím, protože našťestí člověk neví, co bude. To je velice moudré zařízení, protože jinak by si člověk dělal takovou hlavu s tím, co bude, když stejně ta budoucnost dopadne jinak.“ Pro-rocká slova. V době rozhovoru nás ani nenapadlo, jaká opatření v souvislosti s pandemií vstoupí v platnost během následujících týdnů. Dne 11. března 2020 se uzavírají všechny školy. Dnešní studenti stojí před podobnou výzvou jako kdysi Perka. Toto datum se stane jejich generační zkušeností podobně jako třeba 11. září 2001. Představuje symbolický mezník, který prověří odolnost naší dnešní společnosti.

Důsledky pandemie pro vědce

Pandemie znemožňuje navštívit další vědce, jak jsme plánovali. Některým alespoň telefonujeme. Matematik Jaroslav Kurzweil (nar. 1926) má zajištěnou péči u dcery. Těžko ale zvládá samotu, neboť mu nedávno zemřela manželka. Brněnská varhanistka Alena Štěpánková (nar. 1923) odhodlaně prohlašuje, že pandemie se musí přečkat. Za prvního stanného práva byla podrobena výslechu, když byli její rodiče deportováni do koncentračních táborů. Fyzik Martin Černošský (nar. 1923), nasazený za války v Říši, doporučuje dnešním studentům, aby se nenechali odradit a hledali cesty pro individuální konzultace. Zkušenosti i doporučení vědců této generace nás vybízejí hlavně z viru nešlet.

Po jarním lockdownu jsme zatelefonovali také Luboši Perkovi. V jeho hlase bylo znát osamocení. Navrhl, abychom ho rovnou navštívili, a to 27. dubna 2020. Protože studentstvo mělo ještě distanční výuku, většinou mimo Prahu, vyrazil k Perkovi Tomáš sám. Pan docent si pochvaluje pečovatelskou službu, ale lituje, že nemůže jít ven, protože v roušce se mu špatně dýchá. Vadí mu, když politici v televizi mluví v rouškách; on jim nerozumí, protože je zvyklý odezírat. Zajímavé důsledky pandemie, které zprvu unikaly i profesionálním moderátorům.

Luboš Perka s Tomášem W. Pavlíčkem

Souvislost s uzavřením škol Perkovi evokuje další vzpomínku. Ta dosud nezazněla. Po 17. listopadu 1939 se ještě radil s profesorem Vojtěchem Jarníkem: „Pane profesore, podívejte, na Slovensku univerzita funguje, v Německu taky; jak byste se na to díval, kdybych šel studovat tam?“ Jarník řekl: „No víte, já bych tu vaši situaci pochopil, ale za své kolegy ručit nemůžu.“ Po letech Perka vzpomíná: „Tak jsem se dovtípl, že to nejde, že to jednoduše není možné. Musím to vydržet doma.“ Totéž doporučuje dnešním studentům.

Generační prožitek druhé světové války

Je poučné vnímat optimistické přesvědčení člověka, jenž za svůj dlouhý život čelil mnoha krizím a komplikacím. Uvědomujeme si, že se dosud nesvěřil s tím, jak byl v roce 1939 bezradný a zvažoval dokončení studia jinde. Historiografie vycházející ze vzpomínek vysokoškoláků a poválečných provolání studentských spolků vytvořila narativ o jednotlitém českém táboře, který se v krizi semkl. Statečnost českých studentů a vědců za války nelze zpochybnit – třeba Perka se zapojil do květnového povstání. Zjišťujeme však, jak byla situace po roce 1939 nejistá, jak těžce se u jednotlivců rodilo plánování budoucnosti. Kdo uvěřil příslibu otevření českých vysokých škol do tří let, byl nemile překvapen. Perka vzpomíná, že řada jeho spolužáků se mezitím zařídila po svém a po válce se už ke studiu nikdy nevrátila.

Luboš Perka se však nevzdal. Za války studoval deskriptivní geometrii a astronomii z učebnic svého strýce Haunera. Po výpomoci v notářské kanceláři svého otce navštěvoval průmyslovku a byl nasazen

Dvoumetr neboli reflektor s průměrem zrcadla 2 metry (1967, dnes Perkův dalekohled; zdroj: MÚA AV ČR, fond Luboš Perek)

v Praze v konstrukční firmě Junkers. Představa budoucnosti byla nejasná: „Nikdo nevěděl, jak to dopadne, jenom jsme věděli, že situace je špatná a že se nedá nic jiného dělat než čekat na konec války.“ Se spolužákem se proto rozhodli učit se nějaký neperspektivní jazyk: arabštinu. V tu chvíli Perek sáhne po koránu a i po letech pohotově přečte pasáž, jejíž etika ho kdysi oslovila.

Za války chodil také na angličtinu, kde se seznámil se svou budoucí manželkou Vlastou: „Měli jsme spolu asi tisíc rande, protože jsem ji absolutně nemohl donutit, abychom si šli sednout do kavárny. To nikdy nepřipustila. A vždycky jsme se jen vodili, ať byla zima, nebo teplo, tak jsme pochodovali Prahou.“ Pro mladý, nezajištěný pár bylo plánování společné budoucnosti předčasné. Přesto nečekali na konec války a vzali se 7. dubna 1945. Perek vděčně vzpomíná na 62 let společného života. Rozhodl se, že do archivu předá také svatební fotoalbum a další fotografie z výletů a zahraničních konferencí. Úkolem nastupující generace archivářů bude je utřídit. Abychom je dovedli určit, vyrazili jsme 24. června 2020 navštívit pana docenta znovu.

S Lubošem Perkem určujeme fotografie z prvních badatelských exkurzí v Mexiku, USA a Chile. Zde navštívil právě dokončenou Evropskou jižní observatoř, patrně jako první český astronom. Pozoroval planetární mlhoviny a sbíral zkušenosti se snímkováním hvězdné oblohy na velkých reflektorech. Po letech vzpomíná, jaké peripetie řešil v souvislosti s budováním dvoumetru v Československu. Reflektor, pojmenovaný dnes Perkův dalekohled, byl v červnu 2020 modernizován. Astronom nás zve k sobě na další návštěvu, dívá se do kalendáře a říká: „Ale zítra nemůžu, to přijde synovec, a v pátek 26. června mě z Astronomického ústavu vyzvednou autem a pojedeme se podívat na Ondřejov na dvoumetr.“ Ani ve 100 letech se nenudí.

Luboš Perek nás oslovil svým celoživotním optimismem a schopností nepoddávat se nepříznivým okolnostem. Když jsme mu v den jeho 101. narozenin telefonovali, zněl poněkud unaveně. Zmáhala ho tropická vedra. O dva měsíce později nás 17. září 2020 zastihla zpráva, že ve spánku zemřel. Vzpomínáme na něj s vděčností; rozhovory s ním by vydaly na samostatnou knihu.

Tomáš W. Pavlíček, Barbora Kulawiaková

Přehled výzkumných projektů

Projekty řešené od roku 2021

1) Grantová agentura ČR

- GA ČR, č. 21-14325S, **Enviromentální strategie urozených velkostatkářů při transformaci krajiny. Vichřice a kúrovec v oblasti „Böhmerwald“ 1868–1929**, řešitelka PhDr. Kristýna Kaucká, Ph.D.
- GA ČR, č. 21-24776S, **Felix Weltsch, Jindřich Kohn a intelektuální dějiny v meziválečném Československu**, řešitel PhDr. Milan Hanyš, Ph.D.
- GA ČR, č. 21-02993S, **Katoličtí měšťané z husitských měst (1419–1436)**, řešitel Mgr. Ondřej Vodička, Ph.D.
- GA ČR, č. 21-03708S, **„Válka ševců“: Obuvnictví a obuvnický průmysl v Předlitavsku za první světové války**, řešitel doc. PhDr. Martin Jemelka, Ph.D.
- GA ČR, LA projekty, č. 21-30350K, **Živit vítězství: Zásobování potravinami a postimperální přechod v Českých zemích a ve Slovinsku, 1918–1923**, řešitel PhDr. Václav Šmidrkal, Ph.D. Partnerská instituce: Filozofská fakulteta Univerze v Ljubljani.

Průběžně řešené projekty v roce 2020

1) European Research Council (ERC)

- ERC Consolidator Grant, ID 819461, **Unlikely refuge? Refugees and citizens in East-Central Europe in the 20th century (UnRef)**, řešitel Mgr. Michal Frankl, Ph.D.

2) Horizon 2020

- Horizon 2020, program H2020-EU.1.4.1.1., ID 871060, **European Holocaust Research Infrastructure Preparatory Phase (EHRI-PP)**, 1. 12. 2019 – 30. 11. 2022, spoluřešitel Mgr. Michal Frankl, Ph.D.
- Horizon 2020, program H2020-EU.1.4.1.2., ID 871111, **European Holocaust Research Infrastructure (EHRI-3)**, 1. 9. 2020 – 31. 8. 2024, spoluřešitel Mgr. Michal Frankl, Ph.D.

3) Grantová agentura ČR

- GA ČR, č. 20-01057S, **Přátelství v kontextu politických a literárních zápasů: Tomáš Garrigue Masaryk a Josef Svatopluk Machar**, řešitelka PhDr. Helena Kokešová, Ph.D.
- GA ČR, č. 20-17501S, **Dějiny výživy a stravování v českých zemích 1945–1970**, řešitel doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.

- GA ČR, EXPRO projekty, č. 20-19463X, **Sociální mobilita elit ve středoevropských regionech (1861–1926) a tranzice imperiálních zkušeností a struktury v národních státech**, spoluřešitel dr. Vlad Vasile Popovici
- GA ČR, č. 19-08819S, **Na cestě k dějinnému vrcholu? Vznik Československa v proměnách historiografie, 1918–1992/1993**, řešitel PhDr. Jan Hálek, Ph.D.
- GA ČR, č. 19-08667S, **Ženy v české a československé vědě v první polovině 20. století**, řešitelka PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.
- GA ČR, č. 19-00611S, **Iluminované rukopisy v muzeích na území Čech**, řešitel PhDr. Pavel Brodský, DSc.
- GA ČR, č. 19-07473S, **Jan Lucemburský a Bona Lucemburská jako mecenáši Guillaumea de Machaut. Intence a recepce Machautova díla v historickém kontextu**, řešitelka Mgr. Jana Fantysová Matějková, Ph.D.
- GA ČR, č. 19-20678S, **První poválečná generace českých astronomů, astrofyziků a matematiků. Interdisciplinární výzkum historie vědeckých sítí**, spoluřešitel Dr. phil. Tomáš Pavlíček, Ph.D.
- GA ČR, EXPRO projekty, č. 19-28306X, **Staré mýty, nová fakta: české země v centru hudebního dění 15. století**, řešitelka doc. PhDr. Hana Vlhová-Wörner, Ph.D.

4) Technologická agentura ČR

- TA ČR, č. TL04000233, **Senioři – nositelé historické paměti 20. století: distanční vzdělávání třetího věku v historických vědách v éře pandemie COVID-19**, řešitel doc. PhDr. Martin Jemelka, Ph.D.
- TA ČR, č. TL01000366, **Integrace a segregace v prostoru města: dějiny holokaustu v Praze prostřednictvím mobilní webové aplikace**, hlavní příjemce: Institut Tereziánské iniciativy
- TA ČR, č. TL01000046, **HistoryLab: využití technologií k rozvoji historické gramotnosti**, hlavní příjemce: Ústav pro studium totalitních režimů

- 5) Ministerstvo kultury: Program na podporu aplikovaného výzkumu, experimentálního vývoje a inovací národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II)
- DG20P02OVV006, **HIKO – historické korespondenční sítě. Alois Musil a počátky orientalistiky v Československu**, příjemce: Masarykův ústav

a Archiv AV ČR, spolupříjemci: Knihovna AV ČR, Památník národního písemnictví

- DG18P02OVV026, **Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918**, hlavní příjemce: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, spolupříjemce: Středisko společných činností AV ČR
- DG18P02OVV025, **Vývoj moderní parlamentní kultury v českých zemích a Československu**, hlavní příjemce: Národní muzeum, spolupříjemci: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Ústav pro studium totalitních režimů
- DG16P02H015, **Knihoveda.cz: Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800**, hlavní příjemce: Knihovna AV ČR, spolupříjemci: Národní knihovna ČR, Masarykův ústav a Archiv AV ČR

Projekty ukončené v roce 2020

- GA ČR, č. 18-06264S, **Nalezen v překladu. Emil Saudek a židovsko-česko-německé interakce v „kreativním prostředí“ Vídně**, řešitelka Mgr. Lucie Merhautová, Ph.D.

- GA ČR, č. 18-16793S, **Občané země nikoho. Židovští uprchlíci a eroze občanství ve středovýchodní Evropě, 1935–1939**, řešitel Mgr. Michal Frankl, Ph.D.

- GA ČR, č. 18-20451S, **Jaroslav Bidlo a Milada Paulová: zakladatelské osobnosti historické slavistiky v kontextu vývoje české vědy**, spoluřešitelka PhDr. Daniela Brádlarová, Ph.D.

- GA ČR, č. 18-02760S, **Inscenování politického exilu. Českoslovenští politici v Londýně za druhé světové války**, spoluřešitel Mgr. Richard Vašek, Ph.D.

- GA ČR, č. 18-03921S, **Sociální otázka in situ: sociální politika průmyslových podniků v českých zemích, 1879–1914**, spoluřešitel Mgr. Svatopluk Herc

- GA ČR, č. 18-02843S, **Nejisté mandáty. Volby a jejich legitimizace v českých zemích a Československu 1848–1939**, spoluřešitel Mgr. Pavel Fabini

Archivní činnost

Práce archivního týmu v roce 2020 obnášela tradiční předarchivní péči, ale přinesla také řadu zajímavých výzkumných výsledků a výstupů a především nových podnětů souvisejících s érou digitálního archivnictví. Začneme však tím, co tvoří základ činnosti archivních oddělení, tedy spisovou službou, předarchivní péčí, zpřístupňováním fondů a akviziční činností. Kompletní přehled našich aktivit v číslech obsahuje jako každoročně *Výroční zpráva za rok 2020* (dostupná na webu <https://www.mua.cas.cz>).

K 31. prosinci 2020 disponoval MÚA archiváliemi o celkovém rozsahu 5739,50 bm a 696 záznamy v základní evidenci NAD, z nichž 664 tvoří archivní soubory v naší přímé péči a zbývajících 32 archivních souborů je u nás uloženo na základě smlouvy s dalšími subjekty. Více než polovina z tohoto množství (368 souborů, tj. 53 %) je zpřístupněna, nebo částečně zpřístupněna pro badatelské účely, přibližně třetina fondů (32 %) je zpracována a k většině z nich (79 % ze zpracovaných) existuje tištěný nebo elektronický inventář. V přepočtu na evidenční jednotky MÚA spravuje celkem 223 554 kusů archiválií, z toho 72 160 (32 %) je zpracováno a 62 095 inventarizováno (28 % z celkového počtu kusů, 86 % ze zpracovaného počtu kusů). Služeb studovny využilo v loňském roce 116 badatelů, z toho 15 zahraničních, kteří uskutečnili celkem 321 návštěv. Pokles návštěvnosti badatelsky oproti minulým letům souvisí s omezením jejího provozu v době pandemických opatření. Snažili jsme se maximálně vyjít vstříc badatelské veřejnosti, ale dlouhodobějšímu uzavření badatelsky jsme se bohužel nevyhnuli.

Systematické návštěvy s cílem zajistit řádné vedení spisové služby proběhly na 17 pracovištích Akademie věd ČR. Bylo při nich posouzeno celkem 354,89 bm dokumentů, z nichž bylo 22,41 bm vybráno jako archiválie k trvalému uložení, naopak 332,48 bm písemností bylo určeno ke skartování. Archiválie byly převzaty z Astronomického ústavu AV ČR (1,56 bm), Biologického centra AV ČR (0,72 bm), Biotechnologického ústavu AV ČR (0,72 bm), Filosofického ústavu AV ČR (0,24 bm), Geofyzikálního ústavu AV ČR (0,96 bm), Kanceláře AV ČR (3,84 bm), Ústavu biologie obratlovců AV ČR (0,12 bm), Ústavu fyziky materiálů AV ČR (0,84 bm), Ústavu makromolekulární chemie AV ČR (2,10 bm), Ústavu pro hydrodynamiku AV ČR (0,60 bm), Ústavu pro jazyk český AV ČR (0,48 bm), Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR (3,10 bm), Ústavu státu a práva AV ČR (0,81 bm) a Ústavu živočišné fyziologie a genetiky AV ČR (6,32 bm). V případě Fyzikálního ústavu AV ČR, Knihovny

AV ČR a Sociologického ústavu AV ČR byly všechny písemnosti o rozsahu 19,50 bm, resp. 4,20 bm a 125 bm určeny ke skartaci. Vedle pravidelných spisových prohlídek probíhaly intenzivní konzultace týkající se přechodu pracovišť na nové elektronické informační systémy. Oddělení institucionálních fondů plánovalo zorganizovat další odborná školení pro zaměstnance Akademie věd ČR, to se bohužel podařilo realizovat jen zčásti, opět kvůli pandemickým opatřením.

V mimoskartačním řízení jsme v roce 2020 převzali archiválie osobní i institucionální proveniencí o celkovém rozsahu 63,30 bm, kterými byly doplněny fondy stávající či vytvořeny nové. Podařilo se nám získat pozůstalost filologa, anglisty a literárního historika Ladislava Cejpa (1,70 bm) a vědecké pracovnice Ústavu jaderného výzkumu ČSAV v Řeži Anny Habersbergové (0,32 bm), která se dlouhodobě zabývala oblastí radiační chemie a byla zapojena do příprav výstavby první jaderné elektrárny u nás. K rozsáhlejším novým, velmi cenným přírůstkům se řadí především pozůstalost profesora Josefa Římana (8,40 bm), posledního předlistopadového předsedy ČSAV a dlouholetého ředitele Ústavu molekulární genetiky ČSAV. Výjimečnou akvizicí je kompletní fotoarchiv Václava Jana Staňka, významného zoologa, mykologa, botanika, fotografa a filmaře, autora českých přírodovědných filmů a mnoha fotografických knih o zvířatech. Po jednání s rodinou a redakcí časopisu *Vesmír* bylo převzato celkem 120 původních dřevěných zásuvek a 45 krabic s fotografiemi a diapozitivy o celkovém rozsahu 42,30 bm. Po úspěšném jednání s rodinou byl doplněn osobní fond profesora Vysoké školy chemicko-technologické Miloslava Ferlese (0,24 bm) a profesora České vysoké školy technické v Brně, člena KČSN a ČAVU Vítězslava Veselého (0,36 bm). O drobný přírůstek jsme rozšířili fond chirurga Arnolda Jiráska (0,02 bm). Z institucionálních fondů byly v rámci mimoskartačního řízení obohaceny fondy Česká astronomická společnost (3,96 bm) a Československá astronomická společnost při ČSAV (6 bm).

Značně pokročilo pořádání fondu T. G. Masaryka, z něhož je nyní zpracováno celkem 357 kartonů. Dokončeny a z katalogizovány byly oddíly TGM-Válka (69 kartonů) a TGM-Osobní (30 kartonů), zpracován je oddíl TGM-Republika (197 kartonů) a probíhají závěrečné korektury tohoto katalogu. Z oddílu TGM-Předválečné je zpracováno prozatím 31 kartonů z celkových 261 a z oddílu TGM-Literární 30 kartonů ze 127. Úspěšně pokračuje také digitalizace fotografií z fondu

T. G. Masaryk, ke konci roku 2020 bylo uloženo celkem 11 376 metadat.

Inventáře a katalogy byly zpracovány k následujícím fondům, případně jejich částem (rozsah inventarizovaných a z katalogizovaných fondů činí 5,91 bm):

- Astrofyzikální observatoř ČSAV, NAD 133, 0,60 bm
- osobní fond *Jirásek Arnold – dodatek k inventáři*, NAD 318, 0,02 bm
- osobní fond *Nejedlý Zdeněk (Arnošt Brichta a jeho rodina)*, NAD 373, 0,36 bm
- osobní fond *Nejedlý Zdeněk (Fotografie do roku 1946) – katalog*, NAD 373, 2,20 bm
- osobní fond *Nejedlý Zdeněk (Gramofonové desky)*, NAD 373, 2,37 bm
- osobní fond *Sekla Bohumil – dodatek k inventáři*, NAD 413, 0,36 bm

I přes složitou epidemickou situaci v roce 2020 se pracovníkům Oddělení institucionálních fondů podařilo připravit metodické zázemí pro řešení problematiky elektronického skartačního řízení a digitální archivace v AV ČR. Vzhledem k tomu, že oblast archivnictví prochází další fází podstatných organizačních a legislativních změn souvisejících s dlouhodobým procesem elektronizace veřejné správy v ČR, resp. EU, bylo nutné na tyto trendy reagovat i takto. Za tímto účelem byla 6. února 2020 v Ostravě ustanovena nová *Odborná skupina vysokoškolských a vědeckých archivů České archivní společnosti*, jejímž cílem je hájit postavení vysokoškolských a vědeckých archivů jak v celkové struktuře archivů ČR, tak v organizaci jejich zřizovatelů, čímž se mají zohlednit specifické odborné zájmy a potřeby těchto archivů. Za MÚA jsou jejími členy Daniela Brádlarová (místopředsedkyně) a Vlasta Mádlová.

Dalším významným počinem byla modifikace způsobu provádění spisových prohlídek na pracovištích AV ČR. MÚA bude i nadále provádět klasické spisové prohlídky ve spolupráci s Kontrolním odborem AV ČR, současně ale s tím bude vykonávat také každoroční samostatné odborné konzultace na pracovištích AV ČR. Spisové prohlídky a konzultace budou nově respektovat *Metodiku pro kontrolu spisové služby vedené prostřednictvím elektronického systému spisové služby*, vypracovanou ministerstvem vnitra a zveřejněnou na stránkách Národního archivu ČR.

Vzhledem ke stoupající poptávce po školeních spisové služby bylo rozhodnuto opustit stávající model nárazových prezenčních školení, jejichž termín zpravidla souvisel s novelizacemi příslušné legislativy, a to

ve prospěch pravidelných školení prováděných hybridní formou (online a prezenční).

V roce 2020 byla z iniciativy D. Brádlarové a Jana Boháčka ustavena pracovní skupina pro oblast digitálního archivnictví, která ve spolupráci s pracovníky Archivu UK připravila návrh na zřízení Digitálního archivu Akademie věd ČR (DIGAR), resp. řešení digitální archivace v AV ČR. Návrh byl předložen předsedkyni AV ČR k posouzení a v současné době je jeho původní verze aktualizována a rozpracovávána na základně podnětů a připomínek předsednictva AV ČR.

Současně s tím Oddělení institucionálních fondů spolupracuje s Národním digitálním archivem, který intenzivně pracuje na rozšiřování funkcionalit a služeb Národního archivního portálu, prostřednictvím něhož budou prováděna elektronická skartační a mimoskartační řízení.

Důležitou součástí našich archivních aktivit je udržování kontaktů se zahraničními institucemi podobného zaměření. K tradičním partnerům v tomto ohledu patří především Archiwum Nauki PAN i PAU v Krakově. Většinu aktivit naplánovaných v rámci mobilního projektu *How did scientists spin their networks? Reconstruction of scientific contacts and transnational relations among Czech and Polish researchers in the 19th and 20th century* jsme v loňském roce bohužel nemohli realizovat. Vzdát jsme se museli semináře připravovaného v Krakově, který měl navázat na úspěšný pražský workshop z roku 2019 věnovaný archivním dokumentům dokládajícím česko-polské vědecké kontakty. Společným úsilím se alespoň podařilo vydat kritickou edici korespondence geologů Radima Kettnera a Waleriho Goetela. Věříme, že brzy spatří světlo světa také sborník příspěvků z konference *Spuścizna w XXI wieku. Problemy gromadzenia, opracowywania i udostępniania* uskutečněné v říjnu 2019 v Krakově.

Příležitostí k prezentaci našich fondů jsou tradičně aktivity pořádané díky programu Strategie AV21: *Paměť v digitálním věku*, především výstavy nebo publikace, jejichž základem jsou naše archivní materiály. V loňském roce se bohužel nekonala žádná výstava, ale díky této finanční podpoře mohla být vydána reedice vzpomínek Bohumila Němce či edice korespondence mladočeského politika Ervína Špindlera s manželkou Marií (viz výběrová bibliografie v další části Zpravodaje).

Marie Bahenská, Daniela Brádlarová

MÚA AV ČR – celkový přehled archiválií ke 31. 12. 2020	
Celkový počet záznamů	Celková metráž (v bm)
696	5739,50

MÚA AV ČR – výběr archiválií ve skartačním řízení v roce 2020					
Předávající pracoviště AV ČR	Počet skartačních protokolů	Posuzováno (bm)	Skartováno (bm)	Skartováno (%)	Převzato (bm)
Astronomický ústav AV ČR	1	3,36	1,80	53,57	1,56
Biologické centrum AV ČR	1	1,62	0,90	55,56	0,72
Biotechnologický ústav AV ČR	1	0,72	0,00	0,00	0,72
Filosofický ústav AV ČR, Centrum medievistických studií	1	1,03	0,79	76,70	0,24
Fyzikální ústav AV ČR	2	19,50	19,50	100,00	0,00
Geofyzikální ústav AV ČR	1	15,92	14,96	93,97	0,96
Kancelář AV ČR	1	3,84	0,00	0,00	3,84
Knihovna AV ČR	1	4,20	4,20	22,41	0,00
Sociologický ústav AV ČR	2	125,00	125,00	100,00	0,00
Ústav biologie obratlovců AV ČR	1	5,12	5,00	97,66	0,12
Ústav fyziky materiálů AV ČR	1	9,64	8,80	91,29	0,84
Ústav makromolekulární chemie AV ČR	3	93,13	91,03	97,75	2,10
Ústav pro hydrodynamiku AV ČR	1	0,60	0,00	0,00	0,60
Ústav pro jazyk český AV ČR	1	13,98	13,50	96,57	0,48
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR	1	15,10	12,00	79,47	3,10
Ústav státu a práva AV ČR	2	0,81	0,00	0,00	0,81
Ústav živočišné fyziologie a genetiky AV ČR	2	41,32	35,00	84,70	6,32
celkem	23	354,89	332,48	–	22,41

MÚA AV ČR – výběr archiválií mimo skartační řízení v roce 2020	
Fond	Převzato (bm)
Cejp Vladimír	1,70
Česká astronomická společnost	3,96
Československá astronomická společnost při ČSAV	6,00
Ferles Miloslav	0,24
Habersbergerová Anna	0,32
Jirásek Arnold	0,02
Říman Josef	8,40
Staněk Václav Jan	42,30
Veselý Vítězslav	0,36
celkem	63,30

MÚA AV ČR – zpracování archiválií v roce 2020		
Název archivního souboru / pomůcky	Zpracováno bm	Inventarizováno bm
Astrofyzikální observatoř ČSAV	0,60	0,60
Jirásek Arnold - dodatek k inventáři	0,02	0,02
Nejedlý Zdeněk (Arnošt Brichta a jeho rodina)	0,36	0,36
Nejedlý Zdeněk (Fotografie do roku 1946) - katalog	2,20	2,20
Nejedlý Zdeněk (Gramofonové desky)	2,37	2,37
Sekla Bohumil - dodatek k inventáři	0,36	0,36
celkem	5,91	5,91

MÚA AV ČR – využívání archiválií v roce 2020		
Počet badatelů celkem	Z toho cizinců	Počet badatelských návštěv
116	15	321

Co se událo za zdmi knihovnických depozitářů (a kanceláří)?

Rok 2020 začal stejně jako jiné roky. Po Novém roce jsme se sešli, abychom naplánovali kromě běžných úkolů také úkoly mimořádné a dlouhodobé. Pak ale bylo všechno jinak. Nás i naši práci zasáhla a ovlivnila světová pandemie covidu-19. Změny jsme záhy pocítili i na katalogizačním projektu Knihovny T. G. Masaryka financovaného Akademií věd ČR na dobu jednoho roku. Řešili jsme, jak zajistit bezpečnost knihovníků a práci v prostorech budovy ústavu, protože logisticky nebylo možné, aby čtrnáct našich katalogizátorů s koordinátorkou projektu V. Králíkovou a kolegou J. Rozbrojem pracovali z domova.

Kromě roušek, respirátorů a dezinfekčních prostředků jsme proto nakoupili tři ionizační čističky vzduchu a navzdory nepříznivým okolnostem stateč-

ně pokračovali ve svých úkolech. Za těchto podmínek jsme v depozitáři Dep1 knihovnický zpracovali další rozsáhlé obory (např. světovou beletrii, estetiku, přírodní vědy) dílčí Knihovny T. G. Masaryka. Díky dvěma dalším katalogizátorům a knihovnici I. Kraitlové také pokračovala rekonstrukce vyplaveného fondu dílčí knihovny Archivu AV ČR deponovaného v Jenštejně.

Přestože celá knihovna byla oficiálně pro veřejnost uzavřena, poskytovali jsme všechny běžné knihovnické služby interním badatelům přes objednávkové formuláře na našem webu a výdejní pult v badatelně. Díky digitálnímu sdílení knihovnických dat jsme komunikovali s externími žadateli, institucemi a donátory. Příkladem a výsledkem takové spolupráce byl výběr a převezení velké části darované osobní knihovny prof. B. Loewensteina z Berlína, které během letních měsíců organizovala kolegyně L. Wágnerová.

Kromě těchto aktivit vedoucí knihovny J. Dvořáková připravila vyžádaný reprografický materiál z našich fondů ke dvěma významným výstavám: pro stálou výstavu v Židovském muzeu v Praze a mezinárodní výstavu „Toyen: snící rebelka“ Národní galerie, která se po skončení v Praze bude přesouvat do Hamburku a Paříže. Doufáme, že se tyto výstavy navzdory pandemii nakonec uskuteční.

Těsně před uzavřením knihoven pro veřejnost jsme se ještě stihli s oddělením Lucie Merhautové zúčastnit Dne otevřených dveří MÚA určeného žákům a studentům gymnázií. Mladým zájemcům jsme ukázali naše depozitáře, připravili malé okomentované výstavy a v depozitáři Dep1 interaktivní výstavu s úkoly.

Jana Dvořáková

Ocenění

Cenu Akademie věd ČR za mimořádné výsledky výzkumu, experimentálního vývoje a inovací, kterých bylo dosaženo při řešení výzkumných úkolů za rok 2020, obdržel **autorský kolektiv publikace *Dějiny Československé akademie věd I. (1954–1962)***. Z řad našich kolegyně a kolegů se tak mezi oceněnými ocitli: **Martin Franc, Věra Dvořáčková, Jan Boháček, Daniela Brádlarová, Tomáš Gecko, Milena Josefovičová, Adéla Jůnová Macková, Hana Kábová, Nataša Kmochová, Miroslav Kunštát a Jiří Šoukal.**

Na začátku roku 2020 převzala Děkovný list AV ČR udělovaný zaměstnancům pracovišť naše kolegyně **Ludmila Ondrouchová.**

Laureátem Ceny Jaroslava Krejčího pro talentované studenty v magisterském či doktorském studiu a pro talentované vědecké pracovníky Akademie věd ČR do 35 let v humanitních oborech se v roce 2020 stal náš kolega **Boris Moskovič.**

Rozhovor s prof. Janem Rychlíkem

Na podzim roku 2021 čekají ČR parlamentní volby, tedy vrcholné politické klání. Společně s Pavlem Fabiniem jste právě dokončili řešení grantového projektu s názvem „Nejisté mandáty. Volby a jejich legitimizace v českých zemích a v Československu 1848–1939“, který se fenoménem voleb zevrubně zabýval, a to v delší časové perspektivě. Co považujete za hlavní výsledek tohoto výzkumu? U kterých trendů spojených s volbami lze pozorovat jejich dlouhodobé stopy a které se naopak ukázaly jen jako přechodné?

Výzkum ukázal, že od počátku parlamentarismu zde vždy byly snahy korigovat výsledky voleb tak, aby to vyhovovalo těm politickým silám, které jsou právě u moci. Jinak řečeno, vždy tady byly manipulace, na počátku dost primitivní, později velmi sofistikované. Já jsem se zabýval různými manipulacemi v meziválečném období a speciálně na Slovensku. Meziválečná situace byla specifická v tom, že mandát ve skutečnosti patřil politické straně, za kterou byl poslanec zvolen, a pokud poslanec nebyl naprosto poslušný pokynů této strany, nebo dokonce ze strany vystoupil, tak byl volebním soudem mandátu zbaven. Pokud jde o manipulace, tak asi nejkřiklavější deformací bylo stanovení volebních krajů, které byly nestejně velké, takže např. na zvolení jednoho poslance v německém pohraničí bylo zapotřebí mnohem více hlasů než na zvolení poslance v českém vnitrozemí. Kromě toho strany měly možnost přidělovat mandáty ve druhém skrutiniu i těm kandidátům, kteří při vlastní volbě neuspěli. Obojí je aktuální i dnes, kdy ústavní soud částečně vyhověl stížnosti na současný volební zákon a diskutuje se o jeho úpravě. „Volební geometrii“ je možné podle mého názoru považovat za „trvalou stopu“ – a to nejen u nás.

Samostatnou kapitolou jsou předvolební schůze. Tady se do nové republiky přelilo to nejhorší z někdejších uherských voleb. Běžné bylo rozbíjení schůzí vyslanými provokatéry jiných stran, rvačky a násilí. Hlinkova slovenská ľudová strana také běžně zneužívala k agitaci kostelů a církevních slavností, ačkoliv to bylo už od uherských dob trestné. Tyto „tradice“ naštěstí už dnes nemáme.

Dokončení jednoho projektu často vybízí k hledání nového badatelského tématu. Čím se aktuálně zabýváte?

Mám v hlavě nový projekt, pro který se mně podařilo získat nakladatelství Vyšehrad (Albatros Media). Chci napsat *Dějiny Slovenska* pro Čechy, což ještě nikdy žádný český historik neudělal. Doposud vždy psali dějiny Slovenska Slováci a přinejlepším pro snazší distribuci byly u nás přeloženy do češtiny. Mně ale vůbec nejde o jazyk, kterým je kniha napsána, ale o pojetí. Má to být pohled českého historika na dějiny Slovenska a Slováků, který bude samozřejmě vždy trochu jiný než pohled slovenského historika. Důraz bude položen na dějiny od 18. století, tedy od doby, kdy se začíná formovat slovenský národ a slovenské dějiny se postupně vymaňují z rámce uherských politických dějin. Mým cílem je také vyvrátit určité vžitě představy a mýty, které v české veřejnosti přetrvávají, jako např. mýtus o „tisícileté maďarské porobě“, představa, že Slováci stáli v roce 1918 na pokraji úplné národní zkázy, anebo o tom, že Češi vybudovali na Slovensku po roce 1918 školy, atd. Momentálně ovšem nemám možnost na projektu pracovat, protože jsou zavřené knihovny i archivy, a to jak zde, tak i na Slovensku.

Během roku 2020 jste se aktivně zapojil do místy velmi bouřlivé debaty o československých dějinách v éře komunismu. Přispěl jste do ní nejen komentáři v médiích, ale dokonce i knihou „Československo v období socialismu 1945–1989“. Jak s odstupem několika měsíců hodnotíte tyto vzrušené diskuze? A jaké místo zaujal Váš nejnovější titul v často až zkrlesleně prezentovaném střetu, jenž měl probíhat mezi tzv. revizionisty („neomarxisty“) a tzv. tradicionalisty („antikomunisty“)?

Na tom, co jsem napsal, nemám co měnit. Jsem přesvědčen, že období od roku 1945 (zdůrazňuji: 1945, nikoliv až 1948) do roku 1989 je neoddelitelnou součástí našich dějin a musíme ho zkoumat komplexně. Nelze ho vidět jen jako nějakou čtyřicetiletou „černou díru“

stojící v protikladu „s křišťálově jasným“ meziválečným dvacetiletím. Samozřejmě, období let 1945–1989 jistě nepatří k epochám, o kterých se říká, že jsou „zapsány zlatým písmem v knize našich dějin“, ale nelze ho vnímat jen pod prizmatem represí na jedné straně a odporu proti režimu na straně druhé. Ve své knize jsem poukázal na to, že nový režim po roce 1948 měl značnou podporu obyvatelstva (neříkám, že podporu jeho většiny, protože to se už zpětně zjistit nedá) a že teprve postupně se tato podpora snižovala. A také jsem poukázal na to, že i když velká část obyvatelstva měla později k režimu výhrady, otevřeně proti němu vystoupili jen nemnozí.

Jaké místo zaujala má kniha ve střetu mezi tzv. revizionisty a tradicionalisty, to nevím. Pandemie totiž neumožnila knihu veřejně prezentovat, a tak se obávám, že její ohlas nebude u širší veřejnosti velký.

Mám ale výhrady vůči spojením „revizionismus“ (neomarxismus) a „tradicionalismus“ (antikomunismus). Revizionismem by bylo, kdyby někdo výslovně popíral zločiny komunistického režimu, anebo je relativizoval, ale nikdo takový v české ani slovenské historické obci není. Pokud jde o neomarxismus: já jsem marxistou nikdy nebyl. Jako historik odmítám marxistickou koncepci dějin, podle které se společnost „nevyhnutelně“ vyvíjí od prvobytně-pospolné společnosti ke komunismu, který bude konečným stádiem vývoje a bude „beztrždní společností“, tedy společností, kde si lidé budou sociálně zcela rovni. V dějinách nic nevyhnutelného není, protože dějiny tvoří lidé a lidé mají svobodnou vůli, byť samozřejmě na jejich jednání působí různé vnější faktory. Beztrždní společnost neexistuje a existovat nemůže, protože lidé mají různé postavení ve výrobním procesu, což vyplývá z nutného rozdělení práce na složku výkonnou a řídicí, tj. v podstatě na práci fyzickou a duševní. Představa příští komunistické společnosti jako jakéhosi pozemského ráje byla samozřejmě vždy přitažlivá pro nemajetnou část obyvatelstva a zřejmě i v budoucnu se v nějaké podobě bude zase vracet, především v chudých zemích světa. Abych parafrázoval Karla Marxe: myšlenka beztrždní společnosti je opiem lidstva. Žádné „ráje na zemi“ nejsou, nikdy nebyly a nikdy ani nebudou. Proti označení za neomarxistického historika bych se proto musel rezolutně ohradit.

Asi největší polemiku způsobil můj článek o tom, že nemáme hledat v dějinách žádnou morálku, protože tam žádná není. Byl jsem označen za „morálního relativistu“, což mne mělo zřejmě dehonestovat. Ale já si za tím, co jsem napsal, stojím. Dějiny samy o sobě totiž žádný morální obsah nemají, ten jim dodáváme teprve dodatečně my, lidé. To ale znamená, že jeden a tentýž jev či postoj, který se jevil ve své době jako morálně přípustný, se s odstupem času může jevit zcela jinak. Otroctví černochů bylo až do 19. století vnímáno

jako něco normálního a např. obchod s otroky byl tedy logicky považován rovněž za morální, i když lidé byli v Africe doslova loveni jako zvířata a pak přepravováni v podpalubí v řetězech jako zvířata do Ameriky; dnes samozřejmě vnímáme, že to bylo nemorální. Kde byla tehdy morálka? Jak je to tedy s morálkou v dějinách?

Polemiky ohledně hodnocení komunistické epochy nebyly ani zdaleka jedinými střety, které rezonovaly v české společnosti v průběhu roku 2020. Protichůdné postoje i nevidané emoce vzbuzovala i obnova mariánského sloupu, stejně jako bělohorské výročí. Jakým způsobem jste vnímal aktualizace – jak se ukázalo jen zdánlivě – polozapomenutých, či dokonce rádob vyčpělých dějinných témat a následné reakce na ně? O čem podle Vás tyto mnohdy vyhocené rozpravy vypovídají?

Podpořil jsem už dříve a opakovaně obnovení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí, protože jeho stržení davem v roce 1918 jsem vždy považoval za akt kulturního barbarství. Jak ostatně víme, sloup nemá žádnou přímou souvislost s bitvou na Bílé hoře, ale byl vztyčen jako výraz poděkování Panně Marii za duchovní pomoc při obraně Prahy proti Švédům. A tady je třeba říci, že Švédové tehdy obyvatelstvo – do značné míry ještě stále nekatolické – nevnímalo jako osvoboditele, ale naopak jako nájezdníky, proti kterým je třeba se všemi prostředky bránit. Což také Pražané učinili. To, že sloup stojí vedle pomníku Jana Husa, jak tomu ostatně bylo i v letech 1915–1918, vnímám jako projev náboženského usmíření v naší zemi, jejíž dějiny v sobě dnes dokážou integrovat naši katolickou i nekatolickou tradici.

Vnímání Bílé hory jako konce české samostatnosti se u nás prosadilo v 19. století. Výklad Bílé hory jako „porážky Čechů“ je převzat z interpretace této události nekatolickými pobělohorskými exulanty a je zajímavé, že se v Čechách (mnohem méně už na Moravě) v 19. stol. ujal, ačkoliv země v té době byla už dávno znovu kato-

lická. Jde jistě o zkreslený pohled, na což ostatně poukazovali už v druhé polovině 19. století pozitivističtí historici z Gollovy školy a v roce 1920 zejména Josef Pekař. Na Bílé hoře proti sobě nebojovali Češi a Němci (dokonce ani ne Češi v teritoriálním smyslu), ale stoupci stavovské monarchie, většinou protestanté (evangelíci) a stoupci absolutní monarchie (většinou katolíci). Anebo přesněji: střetly se tam tyto dvě politické koncepce, protože na obou stranách bojovali najatí žoldnéři, jejichž náboženské vyznání bylo irelevantní a kterým byl charakter českého státu lhostejný. Stoupci stavovské monarchie prohráli, a v důsledku toho byl v zemi zaveden absolutismus a katolicismus. My, dnešní obyvatelé České republiky, ale nejsme ve většině případů potomky poražených protestantů, protože ti se museli vystěhovat, nýbrž potomky vítězných katolíků, anebo potomky přistěhovalců z katolických zemí, kteří do země po Bílé hoře přišli.

V roce 2020 uplynulo třicet let od obnovy Ústavu T. G. Masaryka a čtvrtstoletí od zřízení Masarykova ústavu jako jednoho z pracovišť Akademie věd ČR. Jste neodmyslitelně spjat s prvními roky jeho působení, kdy se ústav profiloval jak po odborně-badatelské stránce, tak i s ohledem na oživení zájmu o osobnost T. G. Masaryka. Jak z tohoto úhlu pohledu vzpomínáte a s odstupem času hodnotíte podle mnohých neopakovatelnou éru devadesátých let?

Byl jsem jedním z prvních pracovníků Ústavu T. G. Masaryka, kam jsem přišel krátce po jeho založení, již v roce 1991. K práci v ústavu mne oslovil jeho tehdejší ředitel Jaroslav Opat. Byly to pionýrské časy, na které rád vzpomínám, i když práce se tehdy dělala takříkajíc na koleně, bez technického vybavení a také v nevyhovujících prostorách. Ústav se totiž nejprve tísnil v budově někdejší Státní plánovací komise na nábreží Kpt. Jaroše v Holešovicích a potom v budově na Jilském náměstí, kde byla některá pracoviště Akademie věd. Je velkou zásluhou docenta Jaroslava Opata, že se mu podařilo s přispěním dalších osob získat pro Akademii věd někdejší budovu nakladatelství Svoboda, která patřila KSČ, a v důsledku toho na jaře 1990 byla zkonfiskována a propadla státu. Na rozdíl od Jaroslava Opata jsem uvítal začlenění ústavu do Akademie věd ČR (i když po čistě právní stránce šlo o nový akademický ústav a Ústav T. G. Masaryka jako nadační existoval dále). Velmi si cením, že v rámci ústavu jsme tehdy v devadesátých letech spolu s už nežijícím profesorem Thomasem D. Marzikiem zpracovali a vydali dva svazky dokumentů o vztazích R. W. Setona-Watsona k Čechům a Slovákům (dokumenty jsou většinou

v angličtině nebo němčině, a v zahraničí se proto často citují).

Jaké jsou podle Vás další perspektivy „masarykovského“ bádání, a to primárně s ohledem na vývoj takové instituce, která má jméno prvního československého prezidenta přímo ve svém názvu? Myslíte si, že tato skutečnost nějak ovlivňuje – jakkoliv jen podvědomě, implicitně – závěry, se kterými badatelé působící v MÚA přicházejí při svém výzkumu? Jak hodnotíte např. názory, že i jméno TGM v názvu vědecké instituce je samo o sobě jakýmsi anachronismem?

I když nadále s Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR spolupracuji (momentálně na projektu o volbách a parlamentech v našich dějinách, na němž se podílí i Národní muzeum), nejsem už zaměstnancem ústavu, a proto mně nepřísluší vyjadřovat se jeho k dalšímu směřování. Osobně jsem ale přesvědčen, že po publikování Masarykových spisů a korespondence se bude ústav specializovat na širší bádání o době, v níž Masaryk žil a působil. Nemyslím si, že by samotný název ústavu nutně implikoval závěry vědecké práce. Úkolem je přece zkoumat dílo T. G. Masaryka v jeho komplexnosti a nikoliv psát jeho hagiografii. Je třeba k jeho dílu přistupovat kriticky. Masaryk, tak jako každý člověk, byl produktem doby, v níž žil; v některých věcech se mýlil a jeho politické představy se ne vždy naplnily. I to musí být předmětem výzkumu.

Rok 2020 zůstane pravděpodobně nezapomenutelným ještě z jednoho zásadního důvodu, a tím je samozřejmě stále trvajícím pandemiem nového typu koronaviru. I předběžné odhady naznačují, že tato zkušenost radikálně ovlivní řadu oblastí života lidské společnosti. Jakým způsobem vnímáte aktuální krizi Vy – nejen osobně, ale i profesně?

Je to pro mne velmi těžké. Nemohu nikam cestovat, nemohu se účastnit konferencí, musím učit „online“ v Praze i v Liberci, což mne neuspokojuje a vůbec mne to nebaví. Nemohu do knihoven ani do archivů. Mám také bohužel určité problémy se zrakem z neustálého koukání na obrazovku počítače, bolí mne a pálí oči. Proto se také zásadně neúčastním žádných konferencí „online“, pokud to není s ohledem na mé povinnosti na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a Technické univerzity v Liberci nezbytně nutné. Konec krize je zatím v nedohlednu, nejsem v tomto směru velký optimista. Doufám, že nám pomůže proočkování populace.

Rozhovor vedl Boris Moskovič

Za Janem Jankem (1943–2021)

Doba je taková, že smuteční oznámení se jmény našich blízkých, přátel či příbuzných na nás doslova prší a někdy snad ani nemáme čas či energii je zaznamenat, natož procítit. Ale i v této situaci jsou tragické zprávy, které nás hluboce zasáhnou a otřesou námi až do hloubi srdce. Nejenom pro mě k nim patřila informace, že v únoru roku 2021 zesnul ve věku 77 let doc. Jan Janko, jeden z našich nejlepších odborníků na dějiny přírodních věd, autor dosud nepřekonaného díla *Vědy o životě v českých zemích 1750–1950*, nesmírně kreativní vědec, slučující hluboké znalosti přírodních věd (zejména botaniky, kterou vystudoval) a historie s filozofickým nadhledem, a především úžasný člověk. V Honzovi Jankovi se snoubila duše umělce s duší vědce. Jednu dobu jsme sdíleli společnou kancelář, a tak jsem měl možnost poznat ho jako skvělého přítele, s nímž se dalo na vysoké úrovni diskutovat prakticky o všem. Vždy to byl pro mne mimořádný zážitek. Přestože nás dělila celá generace a mé znalosti i zkušenosti se s těmi jeho nedaly srovnat, nikdy to nedal ani v nejmenším znát. Přeli jsme se často a o leccos, ale hlavně díky jeho tolerantnosti nikdy nedošlo k roztržce.

V Archivu Akademie věd a později v MÚA působil od roku 1994, a to poté, co v rámci celkových úspor v tehdejší ČSAV ukončil svou činnost Ústav teorie a historie vědy, který přitom vznikl teprve nedávno – v roce 1990. Právě doba, kdy patřil mezi vážené pracovníky našeho ústavu, pro něj znamenala vyvrcholení vědecké kariéry. V rámci řady *Práce z Archivu Akademie věd* zde mohl vydat své vrcholné dílo, zmíněnou knihu *Vědy o životě v českých zemích 1750–1950* (1997). O tři roky později se na Přírodovědecké fakultě UK habilitoval pro obor filozofie a historie přírodních věd. Do vědecké činnosti našeho pracoviště se zapsal Honza Janko skutečně mimořádně významným způsobem. Připomeňme např. vynikající sborník *Technokracie v českých zemích (1900–1950)* z roku 1999, který připravil s Emilií Těšínskou. Jistě není náhodou, že dějiny technokracie a technokratického myšlení jsou dnes považovány za mimořádně aktuální, důležité a zároveň atraktivní téma, vzbuzující širokou pozornost i na mezinárodním poli.

Mimořádné zásluhy má Jan Janko i o rozprůdění dodnes živé a silně reflektované diskuse o mičurinské biologii v českých zemích a také o počátcích zdejšího ekologického myšlení. Dokázal ve svých studiích na tato témata zformulovat nesmírně podnětné a hluboce promyšlené teze, s nimiž se musejí vyrovnávat i všichni současní historici zajímající se o tyto otázky. Sám se mi přitom opakovaně svěřoval, že ho výlety za rok 1950 ni-

jak netěšily – neměl v lásce rozhořčené diskuse s pamětníky, kteří se cítili dotčeni jeho pregnantními a důkladným bádáním podloženými závěry. Raději se zabýval významnými osobnostmi přírodních věd spojených se starším obdobím, ať již to byl samotný Jan Evangelista Purkyně, rivalové František Mareš a Bohuslav Raýman (ve sporu sice stranil spíše prvně jmenovanému, ale i pro jeho soka našel určité pochopení), Bohumil Němec, nebo v samotném závěru svého působení v MÚA také Karel Domin. Je smutnou ironií osudu, že se již nemohl potěšit z reedice vzpomínek Bohumila Němce, kterou připravil ve spolupráci s Václavem Podaným, Hanou Barvíkovou a nově též s Borisem Moskovičem.

Když jsem psal v roce 2013 medailón k sedmdesátinám J. Janka pro časopis *Živa*, vyjádřil jsem víru, že reedice Němcových memoárů bude spojena i s připravovanou výběrovou edicí z jeho deníků, o níž Honza Janko snil. To se však již uskutečnit nepodařilo. Poslední roky jeho působení na našem pracovišti a po odchodu do penze provázely bohužel život docenta Janka různé zdravotní obtíže, které limitovaly i jeho odborné aktivity. Přesto i v této době publikoval řadu cenných a důležitých statí, především k dějinám přírodních věd a vědeckých osobností a institucí 19. a první poloviny 20. století, ale také starších období. Např. pro knihu *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích* (2010) sepsal úvodní esej *O učencích v Česku, jejich idejích a institucích*. O Honzovi Jankovi by se dalo psát ještě mnoho dalšího, ale já se v této své krátké vzpomínce soustředil prakticky jen na činnost přímo svázanou s MÚA. I tento malý výsek ovšem přesvědčivě ukazuje, jak mimořádnou osobnost jsme ztratili. Naštěstí nám zde zůstává alespoň jeho fascinující dílo. To nám ale setkávání s živým člověkem vynahradiť nedokáže.

Martin Franc

Výběrová bibliografie *

F. Adlgasser – L. Höbelt – Luboš **Velek** – E. Mikušek – P. Marek – P. Cibulka – E. Drašarová – Martin **Klečáček** – J. Kalwoda, *Führer, Akteure hinter den Kulissen oder Tatenlos Zuschauende? Der deutsch-tschechische Ausgleich an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert aus der Perspektive der Vertreter der Staats und Selbstverwaltung*, Praha 2020.

V celkem devíti kapitolách se čeští a rakouští historici zaměřují na osobnosti, které byly v prvních dvou dekádách 20. století spjaty s česko-německými vyrovnávacími jednáními. Neomezují se přitom pouze na to, jakým dílem jednotliví aktéři přispěli k vyrovnávacímu procesu, ale zkoumají rovněž vztahy mezi vyjednávači, komunikační strategie a způsoby utváření různých kompromisů. Svým biografickým a komparativním přístupem, stejně jako snahou zrekonstruovat sítě, jimiž byli zkoumaní aktéři navzájem provázáni, nabízí předkládaná publikace zcela nový pohled na téma česko-německých vyrovnávacích jednání.

Pavel **Brodský** – Martina **Šumová**, *Iluminované rukopisné zlomky z oblasti latinské kultury ve Sbírce grafiky a kresby Národní galerie Praha*, Praha 2020.

Obsahem této práce je souborné zpracování iluminovaných rukopisných zlomků Sbírky grafiky a kresby Národní galerie Praha. Publikace se zabývá výlučně iluminovanými zlomky pocházejícími z oblasti latinské kultury. Iluminované zlomky Národní galerie Praha jsou zpracovány v podobě katalogu.

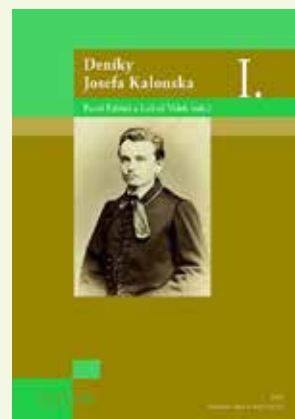
M. Burianová – J. Černá – Pavel **Fabini** – V. Marešová – M. Stehlík – V. Šimek – O. Štěpánek – K. Volná, *Parlament!*, Praha 2020.

Katalog k výstavě *Parlament!* nabízí čtenářům různé pohledy na moderní parlamentní kulturu v českých zemích a Československu. Zaměřuje se nejen na činnost dobových parlamentů, ale také na roli občanů a jejich politickou participaci v parlamentním systému. Vedle historického přehledu, soustředícího se především na období 1848–1992, jsou v katalogu představeny také výrazné osobnosti parlamentního života nebo autentické předměty zasazené do dobového kontextu.

T. Cymbalak – Martina **Hrdinová** – J. Podliska, *K nálezu erbovního poháru rodu Kirchmayerů z Reichwitz v kontextu souboru skel z odpadní jímky z Prahy – Nového*

Města, in: K. Tomková – N. Venclová (eds.), *Krajinou archeologie, krajinou skla*, Praha 2020, s. 327–344. Článek analyzuje soubor raně novověkého skla z výplně jímky z první poloviny 17. století objeveného v souvislosti s výstavbou nákupního centra Quadrio na Novém Městě v Praze. Mezi jinými artefakty bylo v jímce nalezeno torzo poháru s erbem pražské erbovní měšťanské rodiny Kirchmayerů z Reichwitz. Kromě popisu nálezového kontextu doplněného krátkým historickým přehledem stavebního vývoje zkoumaného území a místních vlastnických vztahů je pozornost věnována datování vzniku nálezů a chronologii jejich používání na základě srovnání různých typů historických pramenů.

Pavel **Fabini** – Luboš **Velek**, *Deníky Josefa Kalouska. I.*, Praha 2020.

První díl edice deníků českého historika, novináře a politika Josefa Kalouska (1838–1915) přináší zápisky z let 1856 až 1866. Kalousek v nich nejprve přibližuje léta svých studií na české reálce v Praze, na pražské polytechnice a především na filozofické fakultě tehdejší Karlo-Ferdinandovy univerzity. Následný rozpor mezi vlasteneckými ideály a neutěšenou životní realitou

*

Tučně jsou vyznačeni aktuální zaměstnanci MÚA i bývalí pracovníci, kteří zde působili v době, kdy byl realizován daný výstup.

J. Kalousek zprvu řešil vstupem do vládních služeb – stal se redaktorem polouředních *Pražských novin*. Odtud však vedla rychle cesta do Riegrova a Palackého deníku *Národ*, který vycházel v letech 1863 až 1866. Kalouskovy deníkové záznamy v tomto kontextu nabízejí zajímavý pohled do fungování novinových redakcí na počátku obnovené ústavní éry v habsburské monarchii.

Pavel **Fabini**, *Verifikace voleb v počátcích moderního parlamentarismu: Rakouské císařství 1848–1849*, Český časopis historický, 118/2 (2020), s. 297–322.

Studie mapuje spektrum nelegitimních nástrojů využívaných politickými aktéry ve snaze ovlivnit výsledky voleb v počátcích parlamentarismu v Rakouském císařství. Na příkladech Říšského sněmu ve Vídni a Moravského zemského sněmu v Brně je ukázáno, jak se ustavil model parlamentní ochrany čistoty voleb, s jakými problémy se potýkal a jak mohl být využit v povolebním zápase o vliv na směřování státu.

Jana **Fantysová Matějková**, *Guillaume de Machaut na knížecím dvoře: funkce autora*, in: P. Jindra – R. Vondráček (eds.), *Tvůrce jako předmět dějin umění*. Pozice autora po jeho „smrti“. Sborník 6. sjezdu historiků umění, Praha 2020, s. 41–53.

Studie na příkladu básníka a hudebního skladatele Guillaumea de Machaut sleduje problematiku autorství, a to jak z hlediska fenoménů typických pro středověk, kdy dominovala orální performance, objednávka mecenáše a kdy byla umělecká tvorba plně integrována do běžného života, tak s ohledem na zrození subjektivity autora, která se utváří ve vztahu k mecenáši a je důsledkem reflexe vlastní sociální role ve dvorském prostředí.

Martin **Franc**, *An Academy of Sciences in Prague? Purkyně's Akademie and Josef Hlávka's Emperor Franz*

Josef Czech Academy for Sciences, Literature, and Arts, in: J. Arend (ed.), *Science and Empire in Eastern Europe. Imperial Russia and the Habsburg Monarchy in the 19th Century*, Göttingen 2020, s. 23–42. Studie se zabývá dvěma návrhy na vytvoření českojazyčné akademie věd – Jana Evangelisty Purkyně z počátku šedesátých let 19. století a stavitele a mecenáše vědy Josefa Hlávky z osmdesátých let 19. století. Návrh Jana Evangelisty Purkyně byl výrazně propracovanější a modernější a pozdější Československá akademie věd se k jeho odkazu výrazně hlásila. Návrh Josefa Hlávky však mnohem lépe zapadl do dobové atmosféry a měl podstatně větší šanci na okamžitou realizaci, a to i vzhledem k Hlávkově schopnosti novou Akademií věd finančně podporovat.

Martin **Franc**, *Physicians, Technologists, Economists and Politicians: Nutritional Policy and Conflicts in Czech Lands in 1948–70*, *Food and History*, 18/1–2 (2020), s. 27–48.

Príspevek analyzuje výživovou politiku v Československu v letech 1948–1970. Zejména rozbor postavení jednotlivých profesních skupin zainteresovaných na vytváření výživové politiky ukazuje podobnosti odpovídající vývoji v dalších evropských zemích sovětského bloku. Navzdory oficiální rétorice zdůrazňující společnost založenou na vědě, politické elity upřednostňovaly ekonomické faktory a požadavky na výživu založené na tradiční industriální kultuře, z níž většina politických špiček pocházela. Vládnoucí politici navíc nikdy neměli dostatečnou autoritu k prosazení větších změn ve stravovacích návycích širší veřejnosti.

Martin **Franc** – Věra **Dvořáčková** a kol., *Dějiny Československé akademie věd I. (1952–1962)*, Praha 2019. První svazek čtyřdílné kolektivní publikace věnované dějinám Československé akademie věd (ČSAV)

zpracovává první dekádu její existence, kdy v jejím čele stál Zdeněk Nejedlý. Zároveň líčí okolnosti založení této klíčové instituce vědy druhé poloviny 20. století. Publikace zkoumá vývoj celé instituce, stejně jako proměny sboru členů a vedení ČSAV v širokém politickém a společenském kontextu. Reflektuje i vývoj vybraných důležitých vědeckých pracovišť a některých společných pracovišť a zařízení. Velká pozornost je věnována otázce mezinárodních kontaktů, která je pro vědu vždy mimořádně důležitá, a nechybí ani medailony nejvýznamnějších osobností ve vedení tehdejší ČSAV.

Michal **Frankl**, *Citizenship of No Man's Land? Jewish Refugee Relief in Zbąszyń and East-Central Europe, 1938–1939*, *S: I.M.O.N – Shoah: Intervention. Methods, Documentation*, 8/2 (2020), s. 37–49.

Článek se zabývá aktivitou židovských pomocných organizací ve prospěch uprchlíků ve Zbąszyńi (Bentschen) na německo-polské hranici, kde bylo v letech 1938–1939 několik tisíc uprchlíků zadržováno v zemi nikoho. Na příkladu činnosti Jewish Joint Distribution Committee (JDC) zkoumá organizaci pomoci a její vztah k proměňujícímu se charakteru občanství ve středovýchodní Evropě. Testuje hypotézu, zda a nakolik intervence JDC a dalších židovských pomocných organizací vizualizovala a potvrdila vyloučení Židů z občanství. V širším slova smyslu článek

přispívá do diskuse o vztahu mezi národními státy a humanitárními organizacemi.

Michal **Frankl** – I. Koeltzsch – M. Niedhammer, *Umstrittene Gleichberechtigung. Juden in den böhmischen Ländern zwischen 1861 und 1917; Plötzlich Tschechoslowaken, 1917–1938*, in: K. Čapková – H. J. Kieval (eds.), *Zwischen Prag und Nikolsburg. Jüdisches Leben in den böhmischen Ländern*, Göttingen 2020, s. 161–208; 209–264.

Kapitoly jsou součástí nové syntézy židovských dějin v českých zemích, kterou připravil mezinárodní tým historiků. Kapitola „Umstrittene Gleichberechtigung“ zkoumá postavení Židů ve společnosti v době po formálním uzavření emancipace a dramatické změny ukazují na proměnách židovských prostorů, vývoji židovských náboženských obcí či na bohatství kulturních reprezentací. Kapitola „Plötzlich Tschechoslowaken“ pak analyzuje hledání a nalézání místa Židů v rámci nového, národního státu a zdůrazňuje mj. pluralitu židovských komunit a proměny židovské sociální práce. Obě kapitoly také přibližují průřezová témata knihy, mezi něž patří mj. občanství, migrace, antisemitismus, gender či dějiny každodennosti.

H. Gerold – Helena **Kokešová**, *Adolf Lorenz und Tomáš Garrigue Masaryk – eine außergewöhnliche Begegnung*, Wiener Medizinische Wochenschrift, 170/9–10 (2020), s. 238–245.

Adolf Lorenz, zakladatel ortopedie v Rakousku, a první prezident Československé republiky T. G. Masaryk byli ve vzájemném kontaktu. V sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století oba studovali na vídeňské univerzitě: Masaryk, který byl o čtyři roky starší, filozofii a Lorenz medicínu. První setkání se uskutečnilo v pitevně anatomického ústavu. Téměř 40 let po prvním náhodném setkání si Lorenz

vzpomněl na svého bývalého studenta, nyní prezidenta Československé republiky, a kontaktoval ho dopisem. V článku je využita korespondence uložená v MÚA a také novinové články a vzpomínková kniha A. Lorenze, ve kterých popsal svou známost s Masarykem.

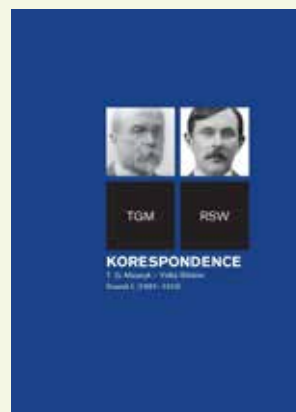
Eva **Hajdinová** – Dagmar **Hájková** – P. Helan – F. Caccamo – J. Jonová (eds.), *Československo a Svatý stolet. IV. Diplomatická korespondence a další dokumenty, 1928–1934. Výběrová edice*, Praha 2020.

Kritická edice přináší dokumenty týkající se československo-vatikánských vztahů v letech 1928–1934, kdy v Praze působil jako apoštolský nuncius Pietro Ciriaci. Po roce 1925, kdy nastalo výrazné zhoršení československo-vatikánských vztahů, významně přispěl k jejich obnovení a uzavření modu vivendi. Publikované dokumenty zachycují obtížná vyjednávání o aplikaci modu vivendi, okolnosti odchodu arcibiskupa Františka Kordače či vnitropolitický konflikt související s Pribinovými oslavami v Nitře v roce 1933. Ten a následná mediální kampaň přispěly k nunciovu odchodu ze země a vyvolaly další vzájemné napětí.

Dagmar **Hájková** – Svatopluk **Herc** – Jitka **Jindřišková** (eds.), *Korespondence T. G. Masaryk – Velká Británie. Svazek I. (1881–1915)*, Praha 2020.

Edice představuje písemnou komunikaci T. G. Masaryka se světem

britského impéria. Zahrnuje nejen korespondenty narozené ve Velké Británii a jejich dominiích, ale i ty, kteří se tam přestěhovali nebo kvůli své profesi strávili dlouhou dobu. Svazek I obsahuje dokumenty z let 1881–1915. Masaryk je autorem 42 dopisů z celkem 193 editovaných dokumentů, psaných převážně anglicky. Vydání osvětluje Masarykovy akademické, žurnalistické a náboženské vazby na anglosaský svět a je také kritickým příspěvkem k poznávání aktivit československého zahraničního odboje a českých krajanů v Anglii během první světové války.

Dagmar **Hájková**, *Remembering Franz Ferdinand and Sarajevo in interwar Czechoslovakia*, in: M. Cornwall (ed.), *Sarajevo 1914. Sparking the First World War*, London 2020, s. 274–291.

Studie se zabývá recepcí atentátu na následníka habsburského trůnu Františka Ferdinanda d'Este českou společností po první světové válce. Vychází z obrazu bigotního germanizátora zodpovědného za válku, který se vytvořil v kruzích československého zahraničního exilu, a zesměšňujícího pohledu notoricky známého pojetí v Haškově románu *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Autorka sleduje několik diskursivních rovin, kdy do analýzy zahrnuje krásnou, odbornou i vzpomínkovou literaturu a jako specifické místo paměti si určila zámek Konopiště. Studie přibližuje interpretační proměnlivost atentátu ve 20. století.

Dagmar **Hájková** – Pavel **Horák** – Vratislav **Doubek** – Pavel **Fabini** – Michal **Frankl** – P. Helan – Jana **Malínská** – Helena **Kokešová** – D. Kováč – Ines **Koeltzsch** – Lucie **Merhautová** – Z. Nešpor – Martin **Jemelka** – Michal **Pehr** – M. Poláček – Jan **Rychlík** – M. Szabó – Josef **Tomeš** – Luboš **Velek** – Viktor **Velek** – Alice **Velková** – Richard **Vašek**, *T.G.M. v kostce*, Praha 2020.

Kniha *T. G. M. v kostce* se přehlednou a čtivou formou zaměřuje na významné aspekty života prvního československého prezidenta T. G. Masaryka a nabízí základní orientaci v tématu. Zabývá se jeho dětstvím, studijními léty, rodinou, akademickými přemi i politickým angažmá. Představuje profilující osobnost české společnosti, aktéra mnoha kauz, jenž získal věhlas i v zahraničí. Masaryk je ukázán jako syn, otec, politik, vědec, profesor i státník, jako muž, který překročil svou dobu veřejným působením i soukromým životem. Každá kapitola je doplněna rubrikou *Jak se žilo*, přibližující atmosféru doby, a medailonem osobnosti.

Jan **Hálek** – Boris **Moskovič**, *Fenomén Maffie. Český (domácí) protirakouský odboj v proměnách 20. století*, Praha 2020.

Monografie se soustřeďuje na otázku konstruování obrazu tzv. Maffie jako ústřední organizace protirakouského odboje a na jeho další vývoj a proměny v desetiletích následujících po první světové

válce. Jedná se o téma takřka zcela opomíjené dosavadním historiografickým badáním. Tematický a chronologický záběr monografie, jenž se koncentruje na období let 1918–1992/1993, umožňuje zachytit proměny paměti české protirakouské rezistence, stejně jako analyzovat konkrétní změny ve vnímání klíčových událostí let 1914–1918. Jednou z příloh monografie je stručný biografický slovník členů Maffie.

Milan **Hanyš**, *Reflexe antisemitismu v meziválečných prózách Egona Hostovského*, Česká literatura, 68/5 (2020), s. 535–550. Studie rozebírá obrazy antisemitismu v meziválečných prózách *Ghetto v nich* (1928), *Případ profesora Körnera* (1932) a *Dům bez pána* (1937). Je zacílena na Hostovského reprezentaci antisemitismu na různých úrovních (sociální, kulturní, psychologické), která je v dílech přítomná v různé míře explicitnosti. Obecně v těchto prózách platí, že Hostovského postavy pocítují a rozpoznávají svou židovskou identitu ve zkušenosti vyloučení a ve chvílích zakoušení nenávisi. Rasové stereotypy a antisemitské předsudky prostupují mysl jak Nežidů, tak Židů a mají zcela zásadní význam pro utváření rozporuplné identity a sebeporozumění Hostovského postav.

P. Helan (ed.), *Československo a Svatý stolec. II/3. Kongregace pro*

mimořádné církevní záležitosti (1929–1931), Praha 2020.

Edice přináší relativně nedávno zpřístupněné dokumenty z fondů Historického archivu Státního sekretariátu Svatého stolce. Předkládá kompletní soubor materiálů z jednání Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti týkající se Československa v letech 1929–1931. Jedná se o dobu, kdy byl v Praze apoštolským nunciem Pietro Ciriaci, jenž významně přispěl k obnovení narušených československo-vatikánských vztahů. Pub-

likované texty přibližují okolnosti odstoupení pražského arcibiskupa Františka Kordače či složitá jednání o realizaci dohod stanovených smlouvou modus vivendi.

P. Helan – Eva **Hajdinová** (eds.), *Československo a Svatý stolec. V. Éra nuncia Pietra Ciriaciho*, Praha 2020. Monografie analyzuje hlavní tendence ve vztazích mezi Svatým stolicem a Československem na počátku druhého desetiletí existence

Československé republiky, kdy post apoštolského nuncia v Praze v letech 1928–1933, respektive 1934, zastával Pietro Ciriaci. Vychází z výsledků tříletého výzkumu ve vatikánských, českých a slovenských archivech a bezprostředně ji doplňují dvě současně vydané knižní edice dokumentů.

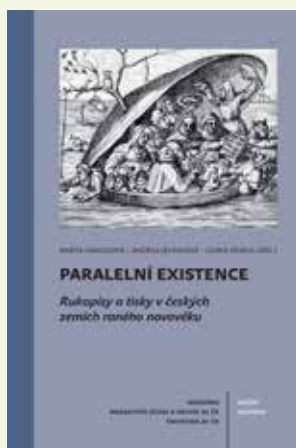
Svatopluk **Herc**, *Welfare kapitalismus: koncepty a motivace podnikatelů při řešení sociální otázky, 1900–1930*, Historická sociologie, 12/1 (2020), s. 87–106. V 19. století se objevila sociální otázka. Existovaly tři základní způsoby, jak ji řešit. Postavení dělnictva mohl zlepšit jednak stát, jednak dělnické hnutí a odbory. Třetím možným aktérem bylo samo podnikatelstvo. Princip, kdy na sebe vzalo závazek pečovat o sociální zabezpečení svých dělníků, je označován – a to zejména v americké literatuře – jako welfare kapitalismus. Welfare kapitalismus byl rozšířen především ve Spojených státech amerických. Jeho zlatá éra spadala do období 1900–1930. Studie představuje definici tohoto pojmu a analyzuje otázku motivů a motivací, jež stály za tím, že američtí podnikatelé začali sociálně pečovat o své zaměstnance.

Pavel **Horák** – Martin **Jemelka** – Dagmar **Hájková** – Helena **Kokešová** – Vratislav **Doubek** – Johannes **Gleixner** – Tomáš **Gecko**, *TGM na síti. Vědec, novinář, politik a první prezident Československa prostřednictvím networkingu*, Praha 2020. Kritický katalog představuje výstavu „TGM na síti“, která se konala v Praze v roce 2020. Katalog obsahuje kritické studie, které nastiňují způsoby Masarykovy komunikace. Výstava přibližovala Tomáše G. Masaryka ve specifických komunikačních fenoménech, jakými jsou práce s informacemi, nastolování agendy, konspirační teorie, manipulace veřejným míněním, lobbying, propaganda nebo komunikace

prezidenta republiky či způsob porozumění se v rodině.

Pavel **Horák**, *Veřejná shromáždění a státní moc (První máje v českých zemích 1918–1938)*, Český časopis historický, 118/2 (2020), s. 388–415. Příspěvek se zabývá přístupem státní moci k veřejným shromážděním v meziválečném Československu. Klade si otázku, co považovaly státně-politické autority za hranici veřejného pořádku, kterou nebylo možno na politických manifestacích překročit. Soustředí se také na otázku, kdo ve struktuře politické správy přístup k veřejným shromážděním určoval. Problematika je sledována v rámci manifestační kultury Prvních májů.

Marta **Hradilová** – A. Jelínková – L. Veselá (eds.), *Paralelní existence. Rukopisy a tisky v českých zemích raného novověku*, Praha 2020.

Monografie se zabývá problematikou přechodu z výhradně rukopisné formy knihy ke knize tištěné a otázkami paralelní existence těchto dvou médií v počátečním období knihtisku v českých zemích. Stěžejními tématy jsou podoby a funkce rukopisné knihy po nástupu knihtisku, vývoj literárních textů a žánrů jako masového komunikačního prostředku, proměny výtvarné složky knih a také změny strategie jednotlivých aktérů podléjících se na vzniku, distribuci i recepci tohoto média. Zvláštní pozornost je

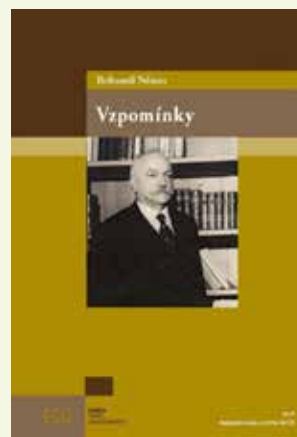
věnována vztahu ke knize v nábožensky minoritních, ale po kulturní stránce výrazně profilovaných skupinách obyvatel českých zemí (Židé, Jednota bratrská).

Martina **Hrdinová**, *Hodvábne a papírové mortuária zo zbierky Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici – možnosti a limity výskumu*, in: J. Roháček (ed.), *Epigraphica & Sepulcralia 9. Fórum epigrafických a sepulkralních studií*, Praha 2020, s. 207–237.

Příspěvek se zaměřuje na rozbor rozsáhlé sbírky pohřebních štítů malovaných na textilním či papírovém podkladu, jež pochází ze Středoslovenského muzea v Banské Bystrici (celkem 203 kusů z rozmezí let 1700–1933). Porovnává ji přitom s ostatními sbírkami ze Slovenska, Maďarska, Rakouska a Čech. Příslušná analýza umožňuje hlouběji pochopit dobové zvyky a vývojové tendence spjaté s pohřební kulturou, a to od pompézního a smrti fascinovaného baroka až po „střízlivé“ a umírněné období na počátku 20. století.

J. Janko – V. Podaný – Hana **Barvíková** – Boris **Moskovič** (eds.), *Bohumil Němec: Vzpomínky*, Praha 2020.

Svazek obsahuje výběr z pamětí jednoho z předních duchů našeho národa ve 20. století, Bohumila Němce. Proslul jak ve vědecké obci svým objevem mechanismu vnímání zemské tíže rostlinami, tak

svou až opovážlivou kandidaturou na prezidenta Československé republiky v roce 1935. Jeho zásluhy o českou vědu jsou neopomenutelné: vysokoškolský profesor, reprezentant naší vědy (nejen biologie) v mezinárodním měřítku, pečlivý správce vědeckých institucí, vášnivý obhájce svobody výzkumu i výuky, bojovník proti iracionalismu všech podob a vyznání.

Martin Jemelka – Jakub Štofanič, *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů. Náboženský život průmyslového dělnictva v českých zemích (1918–1938)*, Praha 2020.

Publikace mapuje vývoj a proměny náboženského života průmyslového dělnictva v meziválečných českých zemích na příkladu čtyř průmyslových měst různé dominantní výrobní orientace – Jablonce nad Nisou, Kladna, Ostravy a Zlína. Autoři usilují o objasnění role tradičních i nových náboženských aktérů ve specifickém průmyslovém prostředí i o analýzu různorodých podob dělnické religiozity. Stranou jejich zájmu nezůstává ani formulování sociálního programu náboženskými společnostmi a komunitami a jejich hledání odpovědí na otázky o ideálním společenském uspořádání.

Martin Jemelka – P. Valenta – J. Š. Cieslar – M. Dolejský – J. Ratajová – M. Sekyrková – L. Vašková – Svatopluk Herc – Tomáš Gecko – Kristýna Kaucká, *Volby v Praze. Z dějin*

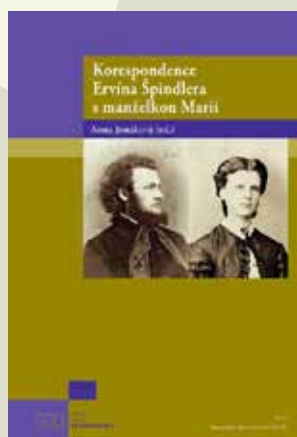
pražské volební kultury (1848–1945), Praha 2020.

Publikace se zaměřuje na dva tematické okruhy – meziválečné komunální volby a jejich aktéry ve vybraných pražských obcích (Holešovice-Bubny, Karlín, pražská předměstí) a na pražská volební klání mimo zdi magistrátu a radnic místních částí, často s dopadem dalece překračujícím hranice hlavního města Prahy.

Jitka Jindřišková, *Román „Umdlenné duše“ a problém moderního člověka. Korespondence T. G. Masaryka a Arneho Garborga*, Práce z dějin Akademie věd, 12/2 (2020), s. 17–48.

Studie se zaměřuje na krátkou korespondenční výměnu T. G. Masaryka a norského spisovatele Arneho Garborga ohledně románu *Umdlenné duše* v kontextu recepce Garborgovy tvorby v českých zemích na sklonku 19. století. *Umdlenné duše* představují pozoruhodný a ve své době českou literární kritikou hojně reflektovaný příspěvek literární dekadence. Masaryk v románu spatřoval jedinečné literární vystižení svých úvah o krizi moderního člověka a jeho vztahu k náboženství. Rozhodl se proto jednak napsat analýzu hlavního protagonisty románu Gabriela Grama, jednak Garborga písemně kontaktovat. Studie se věnuje obsahu krátké korespondenční výměny.

Anna Jonáková (eds.), *Korespondence Ervína Špindlera s manželkou Marií*, Praha 2020.

Publikace nastiňuje veřejné působení novináře, básníka, spisovatele, mladočeského politika a roudnického starosty Ervína Špindlera. Soubor 140 dopisů, které adresoval v letech 1867–1899 své manželce Marii, tvoří zajímavý pramen k poznání soukromé a veřejné sféry české měšťanské rodiny v Rakousko-Uhersku. I přesto, že se odpovědi Marie nedochovaly a informace o jejím životě tak získáváme nepřímou, odhaluje předkládaná korespondence mnoho z jejich vztahu i rodinného života. Přibližuje také kulturní a národnostní aktivity obou manželů, mapuje způsob komunikace, navazování kontaktů a utváření nezbytných společenských vazeb.

Adéla Jůnová Macková, *Alois Musil and the Oriental studies fellowships in the 1920s*, Annals of the Náprstek Museum, 41/2 (2020), s. 3–15.

Článek je zaměřen na počátky orientalistiky v době první republiky, kdy dochází k rozvoji orientalistických seminářů na filozofické fakultě v Praze a vzniká Orientální ústav jako platforma pro orientalistiku českou i německou, univerzitní i soukromou. Věnuje se úloze orientalisty Aloise Musila, který svými rozsáhlými sociálními kontakty na ministerstvech významně přispěl k vybudování finančního kapitálu pro Orientální ústav a pro nastupující generaci orientalistů, která získala možnost vycestovat do zahraničí a následně se uplatnit na vědeckých pozicích.

Adéla Jůnová Macková – L. Jůn, *S diplomatem v Orientu. Miroslav Schubert: Pět let u páviho trůnu (1927–1932)*, Praha 2020.

Monografie přibližuje osudy prvního československého vyslance v Persii (Íránu) Miroslava Schuberta (a navazuje tak na dřívější monografii o prvním československém vyslanci v Egyptě Cyrilu Duškovi). Těžištěm knihy jsou vzpomínky M. Schuberta „Pět let u Pávího trůnu“

na jeho působení v Persii, a to jak na jeho práci hospodářskou a politickou, tak na každodennost, která je jedinečným příkladem života evropské kolonie v orientální zemi. Edici doprovází úvodní studie a rozsáhlý obrazový doprovod, který ilustruje nejen perskou misi M. Schuberta, ale i další diplomatické pobyty (Brazílie, Německo), rodinný život i život v americkém exilu po 2. světové válce.

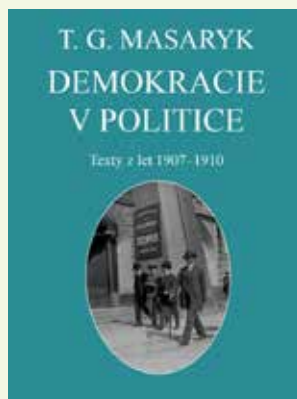
Kristýna **Kaucká**, *Osudy velkostatkářských archivů a historických kolekcí při první pozemkové reformě (1918–1938)*, *Paginae historiae*, 28/1 (2020), s. 94–104.

Cílem příspěvku je postihnout utváření péče o cenné historické fondy v kontextu první československé pozemkové reformy. Vybrán byl příklad velkostatku Křivoklát (písemnosti z rodinných sbírek rodu Fürstenberg) a velkostatku Mikulov (knižní sbírky Dietrichsteinů). Komplexní pochopení spletitosti historického a institucionálního vývoje velkostatkářských archivů otevírá nové badatelské otázky i interpretační východiska, jelikož řada cenných materiálů deponovaných ve velkostatkářských archivech mohla být ztracena, vědomě zatajena, anebo dokonce obojí.

Kristýna **Kaucká**, *Říšský Němec s minulostí málo populární: Fürstenberg v jednání s Československou republikou (1918–1938)*, in: R. Mayeřová – J. Krško (eds.), *Křivoklátsko*

mezi dvěma světy – od šlechtictví ke státu, *Rakovník* 2020, s. 93–101. Předkládaná studie se soustředí na strategie, jež po vzniku Československa vyvinul v rámci „první“ pozemkové reformy rod Fürstenbergů, a to v čele s jedním ze svých nejvýraznějších příslušníků – Maxmiliánem Egonem II. Fürstenbergem. Pozornost se věnuje i postojům klíčových institucionálních reprezentantů nového státu (Kancelář prezidenta republiky, Ministerstvo financí ČSR, Státní pozemkový úřad). Vyvažováním zájmů všech zúčastněných aktérů nakonec došlo k převodu velkostatku Křivoklát do majetku státu. Případová studie analyzuje důvody a průběh tohoto přechodu od šlechtického ke státnímu vlastnictví.

V. Kessler – M. L. Neudorflová (eds.), *Demokracie v politice. Texty z let 1907–1910*, Praha 2020.

Předkládaný svazek přináší texty T. G. Masaryka z let 1907–1910, ať už články, rozhovory, polemiky, brožury, tištěné projevy, recenze, společná prohlášení, či přednášky z tohoto období. Masarykova publikační činnost té doby byla zásadně ovlivněna jeho dvojí politickou kandidaturou a několika aférami, do kterých více či méně aktivně zasahoval. Jde především o tzv. Wahrmondovu aféru z roku 1908. Masaryk se v ní ujal intelektuální obhajoby suspendovaného profesora církevního práva. Mezinárodního ohlasu pak dosáhlo jeho angažmá v tzv. záhřebském a Friedjungově procesu.

Martin **Klečacký**, *A Municipality Against the State. Power Relations between State and Local Self-government Representatives, based on the Example of Bohemia at the Turn of the Nineteenth Century*, *Acta Poloniae Historica*, 121/0 (2020), s. 121–141.

Studie na příkladu města Mnichovo Hradiště zkoumá vztah mezi obecní samosprávou a státními úřady na přelomu 19. a 20. století. Ukazuje silné provázání jednotlivých obcí a okresní samosprávy a sílu koordinovaného opozičního vystoupení volených samosprávných činitelů. Na druhé straně si všímá i složitosti postavení zdánlivě mocného státního úředníka – okresního hejtmána či okresního soudce, který byl odkázán na podporu a spolupráci místních elit.

Martin **Klečacký**, *Im Dienste des neuen Staates? Beamtenkarriere im Prozess des Aufbaus der tschechoslowakischen Staatsverwaltung 1918–1920*, in: P. Becker – T. Garsdenauer – V. Helfert – K. Megner – G. Steiner – T. Stockinger (eds.), *Hofratsdämmerung? Verwaltung und ihr Personal in den Nachfolgestaaten der Habsburgermonarchie 1918 bis 1920*, Wien 2020, s. 137–153.

První část studie se věnuje přechodu rakouské politické správy do služeb československého státu, přičemž se soustřeďuje na to, jakými proměnami procházely v českých zemích kariéry jednotlivých vedoucích úředníků na lokální úrovni. Zkoumá faktory, které mohly jejich služební postup akcelarovat, či naopak zcela zastavit. Pozornost je věnována i poměrům na Slovensku a problémům spojeným s tamní výstavbou československé správní struktury. V druhé části je vylíčen vznik nových ústředních úřadů, přičemž hlavní důraz je kladen na jejich personální obsazení a kariéry spojené se službou v některém z československých ministerstev.

Martin **Klečacký** – J. Kahuda – P. Koblasa – P. Lutovská, *Slovník představitelů politické správy v Čechách v letech 1849–1918*, Praha 2020.

Biografický slovník představitelů politické správy v Čechách v letech 1849–1918 obsahuje biografická hesla všech rozhodujících činitelů této základní složky státní správy působících u politických úřadů I. a II. instance v Českém království (okresní hejtmáni, vedoucí jednotlivých oddělení na českém místodržitelství ad.). Slovník může sloužit jako praktická pomůcka pro všechny, kteří se zabývají dějinami správy či při své práci narazí na úřední rozhodnutí učiněná úřady a úředníky politické správy. Vzhledem k údajům o socioprofesioním postavení úřednických rodin může sloužit i jako pramen pro analýzu sociální mobility středních a vyšších středních vrstev, stejně jako pomůcka pro genealogická badání či výzkum v oblasti nobilitací.

Martin **Klement** – R. Mauserová, *Image města Doksy v první polovině 20. století*, Národopisná revue, 30/2 (2020), s. 99–111.

Severočeské město Doksy se společně se svou osadou Staré Splavy a přilehlým Velkým rybníkem – dnes Máchovým jezerem – přeměňovaly na přelomu 19. a 20. století ve významnou turistickou oblast. Aby do města přijelo co nejvíce návštěvníků, byly ve velkém nákladu produkovány propagační

materiály, jejichž autoři pomocí textů a obrázků konstruovali velmi přitažlivý image města Doksy. V této studii je analýzou inzerátů, průvodců, prospektů a pohlednic rozlišeno několik konstantních motivů, z nichž dokský image sestával od počátku 20. století až do čtyřicátých let.

Martin **Klement**, *Sokol-Vereine der ausgewanderten Tschechen in Amerika – Vereine „guter Tschechen“ oder „guter Amerikaner“?*, in: M. Krüger – A. Hoffmann (eds.), *Sportgeschichte in Deutschland. Herausforderungen und internationale Perspektiven*, Wiesbaden 2020, s. 3–33.

Interdisciplinárně pojatá studie analyzuje nejdůležitější tendence v diskurzu týkajícím se identity sokolů, kteří emigrovali do USA nebo se v USA již narodili. Výzkum je založen na rozboru tiskovin, jež byly publikovány v souvislosti s několika klíčovými událostmi v dějinách amerického Sokola od osmdesátých let 19. století až do poloviny 20. století. K těmto událostem se řadí příjezd cvičitele Karla Štulíka do Ameriky roku 1886, cesta delegátů České obce sokolské po Americe roku 1909, vznik Americké obce sokolské roku 1917, účast amerických sokolů na všesokolském sletu v Praze roku 1932 a slet Americké obce sokolské v Chicagu roku 1947.

Markéta **Králová**, *Music of Festive Days in 18th Century Český Krumlov. Depiction of Festivities in an 18th Century Monastic Chronicle*, *Theatrum historiae*, 26/2 (2020), s. 137–156.

Článek zachycuje slavnosti ve městě Český Krumlov, jak je mezi lety 1726–1750 v klášterní pamětní knize zachytil představený místního minoritského konventu Hyacinth Sperl. Jednalo se především o události spojené s patronátní rodinou Schwarzenbergů, na jejichž zdejší sídlo byli minorité pravidelně zvaní. Minorité se také účastnili

slavností městských spojených jak s krumlovskými jezuity, tak s farním kostelem svatého Víta a přilehlou prelaturou. Speciální pozornost je přitom věnována provozované hudbě, která tvořila nepostradatelnou součást tehdejších slavností.

Rudolf **Kučera** – H. Leidinger, *Challenges for Science, Threats to the Nation. Austrian and Czech War Neurotics as Examples of a Transnational History of Trauma (1914–1938)*, *Zeitgeschichte*, 47/1 (2020), s. 15–32.

Studie se zabývá rakouským a československým vědeckým zpracováním mentálních poruch vzniklých u veteránů první světové války v důsledku traumatizujících frontových zkušeností i jejich nazírání ze strany širší, neodborné veřejnosti. Ukazuje, že navzdory odlišné pozici Československa a Rakouska v rámci meziválečného politického uspořádání střední Evropy v této oblasti převažovaly spíše podobnosti – veteráni trpící mentálními poruchami byli vytlačeni na okraj systémů lékařské i sociální péče a často stigmatizováni jako jedna z překážek v cestě za úspěšnou poválečnou obnovou.

Miroslava **Květová** – Marie **Tošnerová**, *Morové epidemie v českých raně novověkých městech optikou narativních pramenů*, *Opera historica*, 21/2 (2020), s. 153–169.

Studie sleduje reflexi morových epidemií v českých narativních pramenech městské provenience z období raného novověku. Zabývá se především otázkou, jak byl mor vnímán v městské společnosti a jak podrobně je dobová atmosféra zachycena v pramenech. Pozornost je také věnována zmínce o opatřeních proti šíření nákazy, o péči o nakažené, o způsobech zavlečení moru do města, údajům o počtu obětí, které však byly většinou kronikářů značně nadsazeny, i přístupu autorů k tragickým událostem v rodině.

Jana **Malínská** – Marie **Bahenská**, *Vzděláním k politice aneb Cesta žen k občanským a politickým právům*, in: J. Benko – G. Dudeková Kováčová (eds.), „S lidem a pro lid“. Cesty k demokracii na Slovensku za monarchie a prvej republiky, Bratislava 2020, s. 235–276.

Úsilí žen v českých zemích o získání volebního práva má počátky v poslední třetině 19. století a bylo završeno 29. února 1920 přijetím československé ústavy. Kapitola charakterizuje průběh tohoto procesu a způsob, jakým se ženy politické rovnoprávnosti domáhaly. Připomíná tradice, ale také nové priority a osobnosti ženského hnutí, jeho názorovou diferenciaci a dokládá význam vzdělání v boji za politická práva žen.

Soňa **Martinovská**, *Přátelství, které přispělo ke vzniku Československa. Edice korespondence Charlese R. Cranea a T. G. Masaryka*, Práce z dějin Akademie věd, 12/2 (2020), s. 64–102.

Článek se skládá z edice dopisů a telegramů z let 1901 až 1933 a úvodní pasáže zaměřující se na osobnost Charlese R. Cranea a jeho vazby k T. G. Masarykovi. Korespondence ilustruje proměnu vzájemných vztahů obou mužů a zároveň ukazuje, jak jejich dlouhodobě budované přátelství přispělo k úspěchu zahraniční odbojové činnosti T. G. Masaryka za první světové války.

Lucie **Merhautová**, „*Er war ein Dichter, den wir sehr geliebt...*“ *Otokar Fischer und Hugo von Hofmannsthal vor dem Ersten Weltkrieg*, in: V. Petrbok – A. Stašková – Š. Zbytovský (eds.), Otokar Fischer (1883–1938). Ein Prager Intellektueller zwischen Dichtung und Wissenschaft, Wien 2020, s. 427–464.

Studie se věnuje ambivalentní recepci vídeňské literární moderny přelomu 19. a 20. století v české literatuře. Všímá si především důvodů nejasného přijetí tvorby Huga von Hofmannsthal. Zvýrazněna

je přítomnost role kritika a germanisty Otokara Fischera, který vídeňskému básníkovi jednak věnoval několik textů, v nichž si povšiml možné inspirace soudobou psychoanalýzou, jednak se stal překladatelem jeho lyrických dramát, především díla Člověk a smrt (*Der Thor und der Tod*).

Lucie **Merhautová**, *Wer sind „Prager Dichter“? Nationale und interkulturelle Bestimmungen der literarischen Moderne in Beziehung zu Prag im Fin de siècle*, Études Germaniques, 75/1 (2020), s. 89–106.

Studie chápe pojem Pražská moderna jako perspektivu výzkumu interkulturních vztahů na vícejazyčném poli moderní literatury období fin de siècle. V první části se zaměřuje na lokální prostředí Prahy a postoje kritika a redaktora časopisu *Moderní revue* (1894–1925) Arnošta Procházky k česko-německé literární interakci. Druhá část příspěvku se soustřeďuje na publikace německojazyčných představitelů skupiny Jung-Prag v německé revue *Die Gesellschaft* v rámci debaty o tzv. Heimatkunst. Ačkoliv tato debata měla obecně konzervativní ráz, otevřela možnost literárně vystoupit začínajícím autorům z Prahy jako určitého periferního regionu německé literatury (Oskaru Wienerovi, Paulu Leppinovi).

T. Nováková – M. Devátá – A. Kostlán (eds.), *Mezi Čechy a Němci, mezi vědou a životem. K počtům historičky Aleny Míškové*, Praha 2020.

Kniha je věnována historičce Aleně Míškové (1957–2015) a její těžiště tvoří příspěvky k česko-německým a česko-rakouským vztahům v 19. a 20. století – tedy v období habsburské monarchie, první a druhé československé republiky, protektorátu Čechy a Morava i v době poválečného vývoje po roce 1945. Toto téma je přiblíženo z různých perspektiv politických, hospodářských a kulturních dějin se zvláštním zřetelem k dějinám vědy a vzdělanosti.

Lenka **Panušková**, *Funkce autora ve středověku. Příklad ikonografie rukopisů Guillaumea de Machaut*, in: P. Jindra – R. Vondráček (eds.), Tvůrce jako předmět dějin umění. Pozice autora po jeho „smrti“. Sborník 6. sjezdu historiků umění, Praha 2020, s. 54–67.

Studie se zabývá zobrazením básníka a autora Guillaumea de Machaut v rukopisech s jeho dílem. Iluminace zobrazující Machauta jako autora lze rozdělit do tří skupin (básník-písař, univerzitní ikonografie, inspirovaný básník), z nichž každá zdůrazňuje jiný aspekt psaní a prezentace básnické tvorby. Zdá se nicméně, že – navzdory pokusům některých badatelů o identifikaci přímého Machautova vlivu na iluminace – pracovali jednotliví iluminátoři se současnou ikonografií a konceptem autora a podle toho také používali schémata, jaká byla v jejich iluminátorských dílnách obvyklá.

Tomáš W. **Pavlíček**, *Rozhovor s prof. Jaroslavem Kurzweilem*, Pokroky matematiky, fyziky & astronomie, 65/2 (2020), s. 90–117.

Studie se zabývá vědeckou kariérou světově známého českého matematika Jaroslava Kurzweila (nar. 1926) a jeho rodinným zázemím (jeho otec byl československým legionářem), vzděláním (studium přerušené druhou světovou válkou) a stáží v Polsku (roku 1953 v Poznani, spolupráce s Władysławem Orliczem,

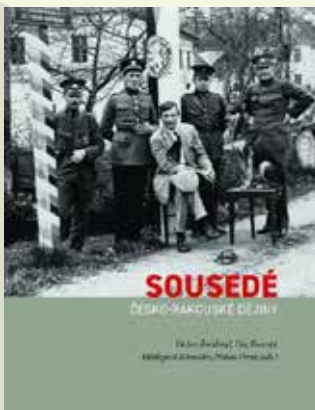
členem Lvovské matematické školy). Rozhovor dokládá, že v historii vědy je nutné rozlišovat mezi strategiemi a sociální komunikací vědců. Téma je zpracováno z perspektivy transnacionálních dějin a formování českých a polských vědeckých sítí.

Václav Šmidrkal, *The Defeated in Victorious State: Veterans of the Austro-Hungarian Army in the Bohemian Lands and Their (Re)mobilization in the 1930s*, *Zeitgeschichte*, 47/1 (2020), s. 81–105.

Studie se zabývá otázkou, do jaké míry přispěly ve třicátých letech v Československu válečné přípravy k remobilizaci do té doby přehlížených veteránů z habsburské armády. Nejdříve klasifikuje spolky, které se na československé veteránské scéně ustavily ve dvacátých letech. Poté sleduje veteránské snahy o organizační sjednocování a o větší uznání ze strany státu a společnosti. Nakonec se věnuje dopadům transnacionální fašistické interpretace veterána na Československo v pozdních třicátých letech.

Václav Šmidrkal – O. Konrád – H. Schmoller – N. Perzi (eds.), *Sousedé. Česko-rakouské dějiny*, Praha 2020.

Předkládaná publikace přináší průřezové zamyšlení nad historií česko-rakouského soužití, odcizení či odcizování se, nezájmu a v neposlední řadě i konfliktů uplynulých dvou století. Dvacet sedm historiček a historiků z obou zemí

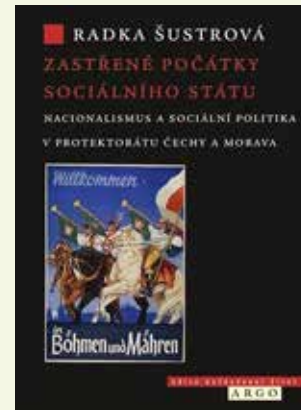
zkoumá ve dvanácti přehledových kapitolách, co Čechy a Rakušany spojovalo i co je dělilo. Netvoří přitom dva souběžné příběhy národních dějin, ale ukazují, jakým způsobem se určité fenomény zapsaly do dané společnosti.

Jakub Štofanič, *Masarykov kult na Slovensku? Vznik Československa a formovanie republikánskeho naratívu vo verejnom priestore*, *Kultúrne dejiny*, 11/supplementum (2020), s. 280–293.

Článek sa venuje rezonancii osobnosti prvého československého prezidenta T. G. Masaryka na Slovensku. Zameriava sa na vytváranie jeho obrazu prostredníctvom osláv narodenín, oficiálnych prezidentských návštev, letných pobytov na Slovensku a jeho monumentalizácie vo verejnom priestore v podobe pomníkov a búst. Pozornosť sa venuje aj vytváraniu historickej pamäte spojenej s Masarykom a jej transformácie v slovenskom verejnom priestore.

Jakub Štofanič, *Paternalisme industriel – jedna z odpovedí na sociálnu otázku*, *Historická sociologie*, 12/1 (2020), s. 121–130. Článek venuje pozornosť priemyselnému paternalizmu ako jednému z modelov vzťahov medzi zamestnávateľmi a robotníkmi, ktorý sa objavil v 19. storočí. Zameriava sa najmä na francúzske prostredie, v ktorom priemyselný paternalizmus silne rezonoval a kde nájdeme mnoho jeho dôležitých aktérov. Štúdia poukazuje na jeho predchodcov a inšpirácie v koncepcii „patronage“ Frédérica Le Playa, ako aj na interakcie medzi štátom, podnikateľstvom a robotníctvom. Text predstavuje hlavné charakteristiky tohto manažérskeho prístupu v historickom kontexte konca 19. a prvej polovice 20. storočia s meniacou sa povahou francúzskeho priemyslu a masívnym prisťahovalectvom pracovných síl.

Radka Šustrová, *Zastřené počátky sociálního státu. Nacionalismus a sociální politika v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2020.

Autorka ve své původně disertační práci řeší otázky sociálního zabezpečení v období Protektorátu Čechy a Morava. V analytických kapitolách zkoumá, jak Heydrichova politika „cukru a biče“ ovlivňovala distribuci důchodů a přídavek, jakým způsobem zasáhla dostupnost sociální a zdravotní péče, resp. fungování sociálního pojištění obyvatelstva v okupovaném prostoru Čech a Moravy. Na pozadí vzestupu českého a německého nacionalismu a formování se nové české státní ideologie ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století se rovněž zabývá systémem, institucemi a nástroji, které vytvářely sociálně ochranný rámec péče o české a německé obyvatelstvo v protektorátu. Na příkladech politiky práce, zdraví a rodiny definuje dva základní znaky státního sociálního systému v protektorátu: princip rasismu a princip segregace péče podle národní příslušnosti.

E. Těšínská – Adéla Júnová Macková, *Korespondence Jindřicha Bačkovského a Vladimíra Vanda z let 1946–1948 jako historický pramen k organizaci fyzikálního výzkumu v poválečném Československu*, *Práce z dějin Akademie věd*, 12/2 (2020), s. 103–179.

V kontextu s organizací fyzikálního výzkumu v poválečném Česko-

slovensku příspěvek zpřístupňuje a komentuje zlomek korespondence z let 1946–1948 dvou československých fyziků, vrstevníků a před druhou světovou válkou spolupracovníků ve Fyzikálním výzkumu Škodových závodů v Praze, Jindřicha Bačkovského (1912–2000) a ve Velké Británii působícího Vladimíra Vanda (1911–1968).

Josef **Tomeš** (ed.), *Karel Löbl: Co ještě dodat... Vzpomínky a úvahy*, Praha 2020.

Kniha obsahuje šest různě zaměřených vzpomínkových kapitol, ve kterých se autor např. vyrovnává s tragickou smrtí někdejšího předsedy Československé strany socialistické a ministra výstavby a techniky E. Šlechty a jeho manželky, odhaluje dosud skrytou historii pilotního čísla „obnovené“ *Přítomnosti*, které připravili nacističtí přísluhovači pod taktovkou K. H. Franka a které měl Peroutka, přivezený z koncentračního tábora, posvětit svým „šéfredaktorstvím“, či podává svědectví o svém údělu v padesátých letech a zevrubně dokumentuje historii svého osobního zápasu se Státní bezpečností, přičemž analyzuje formy nátlaku, jež ho měly donutit ke spolupráci, i svou obrannou taktiku.

Josef **Tomeš** – Richard **Vašek**, *Svědectví (nejen) z Londýna. K válečnému exilu Josefa Davida*, Historie – Otázky – Problémy, 12/1 (2020), s. 133–144.

Článek přináší stručný politický životopis českého novináře a národněsocialistického politika Josefa (Jóži) Davida, známé postavy československého zahraničního odboje v letech první i druhé světové války a jednoho z představitelů československé exilové komunity ve Velké Británii v letech 1942–1945. Článek zároveň přibližuje jeho paměti, respektive tu část, která popisuje události z let 1938–1948 a která je v současné době připravována k vydání.

Marie **Tošnerová** – Miroslava **Květová**, *Paměť měst. Narativní prameny k dějinám Prahy, Českých Budějovic a Litoměřic do roku 1800*, Praha 2020.

Kniha shrnuje historiografické narativní prameny k dějinám tří významných českých měst – Prahy, Českých Budějovic a Litoměřic, vzniklé před rokem 1800. Poznámky vycházejí z dlouholetého pramenného výzkumu rukopisů a starých tisků, jejichž analýza umožnila představit v této publikaci obecný vývoj městské historiografie raného novověku v Čechách a ilustrovat její genezi a proměny na konkrétních aglomeracích.

Luboš **Velek**, *Finis Austriae? Nachdenken der Tschechen über die Gestalt der Habsburgermonarchie im 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts*, Donauraum, 60/3 (2020), s. 41–58.

Článek se zabývá vývojem střeoevropských horizontů české politiky 19. a počátku 20. století. Ukazuje proměnlivý vztah Čechů k habsburské monarchii, který se čím dál více stával ryze účelovou a nacionálně egoistickou volbou. Původní zájem o přímou participaci při realizaci ideálu střeoevropské federace rovnoprávných národů (1848) se od šedesátých let redukoval především na úsilí o obnovení historického českého státu, kdy profit a zájmy říše ztrácely na významu. Tomu odpovídal i nezájem českých politiků o problémy a potřeby mocnářství jako celku.

Viktor **Velek**, *Po stopách českovídeňských evangelíků augsburského a helvétského vyznání v „dlouhém 19. století“*, in: P. Čáp (ed.), *Exulanti, vyhnanci a uprchlíci*, Praha 2020, s. 106–113.

Studie nabízí přehled o dějinách dílčí části tzv. České Vídně, tj. české menšiny ve Vídni. Její evangelické části věnovala historiografie menší pozornost než té katolické. Studie přináší v chronologickém pořadí informace o vývoji spolkového života, o koexistenci českovídeňských evangelíků v rámci evangelické církve v Rakousku, mapuje snahy o zřízení spolkového domu a též dění v oblasti vydavatelské činnosti, kulturního života, vzdělávání apod.

Ondřej **Vodička**, *Dy kunst gelopt vor ritter und knechten. Analýza, edice a překlad tzv. kodexu Wallerstein, části A a B (UB Augsburg, Cod. I.6.4° 2, fol. 1r–74v)*, Praha 2020.

Militaria, duely a ozbrojené konflikty neodmyslitelně patří k ikonickým prvkům představ o vývoji středověké Evropy. Prolnutí vzkvétajících (sou) bojových nauk a rozvoje knižní kultury v pozdním středověku dalo vzniknout specifickému žánru literatury – souborovým příručkám, v německém prostředí zvaným *Fechtbücher*. Předkládaná publikace je prvním českojazyčným vědeckým zpřístupněním tohoto druhu rukopisu a zároveň i pokusem o jeho zasazení do dobového kulturního kontextu. Takzvaný *kodex Wallerstein*, známý rovněž jako *von Baumans Fechtbuch*, představuje unikátní německou (bavorskou) duelovou příručku ze sedmdesátých let 15. století.

Časopisy a ediční řady

Práce z dějin Akademie věd 1/2020

V prvním čísle nového ročníku byl vedle tradiční úvodní trojice studií (Luboš STUDENÝ: „byly deformovány jak kádrově, tak z hlediska vědecké nezávislosti“. Příspěvek k dějinám transformace Akademie věd; Tomáš MASAŘ: Josef Julius Mikkola jako hlavní postava slavistických studií ve Finsku v první polovině 20. století a jeho vztah k českým zemím; Daniela KOLENOVSKÁ – Michal PLAVEC: Tamaš Hryb a Běloruský vědecký kabinet / běloruský archiv/) otištěn také pří-

spěvek Miroslavy KVĚTOVÉ a Soni MARTINOVSKÉ o výsledném a dlouho očekávaném zpracování fondu T. G. Masaryk – oddíl válka z archivního souboru Ústavu T. G. Masaryka.

Práce z dějin Akademie věd 2/2020

Druhé číslo obsahuje jak tři odborné studie (Katarina DERZSI-OVÁ: Slovania v gréckom humanitno-vednom výskume do prvej polovice 20. storočia; Jitka JINDŘÍŠKOVÁ: Román „Umdléné duše“ a problém moderního člověka. Korespondence T. G. Masaryka a Arneho Garborga; Marek ĐURČANSKÝ – Piotr BILIŃSKI: Waclaw Sobieski a jeho kontak-

ty s Jaroslavem Bidlem), tak i dvě cenné edice (Soňa MARTINOVSKÁ: Přátelství, které přispělo ke vzniku Československa. Edice korespondence Charlese R. Cranea a T. G. Masaryka; Emilie TĚŠÍNSKÁ – Adéla JŮNOVÁ MACKOVÁ: Korespondence Jindřicha Bačkovského a Vladimíra Vanda z let 1946–1948 jako historický pramen k organizaci fyzikálního výzkumu v poválečném Československu). V následující rubrice je pak otištěn text Věry DVOŘÁČKOVÉ o fondu Ústavu teoretické a aplikované mechaniky ČSAV.

Střed 1/2020

K ústřednímu tématu tohoto čísla – *Deviance and Society. Perspectives on Crime in Central Europe 1800–1968* – byly na jeho stránkách publikovány celkem čtyři vědecké

statě (Zdeňka STOKLÁSKOVÁ: Der Schub in der Habsburgermonarchie. Instrument zur Aufrechterhaltung der öffentlichen Ordnung oder Hilfe bei der Armenfürsorge?; Alice VELKOVÁ – Klára HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ: Criminals Condemned to Death in the Lands of Cisleithania in 1882–1911; Volker ZIMMERMANN: „Böhmischer Zirkel“ und „typischer Charakterzug der slavischen Kriminalität“. Zur Ethnisierung von Kriminalitätsdiskursen im Deutschen Kaiserreich und in der Habsburgermonarchie; Lucie DUŠKOVÁ: “Yet It Is Still Necessary to Struggle for a Better World”: Media Images of Crime in Relation to Criminal Activities in People’s Democratic Czechoslovakia (1945–1961)

Střed 2/2020

Druhé číslo přináší celkem čtyři odborné studie zkoumající vztahy mezi expertní sférou a politickou

mocí (Natali STEGMANN Polen und die International Labour Organisation /ILO/ Expertenwissen und Verwaltungshandeln im Umbruch von 1919 bis 1926; Radka ŠUSTROVÁ: „Labour that Serves the Good of All“. Technocratic Ideals and Czech Experts in Cooperation with Nazis in Bohemia and

Moravia; Ondřej HOLUB: *Hledání univerza v bipolárním světě. Geneze, význam a limity technokratické politiky rakouského kancléře Josefa Klause v šedesátých letech 20. století*; Vítězslav SOMMER: *Průvodce světem socialistické technokracie. Prozaická tvorba Stanislava Váchy jako historický pramen*

Studie o rukopisech L, 1/2020

V prvním čísle naleznete tradičně **tři odborné studie** (Marta VACULÍNOVÁ: *Humanistická bohemika v rukopisných sbírkách v Drážďanech a Lipsku*; Lenka VESELÁ: *Rukopisy a švédská knižní kořist*

z českých zemí; Ota HALAMA: *Budapeštský rukopis Quart. Slav. 41 a jeho význam pro dějiny Jednoty bratrské*) a nekrolog Waltera Kocha (1942–2019) z pera Ivana Havlíčka.

Ad honorem eruditorum

Mezi Čechy a Němci, mezi vědou a životem. K poctě historičky Aleny Miškové, Tamara Nováková – Markéta Devátá – Antonín Kostlán (eds.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2020, sv. 7.

České moderní dějiny

Jan Hálek – Boris Mosković, *Fenoméni Maffie. Český (domácí) protirakouský odboj v proměnách 20. století*, Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2020, sv. 9. Martin Jemelka – Jakub Štofanič, *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů. Náboženský život průmyslového dělnictva v českých zemích*

(1918–1938), Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2020, sv. 10.

Československo a Svatý stolec

Československo a Svatý stolec. II/3. Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti (1929–1931), Pavel Helan (ed.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2020, sv. 2/3. *Československo a Svatý stolec. IV. Diplomatická korespondence a další dokumenty (1928–1934)*, Eva Hajdinová – Dagmar Hájková – Pavel Helan – Francesco Caccamo – Jitka Jonová (eds.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2020, sv. 4. *Československo a Svatý stolec. V. Éra nuncia Pietra Ciriaciho*, Pavel Helan – Eva Hajdinová (eds.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2020, sv. 5.

Dějiny Československé akademie věd

Dějiny Československé akademie věd I. (1952–1962), Martin Franc – Věra Dvořáčková (eds.), Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2019, sv. 1.

EGO. Paměti, deníky, korespondence

Deníky Josefa Kalouska I., Pavel Fabini – Luboš Velek (eds.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2020, sv. 21.

Karel Kazbunda: Mé archivní posláni ve Vídni 1919–1923, Jan Kahuda (ed.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny – Národní archiv, Praha 2020, sv. 22.

Adolf J. Sabath. Čech v americkém Kongresu, Martin Nekola (ed.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2020, sv. 23.

Bohumil Němec: Vzpomínky, Jan Janko – Václav Podaný – Hana Barvířková – Boris Mosković (eds.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2020, sv. 24.

Korespondence T. G. Masaryka

Korespondence T. G. Masaryk – Velká Británie. Svazek I. (1881–1915), Dagmar Hájková – Svatopluk Herc – Jitka Jindříšková (eds.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Ústav T. G. Masaryka, o.p.s., Praha 2020.

Publikace Stálé komise českých a rakouských historiků ke společnému kulturnímu dědictví

Sousedé. Česko-rakouské dějiny, Václav Šmidrkal – Ota Konrád – Hildegard Schmoller – Niklas Perzi (eds.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2020.

Demokratická monarchie, nedeokratická republika? Kontinuity a zlomy mezi monarchií a republikou ve střední Evropě, Lukáš Fasora – Miroslava Květová – Richard Lein – Ondřej Matějka (eds.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2020.

Spisy T. G. Masaryka

Demokracie v politice. Texty z let 1907–1910, Vojtěch Kessler – Marie L. Neudorfllová (eds.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Ústav T. G. Masaryka, o.p.s., Praha 2020, sv. 27.

Studie o rukopisech

– Monographia

Marie Tošnerová – Miroslava Květová, *Paměť měst. Narativní prameny k dějinám Prahy, Českých Budějovic a Litoměřic do roku 1800*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2020, sv. 22.

Ondřej Vodička, *Dy kunst gelopt vor ritter und knechten. Analýza, edice a překlad tzv. kodexu Wallerstein, části A a B (UB Augsburg, Cod. I.6.4° 2, fol. 1r–74v)*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2020, sv. 23. Pavol Černý, *Středověké a raně novověké iluminované rukopisy ve sbírkách Olomouce a Kroměříže*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Praha – Olomouc 2020, sv. 24.

**Studie z moderních
českých dějin**

Führer, Akteure hinter den Kulissen oder Tatenlos Zuschauende? Der deutsch-tschechische Ausgleich an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert aus der Perspektive der Vertreter der Staats und Selbstverwaltung, Martin Klečáček – Martin Klement (eds.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2020, sv. 4.

mua.cas.cz

Zpravodaj Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i.

Vydává Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

Gabčíkova 2362, 182 00 Praha 8

K vydání připravil: Boris Moskovič

Odpovědná redakce: Václav Žák

Jazyková redakce: Jitka Jindřišková

Grafický návrh a sazba: Ondřej Huleš

Hlavní část fotografického doprovodu: Vlasta Mádlová

ISSN 1803-8743 (Print)

ISSN 1803-8751 (Online)

Praha 2021

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

